

Studies in Political Science
– Politikatudományi
Tanulmányok

KISS BALÁZS

KETTŐS RESENTIMENT
A KULTÚRHARC MAGYARORSZÁGON, 2018 - 2020

Szerkesztők: Szabó Gabriella és Oross Dániel

Studies in Political Science
– Politikatudományi
Tanulmányok
2022 No 1.

KETTŐS RESENTIMENT

A KULTÚRHARC MAGYARORSZÁGON, 2018 - 2020

Szerző:

Kiss Balázs

Szerkesztők:

Szabó Gabriella és Oross Dániel

ISBN

978-963-418-050-0

Kiadja:

**Társadalomtudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat,
Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely
Politikatudományi intézet**

TK PTI

Budapest

2022

**Studies in Political Science
Politikatudományi Tanulmányok**

A szerzőről

Kiss Balázs az Eötvös Loránd Kutatóhálózat Társadalomtudományi Kutatóközpontjában működő Politikatudományi Intézet tudományos főmunkatársa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán oktató Politikatudományi Intézet docense. Kutatási területe a politikai kommunikáció és a politikai pszichológia. Szintén a jelen sorozatban, tehát a *Studies in Political Science* gondozásában jelent meg a politikai kommunikáció magyarországi történetéről szóló sokéves kutatás általa szerkesztett három terjedelmes kötete: *Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990 – 1997. Tanulmányok egy korszak kommunikációs jellegzetességeiről* (2016); *A polarizáció évei. Politikai kommunikáció Magyarországon, 1997 – 2006* (2017); *A centralizáció évei. Politikai kommunikáció, 2006 – 2015* (2019).

Tartalom

Előszó	5
A ressentiment irodalma	6
A kutatás elméleti kerete és módszere	10
Kultúrharc külföldön és idehaza	23
A kultúrharc a ressentiment tükrében	26
Következtetések	53
Irodalomjegyzék	56

ELŐSZÓ¹

Valószínűleg nehéz lenne megmondani, mikor nem folyt kultúrharc Magyarországon, legalábbis 1990 óta, de még inkább 2010 óta. Akárhány táborra oszlott is a magyar politikai élet, mindegyik időről időre arról beszélt, hogy fenyegetve érzi magát a többiek által, és pedig nemcsak általában, hanem kifejezetten a kultúra területén. A fenyegetés abban állt, hogy az ellenfél olyan kultúrát akar az országra kényszeríteni, amelyik idegen attól, vagy azért, mert nem illeszkedik a nemzeti hagyományba vagy azért, mert mind témájában, mind minőségében elmentmond az európaiságnak. Márpedig az ország nem cserélheti le a történelmét, tehát a sorsát egy másik, mégoly európai országéra, nem lehet például Hollandia, illetve, érveltek a másik oldalon, már Szent István eldöntötte, hogy Magyarországnak Európában a helye.

A jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a kultúrharcok sorozatos megjelenését a tehetetlen bosszúvágy, a tehetetlen háborgás, idegen szóval: a *ressentiment*² fogalmára, a vonatkozó pszichológiai szókincsre és elméleti keretre alapozva világítsa meg, és pedig úgy, hogy a legutolsó kultúrharc alapján tartósan érvényesülő összefüggéseket állapít meg. Szándékaim szerint látni fogjuk, hogy a politikában sokat emlegetett érzelmek, mint gyűlölet, harag, szegény, sértődöttség, tehetetlenségérzés nem csak önmagukban vizsgálhatók, hanem mint valamely tartós lelki állapotnak vagy visszatérő pszichológiai mechanizmusnak a részei és eredményei, így inkább nyerik el az értelmüket, mint ha csak egyenként vennénk őket vizsgálat alá.

Nem fogok végigmenni a kultúrharcok évszázados történetén, éppen elegendő anyaggal szolgál a kísérlethez a 2018-tól 2020-ig terjedő időszak. Azt várhatjuk ettől a próbálkozástól, hogy érthetőbbé válik, mik állnak a mindenkori kultúrharcok mögött, miért olyan nehéz vagy lehetetlen lezárni a háborúskodást. Azért ígérek a *ressentiment* fogalma alkalmasnak ilyen kérdések megválaszolására, mert az általa lefedett lelki jelenségek és mechanizmusok valamint az ezeket kondicionáló társadalmi összefüggések tartósan fennállnak Magyarországon legalább száz éve, és nagyon úgy tűnik, hogy még sokáig velünk maradnak. Ráadásul érdemes engedni annak a trendnek, amelyik szerint ideje a politikatudományban a valaha jogi, majd közgazdasági és szociológiai észjárást felváltani vagy kiegészíteni pszichológiával (Lahire, 2020).

A továbbiakban először a *ressentiment* mibenlétét mutatom be, majd felvázolom a megragadhatóságának az elméleti és gyakorlati kérdéseit. Ezt követően ismertetem azt a módszert, ahogyan megkíséréltem a 2018-tól 2020-ig zajlott kultúrharc eseményeit belerendezni a *ressentiment* fogalmi és elméleti keretébe. Ezt a kultúrharc leírása követi, majd levonok néhány következtetést arra vonatkozóan, hogyan fest a terület jövője, ha valóban a *ressentiment*en alapul.

¹ A dolgozat alapjául szolgáló kutatást az NKFI Hivatal támogatta a „Political Communication in the Age of Expressivity” című projekt keretében. A támogatás száma: 131990.

² A szónak van magyaros átírata, a *resszentiment*, ezt használja Szabó Miklós (1981) is, de előtte és utána az eredeti francia változat szerepel a magyar nyelvű szakirodalomban; a talán egyetlen kivétel Gilles Deleuze (1988/1999) könyvének magyar fordítása, ahol Moldvay Tamás a *neheztelést* alkalmazza. A nem latin nyelvek is a franciát használják, mintegy a nietzschei hagyomány jegyében. A latin nyelvekben a hasonló saját szó, például a spanyolban a *resentimiento*, az olaszban a *risentimento* nem ugyanazt jelenti, mint a francia *ressentiment*, inkább azt, amit az angol *resentment*, vagyis *neheztelést*.

A RESENTIMENT IRODALMA

A ressentiment Nietzschétől napjainkig

Kétség nem férhet ahhoz, hogy a ressentiment fogalmát Friedrich Nietzsche tette fontossá a XX. és XXI. századi gondolkodás számára. Az *Adalék a morál genealógiájához* (1887/1996) című művében ír részletesen arról, hogy a kereszténység nem más, mint a zsidók ressentimentjének az eredménye. Ilyen formán Nietzsche az egész európai kultúrát a ressentimentre vezeti vissza. Röviden szólva szerinte a kereszténység a szolgák tehetetlen bosszúvágyának a vallása, s mivel a társadalomban mindig nagy tömegben lesznek olyanok, akik nem számítanak úrnak, ezért a keresztény hitnek, de legalábbis a keresztény erkölcsnek mindig nagy tömegben lesznek hívei.

Nietzsche szerint a környező birodalmak közötti hézagokban tengődő kis zsidó nép rendszeresen elszenvedte nála sokkal nagyobb hatalmak üldözését és elnyomását. A totális behódolás helyett azonban inkább olyan szellemi fordulatot hajtott végre, melynek a következtében a sokkal erősebb birodalmakra szánakozással nézhetett, hiszen azok nem voltak az egyedüli Úr egyedüli kiválasztottjai. Ráadásul egy idő után, immár a keresztény erkölcs formájában éppen azokat az értékeket tette meg a legmagasztosabbaknak, amelyek valójában a tehetetlenségéből eredtek: az alázatot, a szelídséget, a lemondást. A hatalomvágy és az önérvényesítésre készítés azonban továbbra is munkál benne, és egy idő után ki is tör, de most már úgy, hogy ezt az új erkölcsöt akarja legalább a szemrehányások és büntudatkeltés formájában rákényszeríteni a hatalomban és eszközökben nála sokkal gazdagabb másik félre.

Látszik, hogy Nietzschénél a ressentiment összetett érzület. Szerepel benne irigység a másokra annak anyagi és szellemi eszközökkel való jól ellátott volta miatt, gyűlölet a másik iránt, tehetetlenségérzés a visszavágásra való képtelenség okán, szégyen és öngyűlölet a saját tehetetlenség miatt és szánalom a morálisan még elmaradott másik iránt. Nietzsche azt is jelzi, hogy a ressentiment az alany identitásának a szerves részévé válik, ahogy fogalmaz, az alany a ressentiment emberévé lesz. Ez azzal jár, hogy ragaszkodik a maga sértetti voltához, tehát, ahogyan azt Max Scheler (1912/2018) kiemeli: az alany nem hajlandó semmilyen pozitív fejleményt észrevenni a környezetében, mert az veszélyezteti a maga kompakt önazonosságát. A ressentiment tehát percepciók irányú is: erősen befolyásolja azt, hogy az alany mit képes vagy hajlandó észrevenni a környezetében.

Az említett Scheler a kereszténység helyett a demokratikus berendezkedésre és a burzsoá morálra hegyezi ki a ressentiment kérdését (Scheler 1912/2018). A demokrácia ideológiája szerint mindenki egyenlő. Mégis az egyéneknek azt kell látniuk, hogy a társadalom igencsak differenciálódik mindenféle szempontból, így a gazdasági és a szociális helyzet vagy a politikai hatalom tekintetében is. Szembekerül tehát egymással az egyenlőség elve és az egyenlőtlenség valósága, s ez állandó táptalajt kínál a ressentiment számára. Az egyén hajlamos lesz azt gondolni, hogy mások érdemtelenül jutottak előnyösebb helyzetbe, ez ellen azonban nem tud tenni semmit, ezért marad a számára, mint a zsidók és keresztények számára a hatalmasokkal szemben, a morális fölény érzése, és az ezen alapuló szánalom a nálánál erősebbekkel, tehetesebbekkel, szebbekkel és gazdagabbakkal szemben.

Scheler a ressentimentet nem kizárólag ilyen elvont kulturális vagy társadalmi szinten értelmezi, hanem egészen specifikusan, a mindennapi érzületek szintjén is. Egyik példája (Scheler 1915/2018: 15) a vénkisasszony, aki kifejezetten vadászik azokra a fiataloknak tulajdonított erkölcstelenségekre, amelyeken aztán felháborodhat. Itt két tényező bújik meg a háttérben: a

felháborodással az alany jelzi a saját morális felsőbbségét, ez tehát elégtételt szolgáltat neki, ugyanakkor a megszállott kutakodása arra utal, hogy valójában maga is vágyik azoknak a bűnöknek az elkövetésére, vagy legalább a róluk való fantáziálásra, amelyeket elítél. Alighanem azért elmarasztaló, mert nem áll módjában elkövetni őket. Scheler egy másik példája az ellenzéki politikus, aki a ressentiment által hajtva semmilyen körülmények között sem támogathatja a kormány bármely lépését, mert az megkérdőjelezné a maga sértett voltát és mivoltát (Scheler 1915/2018: 9).

A két alapvető szerző nyomán jelentős irodalma keletkezett a ressentiment tárgyalásának.

Liah Greenfeld (1992) a ressentimentre vezeti vissza a nacionalizmus megszületését. A nacionalizmus abból ered, hogy a példaképnek választott ország, mondjuk, a XVIII. századi Franciaország számára a korabeli Anglia, vagy a XIX. században a németek számára Franciaország és Anglia, az oroszok számára a Nyugat, továbbá a XX. században például a szlovákok számára Magyarország (Apró 2014: 130) utolérhetetlennek tűnik. Ennek a sorozatos frusztrációnak az átélése viszont hosszú távon az értékek, az értékhierarchia megváltoztatásához vezet. Már nem az lesz az érték, amit az utolérésen serénykedők a példaképükön látnak, mert az alapján főleg kudarcok érik őket, hanem a saját értékeik, amelyek különböznek a példaképétől. Ehhez persze meg kell határozni azt, hogy mik ezek a saját értékek, és ennek nyomán alakul ki az, amit nacionalizmusnak szokás nevezni, s amelynek a magasából aztán akár szánsálmal is lehet tekinteni a korábban példaképnek tekintett országra. Látszik, hogy a ressentiment teremtő erő: a jelen esetben megteremti a nemzeti identitást és értékeket (Greenfeld 1992: 16).

Már Scheler is szoros kapcsolatot talált a ressentiment és a történelem erőszakos eseményei, elsősorban a forradalmak között. Ezt a hagyományt erősíti például Marc Ferro (2007), aki az ókori rabszolgalázadásoktól a francia és az orosz forradalmon át a mai terrorista cselekményekig mindenütt megtalálja a ressentimentet a mozgatórugók között. Philippe Burrin (2007) pedig a német nemzeti szocializmus kialakulását és tömeges támogatottságát vezeti vissza a tehetetlen háborgásra.

Már a nacionalizmus is negatív jelenségnek számít a szakirodalomban, de az erőszakkal és különösen a nemzeti szocializmussal való összekapcsoltsága hosszú időre felszámolja azt a lehetőséget, hogy a ressentiment ne negatív asszociációkkal kötődjenek össze. Ez az összefüggés pedig fordítva is fennáll: a kutatókban bármilyen negatív jelenséggel kapcsolatban felvetődik a kérdés, vajon nem gyökerezik-e az a ressentimentben. Habár Richard Sennett (1974/1998: 413) már a hetvenes években felvázolta az egyik összefüggést a ressentiment és a populizmus között, a ressentimentre alapozó írások a populistának nevezett erők kétezres évekbeli előre törésével, és még inkább 2016-ot követően sokasodtak meg (Fassin, 2017).

Mikko Salmela és Christian von Scheve két tanulmányt (2017 és 2018) is szentelt az összefüggésnek. Szerintük azok szegődtek a populizmus hívének, akikre a félelem, a bizonytalanság, a csalódás és a bizalmatlanság lett jellemző a 2008-ban elkezdődött válságot követően. Ezek az érzelmek vezettek el bennük a nehezteléshez, sértettséghez, az irigységhez, a gyűlölethez és jobboldali populizmus esetén a szégyennel összekapcsolódva a ressentimenthez. A szégyen azért fontos tényezője az érzelmi átalakulásnak, mert a szerzőpáros szerint ennek a megjelenése teszi érthetővé, miért a jobboldali erők váltak cselekvővé a válság következtében. Thomas Scheff munkássága³ nyomán ugyanis mára közhellyé vált a szakirodalomban az, amit a szégyen-gyűlölet-harag mechanizmusának neveznek. Ennek lényege, hogy a szégyenből, mely

³ Lásd például Scheff 1990 és 1994/2019. Az elmélet egyik alkalmazását lásd: Kiss – Szabó – Antal 2014. A szégyen nélkülözhetetlen forradalmasító erejéhez lásd még: Sedgwick 1993 és Halperin – Traub 2009.

lefeagyverző, vagyis visszahúzódsra késztető érzellem, és ezért negatív, nagyon is kibontakozhat előbb gyűlölet, majd harag, mely aktivitásra ösztönöz, és ezért pozitív.⁴ A harag által az alany már nem saját magát tekinti hibásnak, hanem valaki más, és ezért nem saját maga, hanem a másik ellen fordul.

Láttuk, hogy a resentment összetett érzület, sokkal bonyolultabb affektív jelenség, mint az alapérzelmek, például a félelem és a harag, a politikai pszichológia legkedvesebb vizsgálati tárgyai. Szerencsére Warren TenHouten már egy korai munkájában (TenHouten 2007) nekilátott az összes érzelmet és affektív jelenséget lebontani az elsőrendű, másodrendű és harmadrendű érzelmekre, s ennek nyomán egy későbbi írásában (TenHouten 2018) elvégezte a resentment elemzését is. Eszerint a resentment nem kevesebb, mint három elsőrendű és három másodrendű érzelmet foglal magába, mégpedig a következőket: harag, meglepetés és undor, továbbá megvetés, megbotránkozás és düh.

Már eddig is találkoztunk kifejezetten a resentment és a politikai cselekvés kapcsolatát vizsgáló szerzőkkel. Capelos és Demertzis (2018) úgy próbált utánajárni ennek a kapcsolatnak, hogy az állampolgárokat arról kérdezték, éreztek-e haragot, szorongást vagy reményt a politikai folyamatok láttán. Azt feltételezték ugyanis, hogy a resentmentben központi szerepet játszik a hatékonyságérzet (angolul *efficacy*) vagyis az, hogy az állampolgár mennyiben érzi úgy, hogy hatással lehet a politikai folyamatokra. Már Nietzsche is azt gondolta, hogy a talán leglényegesebb összetevő a tehetetlenségérzés, vagyis a hatékonyságérzet ellentéte.

A szakirodalom a resentmentet csak egy meghatározott társadalmi csoport érzelmi stílusának tekinti. Másképpen fogalmazva: a téma szerzői szerint egy társadalomban egyszerre csak egyetlen csoport alakíthat ki és táplálhat magában tehetetlen háborgást valamely másik csoporttal vagy az általános világállapotokkal szemben. Természetesen az egyének egyenként a legkülönbélebb resentmentet érezhetik mások iránt, de azzal senki sem foglalkozik, hogy az irigyeltek is irigyelhetik az őket irigylőket, a gyűlölteket is gyűlölhetik az őket gyűlölőket. Talán azért nem, mert a közfelfogás szerint egyszerre valaki nem lehet áldozat is és elkövető is: akit irigyelnek, és akit gyűlölnek, az csak (potenciális vagy effektív) áldozat lehet. Az egyetlen kivétel ez alól Stefan Dolgert (2016), jóllehet ő inkább csak ironikusan buzdítja az amerikai baloldalt arra, hogy használja ki azok resentmentjét, akikre eddig a jobboldal, azon belül is Donald Trump érzelmenedzsment tevékenysége irányult. Ezzel a szerző arra utal, hogy nemcsak jobboldali, hanem – ezzel egy időben – baloldali resentment is lehetséges. A jelen dolgozat ezt, vagyis több, legalább két resentment együttes jelenlétét próbálja meg bemutatni a magyar kultúrharca vizsgálatával.

A resentment a magyar szakirodalomban

A resentment ritkán használt szó a magyar humán- és társadalomtudományban. A legsűrűbben Szabó Miklós egyik szövege kapcsán, azt idézve használták honi közírók, és ezért a leginkább a XIX. és XX. századi magyarországi antiszemitizmus leírását szolgálta. Az egyik kivétel ez alól Majtényi György Kádár Jánosról szóló könyve, amelyik az MSZMP első titkárát nem másnak, mint a resentment politikusának nevezi. Szabó Ildikó (2009) szerint a resentment kollektív érzületként végigvonul a magyar XX. század történelmében mindig a nemzeti sértettség, a frusztráltság és az alternatívánélküliség értelmében: fontos a Horthy-rendszerben

⁴ A harag nem mindig minősül pozitívnek, még a politikában sem, különösen akkor, ha filozófusok értékelik a jelenlétét. Lásd ehhez Nussbaum 2016.

(2009: 101), de megjelenik a Kádár-korban (uo.: 160-161) éppúgy, mint az 1998-2002-es kormányzás idején (uo.: 212).

Szabó Miklós (1981: 361-362) és Majtényi György (2012: 12) is a tehetetlen neheztelés értelmében alkalmazza a fogalmat. A magyar nép nem csekély része sorozatosan úgy érzi, hogy érdemtelenek, és pedig a XIX. században a zsidók, az államszocializmus idején a szovjetek és azok bábjai kerültek gazdasági, kulturális vagy politikai vezető pozícióba Magyarországon, s az egyszerű ember nem tehetett ellenük semmit. Ebből az első esetben a zsidók iránti gyűlölet keletkezik, az utóbbiban pedig a tisztelete egy olyan politikusnak, aki folyamatosan azt érzékelteti az állampolgárokkal, hogy ő is hozzájuk hasonlóan látja ugyan a helyzetet, hiszen ő is megszenvettede a Rákosi-rendszert, ám 1956 meg általában a geopolitikai helyzet nem teszi lehetővé a cselekvést.

Szabó Miklós (1981: 361) külön kiemeli, hogy, szemben az osztályharcos indulattal, mely vertikálisan talál magának tárgyat, tudniillik a kizsákmányolót, a ressentiment horizontális természetű: azok ellen irányul, akik a sértődött emberrel azonos vagy majdnem azonos szinten vannak, csak talán kevésbé szenvedték meg a történéseket. Ugyanő a ressentimentnek arra az aspektusára is utal, hogy a neheztelő ember olyan tetteket ítél el, amelyeket titokban maga szeretne elkövetni.

Feltűnik a szó a szociológiai és a szociálpszichológiai irodalomban is. Szabó Ildikó említett könyve is idetartozik, ahogyan például a Csepeli – Örkény (1990) szerzőpáros kötete is vagy Angelusz Róbert (2000) egyik tanulmánya. Kristóf Luca (2018) kifejezetten a színházi életben zajló kultúrharc Bourdieu-i alapú leírását adva említi a jobboldali kulturális elit ressentimentjét, de – ahogyan az előbbieket – ő is meghatározás nélkül, mintegy azt sugallva, hogy a fogalom jelentése az értelmiségi közbeszédben ismert, a tudományos meghatározása pedig felesleges. A honi irodalomban a ressentiment legrészletesebb bemutatását Rényi Ágnesnél (2008) olvashatjuk, de ez nem lép túl Nietzsche gondolatmenetén, és a fogalmat nem alkalmazza a hazai viszonyok leírására. Bár Majtényi könyvéről szólva Révész Sándor (2013) hatalmas potenciált lát a fogalomban, sem a történészek és szociológusok, sem pedig a közírók nem foglalkoznak a ressentiment mibenlétének pontos megfogalmazásával, hanem Nietzschére utalva lépnek túl a feladaton.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETE ÉS MÓDSZERE

A dolgozat alaptézise az, hogy jobban fogjuk érteni a kurrens magyar politikai és politikai kommunikációs jelenségeket, köztük a kultúrharcot, ha alkalmazzuk rájuk a *ressentiment* fogalomkörét, ha a nyilvánosságban zajló folyamatokat a *ressentiment* szemantikus mezőjében helyezzük el. Ennek a munkának az elvégzéséhez az alábbiakban először is tisztázni szükséges a *ressentiment* kutatható fogalmát, majd a módszert, amellyel elemezhetők a hazai kultúrharcnak a *ressentiment* alá rendelhető összetevői. Mivel különösen összetett pszichológiai jelenségről van szó, ezért azokra az aspektusokra összpontosítok, amelyek a politikai és politikai kommunikációs beavatkozások szokásos célpontjai, illetve amelyek a legérzékenyebben reagálnak ilyen politikai és kommunikációs stimulusokra.

A *ressentiment* mibenléte

A *ressentiment* a felszínen tehetetlen háborgásként jelenik meg; ezért a továbbiakban néha a *tehetetlen háborgás* kifejezést használom majd. Ez azért alkalmas fordítás a *ressentiment*re, mert a *háborgás* kifejezi azt, hogy nem egyedi felhorgadás, hanem visszatérő, sorozatos felháborodás áll a középpontban. Benne van továbbá a tehetetlenségérzésre utalás is, amelyik nélkül egyszerű felháborodással lenne dolgunk. Szokásos fordítás mind magyar, mind más nyelvekre a *tehetetlen bosszúvágy* is, például az angolra *impotent revenge* formájában. A bosszúvágy azonban nem jelzi azt, hogy visszatérő epizódok által megerősített beállítódásról van szó, hiszen a tehetetlen bosszúvágy akár rövid lefutású érzelmi felhorgadást is jelenthet.

A jelen kutatásban a *ressentiment* affektív stílus. Affektív stílus alatt azt értjük, hogy az alany specifikus, jellegzetes válaszokat ad a külső stimulusokra; visszatérően hasonlóan érzékeli és értékeli az őt körülvevő történéseket. Másképpen fogalmazva: azok tendenciaszerűen rendre ugyanazokat a specifikus reakciókat, érzéseket és érzelmeket keltik benne, s az így támadó érzelmeit specifikus módon szabályozza. A fogalom a neuropszichológiából ered (Davidson – Begley 2012/2013), változatos agykutatási eredmények támasztják alá (Davidson 1998), és utóbb még a politikatudományban is sor került az alkalmazására (Nielsen 2018).

A *ressentiment*nek, mint affektív stílusnak a fogalma azt is lefedi, hogy az alany hajlamos a környezetéből mindig azt venni észre, ami ellenkezik a szerinte érvényes közerkölccsel, de lemondóan azt is rögtön tudja, hogy nem lehet változtatni a méltatlan állapotokon. Hajlama lehet arra is, hogy bármi történjék, azt saját maga ellen irányuló sértésnek tekintse, amit azonban ő vagy a hozzá hasonlóképtelenek megtorolni.

A *ressentiment* tehát az alanyban kialakuló affektív stílus, melynek a két fő összetevője a tartós, vagy visszatérő igazságtalanságérzet és a tehetetlenségérzés. Ennek a magnak vannak azután következményei, hatásai, és pedig lelki folyamatok éppúgy, mint cselekvési tendenciák.

A *ressentiment* okai, jellemzői és következményei az alábbiak.

Okok

- *Sorozatosság.* A ressentiment nem egy-egy történés okozta felháborodás következtében alakul ki, hanem számos eset nyomán, melyek kívülről nézve akár nagyon különbözők is lehetnek mind a tartalmuk, mind a hosszabbtávú következményeik, mind pedig a mögöttük álló személyek vagy hatóerők tekintetében. Például a magyarokban ressentiment alakulhat ki azért, mert úgy látják, hogy hol az egyik, hol a másik nagy külföldi szereplő, hol Oroszország, hol a Nyugat, sanyargatja az országukat. A sanyargatók személye, a sanyargatás természete, annak rövidebb-hosszabb távú hatása más és más lehet, de a sanyargatottság visszatérő élmény.
- *Igazságtalanság.* Az alany úgy érzi, hogy többre, másra érdemes, mint ahogyan rendszeresen bánnak vele; jobb világot érdemel, mint amilyen körülveszi; amik folyvást érik, azok megsértik az erkölcsöt, az erkölcsi világrendet, például a szuverenitás vagy az egyenlőség elvét, az egyenlő bánásmódhoz fűződő jogot.
- *Tehetetlenségérzés.* Az alany valóságosan is tehetetlennek bizonyulhat, de lehet, hogy csupán annak érzi magát. Az előző példát folytatva: bármiben álljon is a külföldiek, például az oroszok vagy a Nyugat általi sanyargatás, az elszenvedők nem képesek elhárítani vagy megtorolni, mert, valóban vagy vélten, nem rendelkeznek az ehhez szükséges eszközökkel és felkészültséggel.
- *Színlelési kényszer.* Az alany nemcsak a cselekvésben korlátozott és tehetetlen, hanem az érzései szabad megélésében és kifejezésében is. A fennálló érzésszabályok (Hochschild 1983, Reddy 2001) tiltják a benne ébredő érzéseket, például a haragot, a kifejezési normák pedig azt, hogy bizonyos érzéseket, például a szégyent vagy a gyűlöletet, kimutassa.

Ezek a tényezők tehát bizonyos személyiségi, társadalmi és történelmi körülmények fennállása esetén olyan affektív stílust, vagyis specifikus percepció és reaklási módot alakítanak ki, amelyekre megint specifikus kognitív mőködések jellemzők. Ezek a mőködésmódok aztán maguk is a ressentiment fennmaradásának a tényezőivé válhatnak.

- *Összehasonlítás.* Az alany hajlamos saját magát másokkal, a sorsát a másokéval összehasonlítani, hogy vajon melyikük a jobb, szebb, ügyesebb, ki tart előrébb, ki sikerebb; az összehasonlításban pedig általában alulmarad. Súlyosabb esetekben egyenesen ő maga erőltet olyan összehasonlításokat, amelyekben biztosan alulmarad, hogy így erősítse a maga elnyomott, áldozat voltát.
- *Szégyen.* Az összehasonlítás gyakran vezet szégyenhez. A szégyen morális érzélem: az alany valamilyen tette vagy belső tulajdonsága miatt úgy érzi, hogy annyira eltér a saját maga által elvártaktól és a környezetében szerinte általában elfogadottaktól, hogy mintegy meg kellene válnia önmagától, vagy el kellene tűnnie a többiek szeme elöl, meg kellene semmisülnie. Erre utal a hétköznapi szóhasználatban a „Szégyenében majd' elsüllyedt” formula. Amikor egy külső személy az alanyt arra szólítja fel, hogy szégyellje magát, akkor – ahogyan a megfogalmazás szó szerint is mutatja – valóban az alanyra magára irányul a felszólítás és nem valamilyen tetre, amit az alany követett el. Ez különbözteti meg a szégyent a büntudattól, mely utóbbi valamilyen specifikus, meghatározott viselkedési vétség miatt alakul ki, tehát nem az alany egészét kérdőjelezi meg, csak a konkrét cselekvés helyességét (Tangney – Dearing 2002).
- *Egyéni és csoportos.* Az egyéni ressentimentben is mindig van valamilyen szélesebb közösséggel kapcsolatos elem, hiszen az igazságtalanság vagy az erkölcstelenség érzése

valamilyen közösen elfogadottnak vagy elfogadandónak gondolt igazságosságtól és erkölctől való eltérés percepciójából fakad. A másik csoportvonatkozás abban áll, hogy az alany érezheti azt is őt magát sújtó igazságtalanságnak, ami szerinte azt a csoportot éri, amelyikhez magát tartozónak tudja (Smith – Seger – Mackie 2007, Salice – Montes Sánchez 2016).

- *Passzivitás.* Mivel a ressentiment magjában a tehetetlenségérzés található, ezért – mint a negatív érzések általában – alapesetben passzivitással jár együtt, ami aztán tovább erősíti a tehetetlenségérzést.

Következmények

A ressentiment következményei sokfélék, hiszen személyiségenként és társadalmi kontextusonként is különböznek, továbbá időben is módosulnak. Ugyanakkor van néhány jellemző kifutásuk. Közös mozgatórugójuk a pozitív énkép, a szelf⁵ megvédelmezésének vagy visszaállításának a szándéka. A szelf az a kép, amelyet az alany önmagáról létrehoz önmaga számára, éspedig a másokkal folytatott interakciói nyomán (Kohut 1971/2001).

Ha sérelem éri az alanyt, és nem képes érdemben visszavágni, akkor ez fenyegeti az énjét, a szelfjét. Szégyen, önutálat, öngyűlölet alakulhatna ki, egyéntől függ, hogy melyik. Olyan mechanizmusok indulnak azonban működésnek, amelyek megkísérelik megvédeni az énképet. Ezek közös első állomása az önkéntelen érzelmek és késztetések elfojtása vagy eltagadása⁶. Az alany megpróbálja elrejtetni a tudata elől az énképét fenyegető tendenciákat. Három fő megoldást szokás alkalmazni: a hibáztatást, az önviktimizációt, az ehhez kapcsolódó kien-gesztelhetetlenséget és az átértékelést. Mindegyiknek magának is sajátos következményei és megjelenési formái vannak, de kettesével vagy akár együttesen is erősíthetik egymást.

- *Hibáztatás.* Az alany externalizálja a negatív érzéseit, a szégyenét vagy az öngyűlöletét: a saját énje helyett külső tárgyra irányítja őket (Lazarus 1999: 237, Marx 2020). Például önmaga helyett a világot, a dolgok elrendezését, vagy más embereket hibáztat, arra a meggyőződésre jut, hogy mások alaptalanul szégyenítik meg. Olyan okokat keres, amelyekkel kapcsolatban hihető, hogy a konstellációjuk okozza a vereségeit és nem a saját gyengesége. A hibáztatás gyakori folytatása a gyűlölet, tehát saját maga helyett a hibás mások felszámolására, eltüntetésére irányuló lelki törekvés.
- *Önviktimizáció.* Az énvédelem másik jellemző változata az, amikor az alany saját magát vagy a közösségét áldozatnak konstruálja meg, a világban zajló történések általános áldozatának (Tilly 2008: 149-150, Chouliaraki 2020). Az áldozat mivolt identitássá válik, ami azt jelenti, hogy az fogja mintegy elborítani az alany szelfjét, amiben alulmarad másokkal szemben, még akkor is, ha csak egy-két specifikus vonásról van szó, például a többségtől eltérő szexuális orientációról. Az áldozat, mint identitás, azzal kecsegtet, hogy sem az alanynak, sem másoknak nem kell, sőt, manapság nem szabad firtatnia azt, vajon maga az alany nem felelős-e legalább részben azért, ami vele történik. Ezt a firtatást szokás áldozathibáztatásnak nevezni, és másodlagos vagy harmadlagos viktimizációként (Garai 2019) súlyos morális bűnnek minősül.

⁵ A jelen dolgozatban nem veszem figyelembe azt, ahogyan Kohut az 1977-es munkájában eltávolodik a pszichoanalízistől, ezért bár alapvetően szelf pszichológiai a gondolatmenet, nem mentes az ego pszichológiától sem (Bellow 1986).

⁶ Ezt Freud a *Verleugnung* fogalmával jelöli, ezért nem tagadásnak nevezem, mert az a *Verneinung*.

- *Kiengesztelhetetlenség.* Az áldozat identitás tovább erősíti azt az érzületet, hogy a világban semmi jó nem történhet. Ha az alany valamit elfogadna javulásnak, ezzel megrendítené a maga kizárólagosan áldozat voltát, mert felmerülne a lehetőség, hogy cselekvéssel javíthatók a dolgok. A tehetetlenség és sértettség azonban a szerves része az identitásának, ezért nemhogy meg akarna szabadulni tőlük, hanem ellenkezőleg: nem engedi megkérdőjelezni őket. A körülményekben nem állhat be javulás, legfeljebb nem azonnal vehető észre a látszólagos javulás mögötti romlás, amelynek majd újra csak az alany és a csoportja lesz az áldozata.⁷
- *Átértékelés.* A talán legszofisztikáltabb megküzdési mód az értékrend fejetetejére állítása: az alany leértékeli azt, amiben rendre alulmarad, és felértékeli azt, amit el akar kerülni, de amibe végül is sorozatosan belekényszerül. Például leértékeli a hatalmat, a gazdagságot, a fölényt, és felértékeli mindezek ellentétét, az önálávetést, a szegénységet és az alázatot.
- *Moralizálás.* Az átértékelés következménye. Az alany az újonnan magasra emelt értékek felől ítéli meg a többiekét, a világot. Elmarasztalóan vagy szájalommal nyilatkozik a világról, ahol az emberek még mindig hatalomra, gazdagságra, győzelemre törekcszenek, tehát értéktelen dolgok mozgatják őket, káros tevékenységekre fecsérelik az életüket.

Jól láthatók azok a pontok, ahol a három megoldás összekapcsolódhat, és az egyik felerősítheti a másik hatását.

- Az önviktimizációhoz gyakran társul a hibáztatás, egy specifikus elkövetői kör megjelenése, hogy tehát az alany nem mindennek és mindenkinek az áldozata, hanem csak egy bizonyos köré. Idetartozik a bűnbakképzésnek vagy ellenségképzésnek nevezett és a politikában is jól ismert jelenség; az utóbbi években főleg az összeesküvés-elmélet formáját öltötte (Douglas et al. 2019). Az összeesküvés azért is szerencsés kiút a szégyenből és öngyűlöletből, mert magyarázatot kínál arra, miért marad az alany alul a legkülönbözőbb próbálkozásaiban. Bármilyen sokféle tartalma legyen is a sérelmeknek, valójában mind egyetlen körből ered (Hofstadter 1966).
- A hibáztatás összekapcsolódhat az átértékeléssel: a meghaladott értékek (hatalom, gazdagság stb.) követői nem csak szájalmasak, hanem kártékonyak is. Ennek manapság ismert változata az, amit jóemberkedésnek nevezünk⁸: a jóember szenvedélyesen keresi a szenvedőket, és nemcsak kiáll mellettük, hanem – és legfőképpen – a morális felsőbbrendűsége magasából ítéli el a vélt vagy valós károkozókat (Campbell – Manning 2018, Lukianoff – Haidt 2018).
- Végül jól ismert az a logika is, hogy hamis értékek alapján bizonyos körök áldozattá tesznek másokat. Manapság azt a változatot szokás hangoztatni, hogy a rendszer egésze van rosszul berendezve, rendszerszintű elnyomás érvényesül, ez tesz áldozattá rasszokat, nemeket és más társadalmi csoportokat, s bár látszólag a rendszer személy-

⁷ Lásd ehhez Diangelo (2018) harmadik fejezetét, mely azt bizonygatja, hogy az Egyesült Államokban hiába történt sok minden a polgárjogi mozgalmak nyomán, valójában a helyzet nem javult, csak annyi történt, hogy a fehérek rasszizmusa alkalmazkodott az új körülményekhez.

⁸ Korai kritikáját és ressentimentben gyökerezettségét lásd: Scheler 1912/2018: IV. fejezet. Az altruiz-mushoz, vagy inkább humanitarizmushoz, illetve a vele párhuzamba állítható *care* etikához fűződő viszony ma is vegyes: Fleury 2020: I/7. fejezet, Ibos et al. 2019 és Götz et al 2020.

telen, valójában jól körül írható az a kör, amelynek az értékein alapul, ők tehát érdekeltek is a fenntartásában. Ha pedig érdekeltek benne, akkor hibáztathatók is azért, hogy ilyenné vált és még nem változott meg (Diangelo 2018).

Mivel ezek az énvédő mechanizmusok tulajdonképpen csak eltakarják az alany elől a valós érzéseit és vágyait, ezért mindig fenyeget az, hogy az utóbbiak áttörnek, különösen így van ez az eltagadás esetében. Ráadásul a ressentiment összetett affektív stílus és érzelmi mechanizmus. Márpedig minél összetettebb egy pszichológiai jelenség, annál instabilabb, hiszen annál több energiát emészt fel a fenntartása, annál könnyebben fordul át valami másba, akár az ellenkezőjébe is (Baumeister et al. 1998, Cramer 1991). Az összeomlás például úgy kerülhető el, ha az alany a környezetéből az övét megerősítő gesztusokat kap (Smith – Mackie 2015). Ezért hajlamosá válik arra, hogy kifejezetten keresse a hozzá hasonlóan érzők társaságát.

A következmények minden olyan interakciója, amelyikben szerepet játszik a hibáztatás, megtörheti a passzivitást. Láttuk, hogy a ressentiment alapesetben passzívvá tesz. Amde amennyiben az alanynak sikerül visszavezetnie a sérelmeit valamilyen perszonális forrásra, elkövetői körre, akkor ő irántuk már gyűlölet ébredhet benne. Ekkor világossá válik, kiket kell legyőznie, megsemmisítenie ahhoz, hogy megszabaduljon a sértő, fenyegető környezetétől. A gyűlölet által megalapozott, prompt harag cselekvésre ösztökél, különösen amennyiben összekapcsolódik a reménnyel, tudniillik az arra való kilátással, hogy a cselekvés által a dolgok tényleg megjavíthatók, az igazságtalanság felszámolható.

Inkubáció

A ressentiment mechanizmusa azonban itt még nem áll le. Azért nem, mert túlságosan jelentős szerepet játszik benne az elfojtás és az eltagadás. Az elfojtás és eltagadás két fő hosszú távú következménnyel szokott járni.

Az egyik abból ered, hogy a lelki folyamatokban egy idő után előtör az, amit az alany eltagad vagy elfojt, jóllehet gyakran az eredetitől eltérő formában tör elő (Malan 1979/1990: 10). Meglehet, hogy mást hibáztat, mégis, néha előtör a felismerés, hogy ő, vagy ő is tehet a kedvezőtlen történésekről. Meglehet, hogy sikerült áldozattá transzformálnia magát, mégis néha előtör a vágy, hogy ne vesztes legyen, hanem győztes. Végül: meglehet, hogy sikerült leértékelnie azokat az értékeket, amelyek szerint mindig kudarcot vallott, mégis néha nagyon szeretne megfelelni nekik. Az utóbbinak a példája az, amit feljebb már említettem: az alany úgy gyakorol hatamat a nálánál nagyobb hatalommal rendelkezők fölött, hogy jóemberként morális alapon számonkéri őket, igyekszik szégyenérzetet vagy büntudatot kelteni bennük. Az összes alázatosság és szerénység ellenére a hatalomvágy tehát áttör, és a morális fölény érzése révén átélhetővé válik a kielégülése is.

A másik következmény az érzelmek és késztetések erősségének a megnövekedése és a jellegének a megváltozása. Az alany elfojtja, vagy legalább eltagadja a sértettségét, a bosszúvágyát és a többi érzést, mely fenyegeti az önképét. Amikor az elfojtások és tagadások felszakadnak, kiderül, hogy a lefojtottság idején az érzelmek és késztetések csak még hevesebbé váltak, már csak azért is, mivel az alany egyre több sérelememléket halmozott fel, és ezért még több benne az elfojtott bosszúvágy.

Az érzelem jellege is megváltozhat (Scheler 1912/2018). Ennek egyik példája a gyűlölet kialakulása. Míg egy-egy sértés csak felháborodáshoz, rövidtávon nehezteléshez és haraghoz vezet,

hosszú távon már nem az egyedi sértések állnak a középpontban, hanem az elkövetők személye, ezért az egyedi elégtétel már nem elegendő, csak az elkövető megsemmisítése, eltávolítása hozhat megnyugvást. A másik út a tehetetlenségérzéstől elvisz az irigységig. Az alany már nem a neki hiányzó, de a másinak a birtokában levő eszközre vagy képességre összpontosít, hanem, mint a gyűlölet esetében, a másinak a személyére. A folyamat kezdetén még beérné azzal, hogy megszerzi a vágyott dolgot, később ez már nem elég, mert mindig fog találni valamit, amivel ő nem rendelkezik, a másik viszont igen, ezért a másikat kell felszámolni.⁹

Kommunikációs vonatkozások

A fentiek alapján megjelölhetők azok a pontok, ahol a kommunikáció szerepet játszhat egyrészt a ressentiment létrehozásában, másrészt és különösen a fenntartásában valamint a cselekvéssé átfordításában. Ez azért sem idegen a megközelítéstől, mivel a pszichológia jelentős részben kommunikációs eszközökkel dolgozik, és kommunikációs eszközöket javasol a komplexusok kezelésére. Metaforikusan szólva: a nyilvános kommunikáció révén valamiféle társadalmi és politikai terápiára kerülhet sor az adott politikai közösségen belül.

Hogy a politika lehet terápiás jelentőségű az emberekre nézve, azt már Platón megfogalmazta, és pedig a *Gorgiászban* (464c) és a *Törvényekben* (1.650b). Mindkét helyen a görög terápia szó ragozott alakjait (θεραπευουσῶν és θεραπεύειν) használja, ami egyszerre jelent gondozást, rendben tartást és gyógyítást. A *Gorgiászban* egyenesen úgy fogalmaz, hogy a politika az a léleknek, ami a torna és az orvoslás a testnek. Platón megközelítését fellelhetjük a felvilágosodás idején is, és pedig olyannyira, hogy már Goethe óva intett attól, hogy Rousseau nyomán a társadalom hatalmas kórházzá váljék, amelyben a polgárok egymás ápolói (Scheler 1912/2018: 54). A figyelmeztetés nem segített, és a német felvilágosodást Kanttól Fichtéig, Herdertől Schillerig elborította az, amit utóbb humanitarizmusnak, az 1970 óta tartó fázisát expresszív humanitarizmusnak szokás nevezni (Götz et al 2020: 4), és ami a XXI. századra a terapikus kultúra (Aubry – Travis 2015; Illouz 2008) nevet kapta. Márpedig egy terapikus kultúrában, ahol nemcsak a szíveket szokás menedzselni, hanem a szelfet is ki szokás szervezni (Hochschild 1983 és 2012), nem meglepő, ha az állampolgárok hivatásos kommunikátorokhoz fordulnak gyógyulást keresve.¹⁰

A terápia a modern pszichiátriában nem a szokásos gyógyító tevékenység, tudniillik nem olyan tevékenység, amelyikben az „orvos” mindent tud a páciensről, a páciens bajáról, és azt is tudja, hogy mit kell a páciensnek tennie ahhoz, hogy megszabaduljon tőle. A terápia interakciós tevékenység, amit úgy is meg szokás fogalmazni, hogy a központi eleme a pszichoterápiás kapcsolat, az tehát, hogy a terapeuta és a kliens/páciens jelen van és hat egymásra az ülések folyamán (Malan 1979/1990, Szőnyi – Füredi 2008). Az egyik előzetes feltétele a kölcsönös bizalom, annak a felismerése a páciens részéről, hogy a terapeuta előtt nem kell színlelnie.

⁹ Ez utóbbi transzformációk hasonlítanak arra, amit az innovációs irodalomban inkubációnak szokás nevezni (Wallas 1926/1945: ch. IV): az alany félreteszi a gondját, kiszorítja a tudatából, és hagyja, hogy e félretétel alatt a tudattalanja megoldást dolgozzon ki rá.

¹⁰ Az amerikai elnök nemcsak commander-in-chief, hanem immár comforter-in-chief szerepet is kell, hogy játsszék. Lásd például: Childers – Bird 2019.

Ez a modell annál is inkább csábít a politikai kommunikációval való párhuzamba állításra, mivel – a korábbi korszakoktól eltérően – manapság a politikus és a hívei rendszeresen találkoznak egymással, például e-mailekben, de főleg a közösségi médiában. A politikus naponta, vagy akár naponta többször is megszólítja a közönségét különféle posztokkal, kérdéseket tesz fel, értelmezi számukra a politika és a saját cselekvéseit, politikaiakat és magánjellegűeket egyaránt. A hívek pedig válaszolnak, szintén kérdéseket tesznek fel neki és egymásnak, tehát legalábbis csoportterápiásnak bizvást nevezhetjük nagyobb torzítás nélkül a kommunikációs helyzetet. A politikus, akár a terapeuta, tanácsokat ad a híveinek, őket „belátáshoz segíti, ami a terapeuta egyik leglényegesebb eszköze” (Malan 1979/1990: 3):

A belátáshoz való juttatás célja, hogy a páciens képes legyen szembenézni azzal, hogy mit is érez valójában, hogy ébredjen rá arra, azok nem olyan fájdalmasak vagy veszélyesek, amennyire fél tőlük, dolgozza fel őket a kapcsolat keretein belül, és végül legyen képes arra, hogy a kapcsolataiban konstruktív módon használja ezeket a valóságos érzéseket, ami által a téves alkalmazkodását adaptív viselkedésre cseréli. Továbbá ennek az érzelmi tanulásnak a hatásai legyenek tartósak – azaz, hogy a páciens ne csak a pillanatnyi helyzetet, hanem a jövőben előforduló hasonló helyzeteket is új, adaptív módon legyen képes kezelni.

A ressentiment esetére átírva a dolgot azt mondhatjuk, hogy a politikus kiszolgálja a lappangó érzést, a tehetetlen háborgást, például az által, hogy felmutatja ugyanazokat az érzéseket, így haragot vagy akár szégyent, amit az állampolgárnak el kell rejtene; megmutatja, kitől, kinek az igazságtalanságaitól szenved az állampolgár, miért érzi magát tehetetlennek, s hogy hogyan kerekedhet felül a rossz érzésain valamilyen rövid vagy hosszú távú cselekvés révén. Az állampolgár pedig keresi azokat, akik együttéreznek vele, értelmezik számára a történéseket, és igényli, hogy olyan segítséget kapjon tőlük, mely enyhíti a belső frusztrációit és rossz közérzetét, például úgy, hogy hibáztatható személyeket, követhető új értékeket és cselekvéses feloldást kínálnak. A közönség éppen azért keresi ezeket a szerzőket, mert őket olvasva jobban érzi magát. A dolgozat kérdése az, hogy mitől érzi jobban magát a hivatásos kommunikátor egyfelől, a közönsége másfelől. És a válaszkísérlet azt próbálja megmutatni, hogy az ok a közös, vagy legalábbis a közönség oldalán fennálló ressentiment. Ezt a ressentimentet szolgálja ki a professzionális kommunikátor, tehát a politikus, az újságíró és a közíró.

Elvileg a politikailag érdekelt megszólaló nem akarhatja a ressentiment felkeltését és fenntartását, hiszen akkor a passzivitást erősítené, holott neki aktivizálnia kell az állampolgárokat. A helyzet azonban ennél összetettebb. A megszólaló törekedhet arra, hogy az állampolgárok ne akármikor cselekedjenek, hanem akkor, amikor neki az a legalkalmasabb, például a választások vagy egy-egy tüntetés alkalmával. Addig viszont éppen az az érdeke, hogy minél határozottabb rokonszenveket és ellenszenveket nevelgessenek az érzelmi világukban; másképpen fogalmazva: a kommunikátor akarhatja megszabni az inkubáció időtartamát. Ezért bevett eljárás a másik politikai tábor túlhatalommal rendelkező, a mi oldalunkat és a tisztességes embereket folytonosan sanyargató elkövetőnek konstruálni meg, akivel szemben ilyen vagy olyan okokból ez idő szerint tehetetlennek bizonyulunk, például mert övék a kormányzati vagy a kulturális hatalom, de eljön majd a pillanat, eljön a következő választás, amikor minden megváltoztatható.

A feljebb ismertetett szerkezet alapján a kommunikátor szándékosan is, de akaratlanul is hozzájárulhat a ressentiment létrehozó okok feltűnéséhez, továbbá a következmények tereléséhez, avagy elhárításához. Van, hogy kifejezetten törekszik rá, de egy sor esetben csak annyit

történik, hogy valamilyen kommunikációs gesztussal él, ezt jól fogadja a ressentimenttel telített és arra gyógyírt kereső közönsége, s aztán a kommunikátor rendszeresen alkalmazza az egyszer már beváltakat: tartalmat, formát, hevületet. Míg tehát felháborodásról tanúbizonyságot tevő egy-egy írás még nem bizonyítja a ressentiment jelenlétét, amennyiben azonban a felháborodás rendszeresen megnyilvánul, és pedig ugyanabban a témakörben, és az olvasók jól fogadják, vagyis ilyen alapon rendszeres interakció, (csoport)terápiás kapcsolat alakul ki a kommunikátor és a közönsége között, akkor alapos okunk van feltételezni ressentimentet, melyben a megnyilatkozó és a célközönsége egyesül.

Lássuk ezeket a ressentiment potenciállal bíró kommunikációs eszközöket a fenti csoportosításnak megfelelően!

Okok és jellemzők:

- *Sorozatosság.* A kommunikátor rendszeresen visszatér ugyanazokra a sérelmekre, illetve az ugyanazok által a politikai szereplők által okozott sérelmekre, „felszakítja a sebeket”. Ezzel újra és újra létrehoz egy-egy érzelmi epizódot, melyek fenntartják a ressentiment állapotát (Sturm 2014). Folyamatosan, mintegy kényszeresen kutatja a sérelmes, immorális és amorális történéseket, hogy ezeket nagyon gazdagon adja elő.
- *Igazságtalanság.* Általában a politika moralizálódása (Brown 1995, Mooney 2001, Engeli et al 2012, Hesová 2021), a közélet morális diskurzusokban történő előadása különösen alkalmas a ressentiment ápolására. A moralizálódás egyik összetevője az, hogy a fő politikai ellentétek immár nem érdekek, hanem értékek körül fogalmazódnak meg, értékekkel kapcsolatban pedig sokkal nehezebb kompromisszumot létrehozni, sőt, akár csak felajánlani, mint az érdekeket illetően. A másik összetevő pedig, hogy minden politikai történés az egyének boldogulására közvetlen vagy közvetett hatással levő dologként jelenik meg, így lehetővé válik az, hogy minden helyesnek vagy helytelennek legyen minősíthető, vagyis olyannak, ami közvetlenül vagy közvetve hozzásegíti az egyént a boldog élethez, vagy távolabb taszítja őt tőle. Ilyen módon a moralizálódás a döntési lehetőségeket is kettőre, helyesre és helytelenre élezi ki, tehát nem ismer, nem fogad el fokozatokat vagy kölcsönös alkun nyugvó egyezséget.
- *Tehetetlenségérzés.* A kommunikátor megerősíti a magányos állampolgárnak azt az érzését, hogy nagyon nagy akadályok tornyosulnak a javító szándék előtt, például egy mindent behálózó összeesküvés vagy az egész államapparátus. Az egyéni tehetetlenséget úgy lehet előadni, hogy az ne az állampolgár ügyefogyottságának, hanem az el-lenerők túlzott hatalmának legyen a következménye.
- *A színlelési kényszert* a kommunikátorok azzal erősítik meg, hogy folyvást felpanaszolják az érvényesülését, ugyanakkor megígérik az elsöprését, és sorozatosan felszólítják a közönséget arra, hogy élje meg az érzéseit és fejezze is ki őket, mondja ki, amit érez, cselekedjék úgy, ahogyan szeretne. Ezzel egyben segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a közönségük felszabadultnak érezhesse magát a kommunikációs tabuk, például a politikai korrektség cenzúrája és elfojtásai alól. Így az ilyen kommunikáció a cselekvéses megoldás arzenáljához is tartozik.
- *Összehasonlítás.* Aki ressentimentet akar kelteni, annak érdemes azon az alapon megkonstruálnia minden történést, hogy az kinek hozott több hasznot és kinek kevesebbet, és ebben rendre a saját közössége maradjon alul. Különösen a kultúra területén nehéz elfogulatlan, tehát akár az örökölt kánontól, akár a politikai megítéléstől független

mércét találni, hiszen a bevett felfogás szerint az esztétikai érték nem lehet sem a financiai siker, sem a lájkok mennyiségének a függvénye, mert az a magas kultúra halálával járna. Ezért marad önmagunknak a másik csoporthoz hasonlítása valamiféle globális érzékelés alapján, aminek a reputáció, az állami támogatás és a pozícióhoz jutás a mértéke (Kristóf 2021).

- A nyilvános megszólalás önmagában is *közösségivé* teszi a ressentimentet, hiszen az ilyen eltelített ember látja, hogy nem csak ő érzi magát rosszul a világban a megtorolhatatlan igazságtalanságok miatt, hanem a politikus vagy a közíró is. A megszólalók pedig a diskurzusaikban és a narratíváikban kiterjeszthetik a sértettséget a népesség kellően nagy részére, esetleg az egészére.

A következmények szintjén:

- *Önellentmondás*. Nem ritka, hogy a kommunikátor akár ugyanazon a megszólalásán belül egymásnak ellentmondó állításokat tesz, és pedig olyanokat, amelyek egyszerre szolgálják a valóságos helyzet eltagadását és beismerését. A magyar közéletben a talán legjobb példa egyfelől annak ismételtése, hogy a másik oldal médiafőlénye miatt az állampolgárokhoz nem jutnak el a mi oldalunk leleplező és bíráló üzenetei, másfelől annak a hangsúlyozása, hogy az állampolgárok egyetértenek az adott tábor által előterjesztett véleménnyel.
- A politikai kommunikáció szokásos eljárása a *hibáztatás*. Sokat segít a tehetetlen háborgón az, ha az önutálatát externalizálhatja, amihez a politikus nyújthat neki hibáztatható figurákat. A politikus amúgy is ritkán engedi meg magának, hogy a történések mögött ne mutasson fel okokat, és a politika perszonalizálódásával az okok egyre inkább személyek lesznek és nem intézmények vagy a véletlen (Wimberley 2018).
- Jelentős irodalma van az *összeesküvés-elméleteknek* is (Prooijen – Jostmann 2013, Douglas et al. 2019), tehát annak, hogy a megszólalók a legkülönbözőbb kedvezőtlen eseményeket is végső soron ugyanarra a körre, például a maffiaszerűen működő államra, és a mögött is a miniszterelnökre, vagy a legkülönfélébb NGO-k érdekszövetségére és az e mögött álló Soros Györgyre vezetik vissza.
- A politikus *áldozat* nemigen lehet, de szokásszerű énképe az, hogy az áldozatok védelmében és nevében lép fel (Kelly 2019, Kiss – Szabó – Farkas 2021). Ezért a politikus, de a közírók általában is előszeretettel keresnek újabb és újabb áldozatokat, hogy azokat képviseljék. Mivel pedig együtt éreznek az áldozatokkal, ezért valamilyen mértékben ők is az áldozati státusz kedvezményezettjeivé válhatnak.
- Az önviktimizációnál tárgyaltam a *kiengesztelhetetlenség* motívumát. Nos, a politikai kommunikációban gyakori az a formula, hogy a fennálló helyzeten nem lehet javítani, a javulást csak az éles cezúra hozhatja el, ezért például nem csupán kormányváltásra, hanem rendszerváltásra, nem javítgatásokra, hanem a kulturális kánon lecserélésére, a regnáló hatalom által megszálalt intézményrendszer teljes átalakítására van szükség.
- Az *átértékeléshez* két fő forrásból szokás értékeket, új értékeket meríteni. Az egyik forrás a jövő, a másik a múlt. Az előbbi inkább a baloldalra jellemző¹¹, az utóbbi inkább a jobboldalra.

¹¹ Hogy mennyire nem kizárólagosságról van szó, lásd: Mannheim 1929/1996; Levitas 1990/2010.

- *Utópia.* Az elképzelt szép jövőből merítés talán legismertebb példája a meleg szegyenből büszkeséget kovácsolóké (Halperin – Traub 2009). A melegek egy része úgy érzi, hogy rendre alulmarad a többségi és ezért heteronormatív értékrend alapján folyó együttélési versenyben. Ez elsősorban büntudattal, esetleg szégyennel és öngyűlölettel tölti el őket, csak hogy mind a szégyen, mind az öngyűlölet a megsemmisülésükkel fenyeget. Az egyik lehetséges kiút ezért erre a fenyegetettségre apellál. Bizonyos meleg csoportok vagy a politikai képviselők azt választják, hogy leértékelik az eddig uralkodó heteronormativitást, és felértékelik a szexuális orientáció teljes nyitottságát. Ezt követően vagy ők, vagy a (politikus) pártolók immár büszkén és szánakozva tekintenek a még mindig az immár a múltéhoz tartozó heteronormatív értékek szerint élőkre (Kirk – Madsen 1989).
- *Nosztalgia.* A ressentiment alapját képező kudarc sorozat jobbára a kurrens értékekhez képest következik be. Ezért kialakulhat az a felfogás, hogy a régi értékekhez kell visszatérni, mert amikor azok szerint rendeztük be az életünket, boldogabbak voltunk. A nosztalgia tehát a része lehet az értékek átértékelésének, különösen akkor, amikor a felkínált új értékeket azonosítják a régi, jól bevált értékekkel (Kenny 2017, Capelos – Katsanidou 2018). Ezen a ponton gyakran összehasonlítják az utópia és a nosztalgia (Chapman 2010, 320), hiszen könnyű például a felvilágosodás igazi emancipatorikus programjában vagy a rendszerváltás törekvéseiben találni meg a jövőértékfogódzóit.
- *Szégyen és büntudat* logikusan következik az értékek átértékeléséből. A köznyelv gyakran tekinti a két szót szinonimának, ezért kevésbé fontos az, hogy a megszólalók melyik szót alkalmazzák, mint az, hogy milyen érzelmi folyamatra utalnak vele. A szégyennel háromféleképpen lehet menedzselni az állampolgárok érzelmeit és késztetéseit.
 - Megszégyeníteni a politikusok az ellenfeleket szokták, hiszen ez azt a követelést implicálja, hogy a célpont visszahúzódik, „elsüllyed szégyenében”, felszámolja magát, mint az ellenfél politikusait támogató választót. Ez gyakran történik úgy, hogy a kommunikátor kiemeli a másik oldalnak vagy csoportnak olyan valós vagy vélt tulajdonságát, amelyik morálisan vagy politikailag elutasított általában vagy legalább a saját támogatói között. Ezt a tulajdonságot identitásalakító tényezővé változtatja, vagyis úgy állítja be, hogy a tulajdonság alapvetően határozza meg az adott csoport viselkedését, gondolkodását. Ilyen módon a negatív tulajdonság szégyellni való dologként jelenik meg, olyan attribútumként, amelytől a csoportnak meg kellene szabadulnia, vagy, ha ez nem lehetséges, akkor a csoporttól kellene a politikai közösségnek megszabadulnia. A legismertebb példa a zsidó származásnak, mint tulajdonságnak, identitás megalapozó tényezővé emelése, ami aztán megszégyenítéshez, gyűlölethez és fizikai felszámoláshoz is elvezetett.
 - Ugyanez az eljárás érvényesülhet a saját csoport irányában is. Ebben az esetben a professzionális kommunikátor abból a célból terjeszti ki a külső csoportok szemében negatív vagy egyenesen visszataszító tulajdonságot a saját csoportja identitásképző attribútumává, hogy a saját csoportja a szégyennel együtt járó erkölcsi megsemmisüléstől való félelmében fellázadjon a külső csoportokkal

szemben. A totálissá váló szegény megsemmisüléssel fenyeget, ezért amennyiben a kommunikátor megjelöli a szegény okozóját, vagyis a politikai ellenfelet, akkor át tudja fordítani a szegényt a kiszemelték iránti gyűlöletté. Például addig, amíg az azonos neműekre irányuló szexuális orientáció még csak homoszexualitás, és ezért nem hatja át az egész identitást, addig legfeljebb parciális szegénnyel jár: a homoszexuálisok, ha szegyéllenek, de inkább csak titkolnak valamit, az nem a teljes önmaguk, hanem csak a nemi életük. Az ilyen emberekre alapozó politikai csoportoknak azonban érdekükben állhat a homoszexualitásból melegséget, tehát egész (szub)kultúrát és így identitást konstruálni, mert akkor könnyebben kijelölhető egy új politikai törésvonal, és így egy új ellenség. Hiszen állíthatják, hogy akik irtóznak a homoszexuális cselekvéstől, azok bizonyára maguktól a melegektől is irtóznak. Így születik meg a homofóbia fogalma és címkéje, ami immár nem csak a nemi életre, hanem az ilyen nemi életet élő emberek egészére vonatkozik.

- A politikus és a közíró azonban inkább fel akarja számolni a saját politikai közösségében esetleg gyökeret vert szegényt, és pedig úgy, hogy büntudattá igyekszik átalakítani. Míg ugyanis – ahogyan feljebb említettem – a szegény a szelfet támadja, a büntudat valamilyen specifikus tett vagy magatartási epizód miatt ébred. Ilyen formán, míg alapesetben a szegény globális önfelszámolásra készlet és ezért passzivitásra, a büntudat arra, hogy próbáljuk meg az elkövetett hibát, akár bünt is, jóvátenni, tehát aktivizál. Mi lehet a jóvátételre jobb alkalom, mint a hivatásos kommunikátor által javasolt politikai cselekvés? Ezért akkor, amikor azt olvassuk és halljuk, hogy közírók mondják birka népnek vagy tájékozatlan és buta tömegnek akár a saját közösségüket is, különösen akkor, amikor meg kellene magyarázniuk, hogy a nagyszerúsége ellenére miért maradt a saját oldaluk alul egy megméretésen, akkor ez csak az első lépés annak felmutatása felé, hogy hogyan kellene a közösségnek kiköszörölnie a csorbát.
- *Gyűlöletet* szinte kizárólag az ellenfelek, esetleg a saját csoport vélhető árulói ellen keltethet a kommunikátor. Különösen alkalmas erre az, amikor a szegényt az ellenfél aknamunkájára vezetik vissza: nincs valódi okunk a szegényre, azt az ellenfeleink keltik bennünk, és pedig azért, hogy felszámoljuk magunkat, mint értékes és ütőképes tényezőket, és magunkra öltük azt az identitást, amelyiket ők kínálnak nekünk, vagy legalább maradjunk tétlenek. A nemzetietlenség vagy az európaiatlanság vádja jobbra ilyen megszegyenítő célzattal kerül kommunikációs használatba, és ugyanezek a minősítések keltenek gyűlöletet az ellenféllel szemben is: azért vádol minket európaiatlansággal, mert ő nemzetietlen, és megfordítva. Így a gyűlölet, bármi legyen is a forrása, az ellenoldali gyűlöletet keltőnek a megsemmisítésére irányul.
- *Cselekvésre buzdítás*. A ressentimenthez kapcsolódó politikai terápia része a cselekvési lehetőségek bemutatása és a tette buzdítás. A hivatásos kommunikátorok, különösen a politikusok számára ez a végső cél: politikai aktivitás, választási részvétel a megfelelő irányú szavazással.
 - A *harag* felkeltése egészen szokásszerű a politikában és a politikai kommunikációban. Ha a kommunikátor megfestette az igazságtalanság képeit, és megne-

vezte a szenvedés okozóit, az áldozatokat alávető, megszegényítő, tehát megsemmisítéssel fenyegető elkövetőket, akkor megtette a magáét a harag felkelése végett.

- *Reményre* az jogosítja az állampolgárt, hogy vannak, akik felismerték az igazságtalanság természetét, képesek voltak meghatározni azt is, ki tehet róla, és megtalálták a cselekvés mikéntjét és időpontját is. A kommunikátor előadhatja azt, hogy meddig kell még kibírni és elviselni a sérelmeket, és mit kell tenni a helyzet megváltozása végett.

A ressentiment felismerésének mikéntje

Eddig a ressentiment jelenségkörét és mechanizmusait mintegy alulról építettem fel, az egyén, sőt az egyéni lelki működések felől. Csakhogy erre a szintre a politikai kommunikáció kutatója nem ér el, mert nem általa folytatott egyéni, hanem kívülről megfigyelt társadalmi terápiával van dolga. Ami a rendelkezésére áll, az a nyilvánosságban megjelenő kommunikációs gesztusok halmaza. Innen kell eljutnia a ressentiment politikát megalapozó mechanizmusához. Mivel a tehetetlen háborgást különböző énvédő mechanizmusok szövik át, ezért különösen nehéz a megtalálása, hiszen egy-egy felháborodás lehet a következménye az igazságérzet sérelmének, nem pedig annak, hogy az alany hajlamos még a pozitív fejleményekre is tehetetlen háborgással válaszolni.

A szakírók az állampolgároknak meglevő ressentiment szintjét általában lekérdezéssel próbálják mérni. Az egyik sokat idézett kísérlet (Leon et al 1988) összesen 34 állítással kapcsolatban kért választ a mintába kerültektől. Például ilyen mondatokat kellett értékelniük: „Zavar, hogy kevesebb a pénzem, mint másoknak.” „Azt hiszem, a szüleim eléggé szigorúak voltak velem.” „Sokszor érzem úgy, hogy az emberek nem tisztelnek.” Látjuk, hogy az első kérdés a ressentimentet az összehasonlítás felől közelíti meg, a második arra kérdez, hogy mennyire tartós a sértettség és ebben a megkérdezett mekkora részt tulajdonít saját magán kívüli tényezőknek a helyett, hogy a saját felelősségét tisztázná, végül a harmadik kérdés megint a mások felől szorosabban tapasztalt méltánytalanság és igazságtalanság motívumára alapoz.

A publikációk túlnyomó része azonban inkább azt az utat járja, hogy előbb meghatározza a ressentimentet, majd megkeresi az egyes összetevőinek a jelenlétét valamely politikus kommunikációjában vagy az adott kultúra jellemzőiben. Ilyenkor be szokták érni azzal, hogy előfeltételeznek egy kellően népes frusztrált tömeget, melyet például a 2008-as válság telített el ressentimenttel, majd megnézik, hogy például Donald Trump kommunikációjában nincsenek-e a felhalmozott feszültség és gyűlölet számára célpontot kínáló elemek (Wimberley 2018). Ezekkel a megközelítésekkel az a gond, hogy mivel Nietzsche és Scheler nyomán azt mondhatjuk, hogy a keresztény erkölcsön és a demokrácia ideológiáján nyugvó modern társadalom a ressentiment valóságos melegágya, ezért mindig rá lehet sütni valakire vagy bárkire, hogy ressentimenttel telített és ezért a hozzáértők könnyen manipulálhatják.

A jelen kutatás során a pszichológiában tematikus elemzésnek (*thematic analysis*: Braun – Clarke 2013, Howitt 2019) nevezett módszert alkalmaztam. A leginkább a kvalitatív tartalom-elemzésre hasonlító hatlépéses eljárás előnye, hogy rugalmasan használható mind induktív, mind deduktív vizsgálat alkalmával, tulajdonképpen mindkét irányt egyesíti magában. A

módszer szerint a kultúrharccal kapcsolatos szövegek első átolvasása nyomán kialakuló fogalmi témák, diszkurzív gócek és metaforák által felsejlő szemantikus mező vezetett el ahhoz az ötlethez, mintha a viták a leginkább a ressentiment, mint affektív stílus összetevői alapján lennének koherensen elrendezhetőek. Ezt követően került sor a ressentiment fogalomkészletének és logikáinak megfelelő deduktív vizsgálatra ugyanazon a korpuszon.

Specifikálni volt szükséges tehát a ressentimentet egyfelől, a kommunikációs gesztusokat másfelől, hogy ne parttalanul, hanem értelmesen feleltethessük meg őket egymásnak. Ezt kíséreltem meg elvégezni a fentiekben, ezért volt szükséges részletesen bemutatni a ressentiment mibenlétét és a pszichológiai környezetét, hogy világossá váljék, mit kell keresnünk akkor, amikor a tehetetlen háborgás jeleit akarjuk megtalálni. Ezek sokszor külön álló, diszkrét jelek ugyan, ám mindegyik szükségképpen egy-egy vagy több narratíva keretében jelenik meg a média terében, egy-egy vagy több narratíva összetevőjeként nyeri el jelentését, ráadásul tudjuk, hogy a közönség egyes tagjai számára a pusztá jelek is narratívákká állnak össze, jóllehet egyénekenként eltérő történetekké és ok-okozati láncokká (Sadler 2022).

Ahogy látjuk, a ressentiment kommunikatív kiszolgálása a következő gesztusok, eljárások, metaforák és diskurzusok segítségével történhet: *sorozatosság, igazságtalanságérzet és felháborodás, tehetetlenség, színlelési kényszer, összehasonlítás, csoportos összetartozás, önelmentmondás, hibáztatás, összeesküvés-elmélet, önviktimizáció, kiengesztelhetetlenség, az értékek átértékelése: utópia és nosztalgia, szégyen és büntudat, gyűlölet, cselekvésre buzdítás: harag és remény.*

Ezeknek a gesztusoknak és motívumoknak a jelenlétét a kultúrharccal két és fél éves közírásának a feldolgozásával kerestem. A kultúrharccal témájában 2018 júliusa és 2020 vége között keletkezett írásokat gyűjtöttem össze. A gyűjtés hólabdamódszert követett. A kiindulópontot a *kultúrharccal* és *kultúrkampfc* kifejezést tartalmazó cikkek jelölték ki, és pedig a legfontosabb közéleti online oldalakon: *Index.hu, Origo.hu, 24.hu, magyarnemzet.hu, nepszava.hu, magyaridok.hu, hvg.hu, Mandiner.hu*. Ebben az idő- és lapkörben nagyjából 230 cikket találtam. Ezeket vettem alapul, majd az általuk hivatkozott szövegeket is feldolgoztam. Az így összesen 310 darabos korpusz túlterjedt a két végponton, mert a hivatkozások alapján kihagyhatatlannak bizonyult például Bayer Zsolt, Szakács Árpád és Békés Márton cikksorozata is, amelyek időszakunkban új életre keltek kötetek formájában. Az újságcikkeken túl megvizsgáltam az írások által hivatkozott filmfelvételeket és hangzó anyagokat is.

A módszer előfeltevése az, hogy a *kultúrharccal* és *kultúrkampfc* címkével jelölt vagy ilyen szavakat tartalmazó szövegek, továbbá az általuk idézettek a közönségük számára képesek összeálló narratívákat alkotni. Nem úgy kell tehát felfogni a ressentiment problémáját és az azt menedzselő politikai kommunikáció folyamatát, hogy az egységes elit vagy annak egy-egy egységes csoportja, egységes kommunikációval a homogén közönségben egységes és homogén érzelmet hoz létre. Inkább az történik, hogy a közönség meglehetősen szabadon válogat az elé kerülő ressentiment összetevőkből, de a sorozatosság és az összetevők megléte és gyakori együtt szereplése különösen valószínűvé teszi azt, hogy a darabok az állampolgári ressentimentet kiszolgáló és menedzselő gesztusokká álljanak össze.

Nem az történik tehát a ressentimentre támaszkodó, azt akaratlanul menedzselő kommunikáció esetében, hogy a megszólaló kifejezetten egy meghatározott érzelmet akar felkelteni, és mivel eléggé ügyes, ez sikerül is neki. Egy-egy megszólalás kelthet egy-egy meghatározott érzelmet akár akarva, akár akaratlan, de ez csak egyetlen érzelmi epizód. Itt azonban tartós érzelmi epizód sorozattal állunk szemben.

Nincsen egységes érzelmi kifutás sem. Ezt nem könnyű megérteni, mivel könnyebb egyirányú kommunikációs folyamatokban és kauzalitásokban gondolkodni, holott interakció sorozatokról van szó. Az interakciók sorozatában pedig olyan darabok felhalmozódása történik az adott tábor nyilvánosságában, amelyek az építőelemeivé válhatnak meghatározott, specifikus közönségszegmenseket kielégítő narratíváknak. Az állampolgár benne él a maga nyilvánosságában, mely alighanem elsősorban baloldali vagy jobboldali. Ebben a nyilvánosságban sorozatosan találkozunk a saját táborának a kommunikációs erőfeszítéseivel. Ezek elsősorban a politikusoktól és a tábor közíróitól, újságíróitól származnak, de származhatnak nem professzionális megszólalóktól is, például más állampolgároktól. Ezek a megnyilvánulások, nemcsak szövegek, hanem más modalitású elemek is, segítenek neki menedzselni a saját érzelmeit. Ráadásul, ha akarja, ő is aktív fél lehet az interakciókban legalább a lapvásárlás meg a kattintás erejéig, de lehet, hogy kommentál is, meg is oszt, emotikonokkal lát el, vagy részt vesz a politikus gyűlésén, a közírója közönségtalálkozásán stb., és ezzel igazolja és módosítja az érzelmeit menedzselni kívánó kommunikátorok tevékenységét.

Nem az tehát a helyzet, hogy volna egy egységes baloldali és egy egységes jobboldali narratíva és kommunikációs eszközkészlet, ami kielégíti a baloldali és jobboldali ressentimentet, és a politikus által kedvezőnek ítélt pillanatban a megfelelő cselekvésre ösztönzi a híveket. A lényeg ezzel szemben az, hogy a narratívákat maga a közönség állítja össze a felkínált darabokból, résznarratívákból és átfogó narratívákból.

KULTÚRHARC KÜLFÖLDÖN ÉS IDEHAZA

A kultúrharc egyáltalán nem magyar sajátosság, sőt, még csak azt sem mondhatjuk, hogy sajátosan kelet-európai jelenség volna. Maga a szó eredetileg a XIX. századi történelem terméke: a század harmadik harmadában az állam és a katolikus egyház közötti csatározásokat nevezte el Rudolf Virchow *Kulturkampf*-nak. Mindmáig annak ellenére a német megnevezés használatos más nyelvekben is, hogy egyáltalán nem csak a Német Császárságban folytak a kultúra ellenőrzésével kapcsolatban „háborúk”, hanem szinte az egész Nyugat- és Közép-Európában Nagy-Britanniától Svájcra és Hollandián át Olaszországig és persze, Magyarorszáig (Clark – Kaiser 2009). Ez számunkra azért érdekes, mert azt sugallja, hogy a kultúrharc nagyon is lehet átfogó európai jelenség, sőt, megjelenhet akár Európán kívül is (Melleuish 1998).

Akkor is, ahogyan manapság is, a frontvonal egyik oldalán a nemzeti önállóság hívei voltak, a másikon pedig a nemzetek felettségé; az előbbiek harcoltak azért, hogy szekuláris legyen az állam, az utóbbiak azért, hogy az amúgy egyetemes katolikus hit és egyház őrizze meg befolyását minél több területen. Mint ismeretes, jobbára a szekuláris erők győztek, aminek még a társadalomtudományokra nézve is meg lett a maga következménye: emiatt vált Max Weber nyomán a modernitás fő ismérvévé az állam és az egyház elválasztottsága.

A XX. század kilencvenes éve óta a körületekintés megint számos olyan országot talál, ahol, vagy csak a sajtóban, vagy vaskos könyvek oldalain folynak éles viták olyan kérdésekről, amelyek joggal sorolhatók a kultúrharc témakörébe. Az Egyesült Államokban a nyolcvanas évektől kezdve vetette fel James Davison Hunter (1991) azt, hogy a két nagy párt között folyó küzdelmet jobban megértjük, ha nem egyszerűen a politikai, hanem inkább a kulturális és morális megosztottságból eredőnek tekintjük. Olyan témákat említ, mint a meleg jogai, az abortusz, a kultúrátámogatás vagy a multikulturalizmus (Hunter 1999: 42). Szerinte itt nem az történik, hogy a politikai küzdelem éppen ezeket a témákat találja meg, mert ezek tárgyalása során szó kerül az erkölcsi autoritás kérdésén túl Amerika identitásáról, vagyis szerinte az ilyen témák igenis fontosak az állampolgárok számára.

Nem meglepő módon, az amerikai megközelítés a kultúrharcot tisztán belföldi küzdelemnek tekinti, szemben sok más országbeli tárgyalással, amelyekben jobbára a nemzeti és a globális erők összecsapásáról van szó. A brit kultúrharc is inkább belső gyökerekkel rendelkezett, de azért szerepet játszottak benne amerikai hatások, így a fekete, majd a meleg büszkeség (Curran et al. 2019). Az egyik francia szerző (Brustier 2013) a kultúrharcot az okcidentalizmus problémájával azonosítja, azzal a nyugati félelemmel, hogy a Nyugatot lassanként a háttérbe szorítja a Kelet. Az ausztrál kultúrharc egyik oldala számára sokáig a briteknek való alávetettség jelentette a globális oldalt, és ezzel szemben próbálták megteremteni a nemzeti identitást. Később inkább a bevándorlás képében jelent meg a külföldi folyamatok veszélye (Melleuish 1998). Ugyanígy a globalizáció és a nemzeti megmaradás és büszkeség ellentéte feszíti a témában megszólaló spanyol szerzőket is (Ibañez 2020).¹²

Magyarországon az elmúlt száz évben a kultúrharok mindig csak folytatódtak. Jól jelzi ezt, hogy bár Kristóf Luca adatai és interjúi a 2018-ig tartó tíz év gyümölcsei, 2021-ben megjelent könyvében minduntalan kénytelen kitérni a későbbi fejleményekre is. Mintha ugyanis 2018 nyara egy újabb szakasz kezdete volna. Ekkor tartja meg a miniszterelnök a maga szokásos

¹² Quintana Paz, Miguel Ángel (2019) ¿Qué queremos decir cuando decimos que estamos en una guerra cultural? *The Objective*, 05 de diciembre de 2019. <https://theobjective.com/elsubjetivo/que-queremos-decir-cuando-decimos-que-estamos-en-una-guerra-cultural/>; Así lucha la derecha contra el relato de la izquierda: la "guerra cultural" también se libra en España, *El Español*, 4 octubre, 2020. https://www.elespanol.com/espana/politica/20201004/lucha-derecha-relato-izquierda-guerra-cultural-espana/525447853_0.html

tusnádfürdői előadását, és ebben szót emel a kormányzás korszakká kiteljesítése mellett, mely lépés a kultúra átalakításának a feladatát rója a kormányoldalra. Magát a beszédet is rengeteg megszólalás dolgozza fel, továbbá ezzel kötődik össze később egy sor jogalkotási lépés a 2019 végi színházi törvénytől az MTA intézethálózatának az Akadémiáról való leválasztásán át az egyetemek, ezen belül és különösen a Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) modellváltásáig. Némelyeknél a kultúrharc részének minősült a kormányoldal médiapolitikája is, például a jobboldalinak számító médiumok egyesülése a Közép-Európai Sajtó- és Média Alapítvány (KESMA) ernyője alatt 2018 végén, vagy az, hogy 2020 őszén a Médiatanács nem hozszabította meg automatikusan a Klubrádió frekvencia használati jogát. Mindezeket élénk vita kísérte, sőt, rendre tüntetések is szerveződtek, az SZFE modellváltása körül pedig kiterjedt sztrájk és tevőleges ellenállás bontakozott ki az Egyetem oktatói, majd hallgatói részéről.

A jelen sorok írásakor, 2021 nyarán a kultúrharc éppen visszahúzódott, de nem tűnt el teljesen. A közírók és politikusok, éspedig baloldalon¹³ éppúgy, mint jobboldalon,¹⁴ időről időre levernek egy-egy cölöpöt, mely alátámasztja a kulturális alávetettséggel vagy az annak veszélyével kapcsolatos attitűdöket.

¹³ Tóta W.: A Szakács, a tolvaj és a többiek. Hvg.hu, 2021. június 11. https://hvg.hu/360/202123_Tota_W_A_Szakacs_a_tolvaj_es_a_tobbiek; Berg Dániel: A kultúrharc korában nem lehet eltartott kisujjal politizálni. Hvg.hu, 2021. július 11. https://hvg.hu/360/20210709_Berg_Daniel_Kulturpolitika_a_kulturkampf_koraban

¹⁴ Szilvay Gergely: A kultúrharc és a genderelmélet. <https://demokrata.hu/velemeney/a-kulturharc-es-a-genderelmélet-359996/>; Békés Márton: Nem kell megfelelni a másik oldalnak, teremtsünk saját mércét! *Ma7.sk*, 2021. május 16. <https://ma7.sk/aktualis/bekes-marton-nem-kell-megfelelni-a-masik-oldalnak-teremtsunk-sajat-mercet>

A kultúrharca a ressentiment tükrében

A következőkben tehát a ressentiment feljebb tárgyalt összetevőit mutatom be.

Érdekes annak leszögezésével kezdeni az ismertetést, hogy a megszólalók specifikus kultúra fogalmat használnak. A jobboldalnak a kormányhoz legközelebb álló része elsősorban a kultúra *tág fogalmára* hivatkozik, tehát beleérti a mindennapi viselkedés módjait is, nem csak a magas művészetet. Már Orbán Viktor 2009-es kötcsei beszédében¹⁵ is szerepel ez a fogalomhasználat, és a miniszterelnök ebben is origót képez. Ugyanakkor a megszólalókat kevésbé a munkakultúra vagy az egészségkultúra foglalkoztatja, mint inkább az általános szellemiség értelmében vett kultúra.¹⁶

A jobboldalon és a baloldalon is használják a fogalmat *szűk értelemben*, és pedig úgy, mint a különböző művészeti ágakat és a tudományt, az úgynevezett magas kultúrát magába foglaló szférát. A különbség azért érdemel szót, mert sok vita esetében már az eldönti az álláspontokat, hogy ki mit ért az alapfogalmakon, és persze mindenki a maga fogalma által kijelölt kultúrában akarja jól érezni magát, ezért a felek rendre elbeszélnek egymás mellett, hiszen nem ugyanarra vonatkoznak az eszmefuttatásaik. Ez természetesen nem hibája a megszólalásoknak, hiszen a politikában ritkábban mondanak valamit a végett, hogy abból gyümölcsöző vita kerekedjék, mint inkább a végett, hogy hatást gyakoroljanak másokra, jobbra a saját közösségre és a még megnyerhetőkre.

Sorozatosság

A baloldali kulturális diktatúrájának a motívuma valóban rendszeresen és sorozatok formájában is jelen van a jobboldali közírásban és közbeszédben. Bayer Zsolt és Szakács Árpád 2019-ben közös kötetet¹⁷ ad ki, s ebben újra közlik a két szerző 39¹⁸ illetve 15 részes cikksorozatát, mely a *Magyar Hírlapban*, illetve a *Magyar Időkben* jelent meg 2016-ban, 2017-ben és 2018-ban. Bayer Zsolt elsősorban a baloldali kultúrának és így a magyar közgondolkodásnak a két sarokpontját, a zsidókkal kapcsolatos kettős mércét és az antiszemitizmussal való vádaskodást járja körül számos cikkben, egészen addig, amíg a budapesti izraeli nagykövetség nem interвениál,¹⁹ utána a zsidó téma eltűnik, és csak a baloldali kettős mérce marad meg. Szakács Árpád sorozata annak a baloldali vádnak a hosszúra nyúlt és alaposan adatolt visszautasítása, mely szerint 2010 óta a jobboldal gyakorol kulturális diktatúrát Magyarországon. A cikkek közös felcíme ezért: *Kinek a kulturális diktatúrája?* A kérdésre a válasz minden esetben az, hogy nem a jobboldalé, hanem a baloldalé.

¹⁵ Megőrizni a létezés magyar minőségét. *Nagyítás*, 2010. február 18.

¹⁶ Demeter Szilárd a Nyolcasban, 2019. február 24-én. <https://www.youtube.com/watch?v=h6UgxwyEdY8>

¹⁷ Bayer Zsolt – Szakács Árpád: *A kultúra diktatúrája*. Köröstárkány – Kápolnásnyék: Kárpátia Stúdió, 2019.

¹⁸ Talán nem véletlen az egyezés a Jézust ért ostorcsapások számával.

¹⁹ Lásd: Bayer – Szakács: *A kultúra diktatúrája*. Idézett mű, 97-100.

Visszatérő témája volt a kultúrharc már 2018 közepe, tehát a miniszterelnöki buzdítás előtt is a *Konzervatórium*,²⁰ majd a *Kommentár*²¹ című folyóiratnak, de Orbán János Dénes is írt 2018 nyarán hat cikkből álló sorozatot a *Magyar Idők*be „Jegyzetek a kultúrkampf margójára” címmel.²² A kétségtelenül legnagyobb szabású erőfeszítés Békés Márton nevéhez fűződik, aki előbb 2019-ben jelentet meg kötetet²³ arról, hogy az egész világ kulturális változáson megy keresztül, majd a 2020 végén kiadott politikai programadó kötetében²⁴ több mint négyszáz oldalon fejtegeti a kultúráért folytatott harc fontosságát és mikéntjét, s az e munkákban szereplő szövegrészek némelyike korábbi cikkének újrakiadása.

Az ellenoldal sem volt híjával a kultúrharcról szóló cikksorozatnak. Nem csak azért születtek ilyen írások, mert a jobboldali kormány már 2010 óta lépéseket tett a kulturális intézmények átalakítása érdekében,²⁵ s ezt rendre jobboldali sajtó kampányok készítették elő és kísérték, hanem volt saját kezdeményezés is. 2017 júliusától jelentek meg, majd egy évvel később újra, írások a jobboldali kulturális térfoglalásról. Reményi József Tamásnak a cikkével²⁶ indult a korábbi, ő a már említett Orbán János Dénes vezette Kárpát-medencei Tehetséggondozó Non-profit Kft. Előretolt Helyőrség Íróakadémiájának minden hasonló intézménnyel szembeni kivételezett helyzetét kritizálta. Erre azután számos reakció született az *Élet és Irodalomban*.²⁷

A *Népszavának* 2014 óta van *Kultúrkampf* címszava, de időszakunkat megelőzően egyetlen cikknél alkalmazták, 2018 közepe és 2020 vége között viszont harmincegynél. A *Kultúrharc* címszó esetében a számok hasonlóak: időszakunkat megelőzően egyetlen cikk, 2020 végéig viszont ötvenkettő, tehát három hetenként legalább egy. Az utóbbit az is magyarázza, hogy 2020 szeptemberétől kezdve a lap szinte mindennap beszámolt az SZFE körüli eseményekről, és ezek a híradások és véleménycikkek gyakran kapták a kultúrharc besorolást.

²⁰ Békés Márton: Lázadás a lázadás ellen - 1968 és a konzervatívok. *Konzervatórium*, 2008. május 31. https://konzervatorium.blog.hu/2008/05/31/lazadas_a_lazadas_ellen_1968_es_a_konzervativok_1;

Máthé Áron: A kultúrharc mellett. *Konzervatórium*, 2011. január 3. https://konzervatorium.blog.hu/2011/01/03/a_kulturharc_mellett

²¹ Békés Márton: Rendszer és korszak. *Kommentár*, 2018/3-4; Frank Füredi: Az európai kulturális háború és a populizmus. *Kommentár*, 2018/3-4; Czopf Áron: A konzervatív tudat dekolonizációja. *Kommentár*, 2018/5-6.

²²<https://www.magyaridok.hu/velemenytakaritas-augiasz-istallojaban-3286967/>;
<https://www.magyaridok.hu/velemenytakaritas-augiasz-istallojaban-3286967/>;
<https://www.magyaridok.hu/velemenytakaritas-augiasz-istallojaban-3286967/>;
<https://www.magyaridok.hu/velemenytakaritas-augiasz-istallojaban-3286967/>;
<https://www.magyaridok.hu/velemenytakaritas-augiasz-istallojaban-3286967/>;

²³ Békés Márton: *Fordul a szél*. Budapest: Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019.

²⁴ Békés Márton: *Kulturális hadviselés. A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata*. Budapest: Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2020.

²⁵ Lásd például Urfi Péter: A NER már ott tart, hogy a pártlapban gyalázzák az Orbán-kormány államtitkárát, mert szóba áll a „balliberálisokkal”. *444.hu*, 2018. május 5. <https://444.hu/2018/05/05/a-ner-mar-ott-tart-hogy-a-partlapban-gyalazzak-az-orban-kormany-allamtitkarat-mert-szoba-all-a-balliberalisokkal>

²⁶ Nyílt levél az író társakhoz. *Élet és Irodalom*, LXI. évfolyam, 29. szám, 2017. július 21.

²⁷ Krusovszky Dénes: *A közép széle és vége*, 2017/32., aug. 11., Grecsó Krisztián: *Menekülő helyőrség*, 2017/33., aug. 18., Demény Péter: *A vidor loholók*, 2017/34., aug. 25., Fehér Renátó: *Mi mind ők voltunk egykor*, 2017/34., aug. 25., Kőrössi P. József: *A Főnök*, 2017/34., aug. 25., Selyem Zsuzsa: *Ők majd bevédenek*, 2017/34., aug. 25.

Maga az SZFE-ügy valóban a mindennapi vagy minden heti televízió sorozat műfaját követte: a részt vevők sűrűn találtak ki újabb és újabb eseményeket és fogásokat a közérdeklődés fenntartása végett. Bár az akcióval nem lehetett elérni érdemi változást, és ezt néha a támogatók is kimondták,²⁸ alkalmat teremtett arra, hogy újra és újra fel lehessen sorolni ugyanazokat a sérelmeket néhány újjal kiegészítve, vagyis igencsak táplálhatta a ressentimentet.

Igazságtalanságérzet és felháborodás

Az igazságtalanságérzet és az ebből fakadó felháborodás jelenlétét nemcsak a cikkek és más modalitású megszólalások tartalma, hanem a hangvételük is rendre jelezte; a kommunikátorok az őket, a közösségüket vagy az igazságosságot ért sérelem miatti felháborodásuknak adnak hangot. A felháborodás megjelölt alapja mindkét tábor esetében az az igazságtalanság, hogy a másik hatalmi szóval korlátozza a valódi kulturális értékek érvényesülését, ami úgy jelenik meg, hogy a kánonból és a támogatottak köréből rendre kimaradnak a megszólaló által fontosnak vallott témák és értékek, vagy a szerinte értékes alkotók.

Bayer Zsolt cikksorozata a kettős mérce érvényesülését keresi a kultúra területén és másutt is: amit a baloldali és liberális megszólalók élesen bíráltnak a jobboldal cselekedetei közül, azokat elnézik a sajátjaiknak. Ez igazságtalanság, hiszen mindenkit egyformán kellene kezelni. A kettős mérce sorozatos felpanaszolásánál keresve sem találhatunk jobb igazolását a ressentiment jelenlétének. Aki biztos a saját értékrendjében, az nem kutatja folyvást azt, hogy őt mások hogyan értékelik, és ebben az értékelésben miképpen alkalmaznak más mércét, mint harmadik személyek és csoportok megítélésekor. A kettős mérce nyilvánvalóan annak fáj, aki számára nagyon is fontos az őt megítélők értékrendje, ehhez képest szeretne értékesnek mutatkozni, ezért panaszozza fel, ha csak rá alkalmazzák és másra nem.

De általában is a kultúrharc a jobboldali kommunikációban szinte másról sem szól, mint arról, hogy a jobboldal kulturális eredményeit a kanonizálók agyonhallgatják, semmibe veszik, ezzel szemben a sokszor jóval gyengébb baloldali alkotók magas piedesztálra kerülnek. A jobboldal szerint tehát a kulturális kánon baloldali, márpedig minden kánon eleve és végső soron hatalmi alapon történő elrendezése egy-egy területnek, ezért a kanonizálás kirekesztéssel, par excellence hatalmi lépésekkel jár.²⁹ Orbán János Dénes így ír Kányádi Sándor és Faludy György kapcsán:

A két költőóriás recepciója a liberális térfélen gyakorlatilag a zéróval egyenlő. Aki ezt cáfolná, legyen oly kedves elénk tární és összemérni az Esterházy- vagy Nádas-bibliográfiát a Faludy- és Kányádi-recepcióval, és hozza magával az egyetemi szakdolgozatok összehasonlító listáját is. ...

²⁸ Verebes István: Semmiben nem értek egyet Vidnyánszkyval, de a fiaink együtt dolgoznak, és ebben látom a reményt. <https://24.hu/kultura/2020/09/11/verebes-istvan-nagy-zsolt-interju-szfe-vidnyanszky-attila-szinhaz-politika-egyetemfoglalas/>; Szily László: Ha nem is lesz kézzelfogható eredménye a vasárnapi élőláncnak, a Másik Magyarország ezzel bemutatkozott és talán mindent megváltoztat. [444.hu](https://444.hu/2020/09/07/ha-nem-is-lesz-kezzelfogható-eredménye-a-vasarnapi-elolancnak-a-másik-magyarország-ezzel-bemutatkozott-es-talán-mindent-megváltoztat), 2020. szeptember 7. <https://444.hu/2020/09/07/ha-nem-is-lesz-kezzelfogható-eredménye-a-vasarnapi-elolancnak-a-másik-magyarország-ezzel-bemutatkozott-es-talán-mindent-megváltoztat>

²⁹ Lásd Szócs Géza véleményét: Kultúrharchoz kultúra kell. *168 óra*, 2018. július 26. 47.o.

Rossz érv az, hogy igenis esélyegyenlőség van, a nemzeti oldalnak már évek óta sosem látott összegek állnak a rendelkezésére, amiből jobban is építkezhetett volna, ugyanis ez nem pénz, hanem mentalitás kérdése, az emberek hozzáállását kell megváltoztatni.³⁰

A maga álláspontját a baloldal is messzemenően szakmainak és értékalapúnak minősítette, mellyel szemben a kormányoldal hatalmi szóval és tettel akar fellépni.³¹ Vagyis végső soron mindkét tábor ugyanabban a kettősségben kommunikált: hatalom/politika egyfelől – kultúra/érték/szakmaiság másfelől. Az alábbi idézetben a kettőt nyilvánvaló módon össze is kapcsolja a szerző, jóllehet csak a jobboldalt illetően.

Ma egyetlen kánon van, a hatalom totális politikai kánonja, a jobboldali „szellemi” holdudvar pedig grimaszol, mert sem a történelem átírásával, sem a közterek díszkövezésével nem tudta elérni, hogy koherens jobboldali, vagy akár csak konzervatív kánont teremtsen. Hidat a semmi-múltba, hogy feltámassza azt a szellemi közeget, amelyből kisarjadni akarnának, de amely Horthyval, Szálasival csődöt mondvá kimúlt.³²

Eszerint a jobboldalon csak politikai erő és hatalom van, szellemi csak idézőjelesen, hiszen arrafelé még ahhoz is tehetségtelenek, hogy a saját oldaluk kánonját megteremtsék. Az utóbbi a szerző szerint lehetetlen és nem is kívánatos vállalkozás, mert egy ilyen kánon, jobboldali szellemi közeg a magyar történelem legsötétebb korszakának lenne az utódja és reinkarnációja. Magyarán: a baloldalon nincsen kánon, a jobboldalon pedig politikailag vált lehetetlenné és veszélyessé valamilyen konzervatív kánon erőszakos megteremtése.

Hasonlóképpen a politika és a szakmaiság kettősségében értelmezi a történeteket Vidnyánszky Attila is. Számára

Egy számít csupán: a művészi teljesítmény minősége. ... Az SZFE körüli vita legfőbb – politikai-ideológiai – tárgya éppen az, hogy a balliberális gondolat mellett – hangsúlyozom: mellett – a kuratórium azt képviseli, hogy jelenjenek meg más gondolatok, elvek, ezekhez kapcsolódó elméletek, gyakorlatok, esztétikák a képzésben. És úgy tűnik, ez elfogadhatatlan az egyetem mai vezetése számára. Vagyis nem felsőoktatási, színház- vagy filmszakmai üggyé teszik. Hanem politikaivá.³³

Az igazságtalanságérzet támad fel a baloldali kommentátorok szerint az SZFE megszállásakor is, és pedig ebben az esetben a törvény és a törvényesség ellenében. A *Népszava* legrészletesebb ismertetésének egyenesen ez a címe: Nem a törvényt, az igazságot kell tisztelni.³⁴

Tehetetlenség

³⁰ Orbán János Dénes: A baloldal végtelen gögje. *Magyar Idők*, 2018. július 21. Lásd még ehhez Szócs Géza megszólalását: Kultúrharchoz kultúra kell. *168 óra*, 2018. július 26. Nem fontos smúzolni az írókkal – Demeter Szilárd: Az erőszak nem old meg semmit, másrészt nem is félek az erőszaktól. *168 óra*, 2019. június 6.

³¹ Karafiáth Orsolya: Kicsit igazodunk, kicsit felmentünk. *24.hu*, 2019. december 14. <https://24.hu/belfold/2019/12/14/karafiath-velemenyszinhaz-kultura-tuntetes-pim-vigszhaz-eszenyi-eniko/>

³² Friss Róbert: Népi-urbánus téglahalom. *Népszava*, 2018. július 25.

³³ Építési akarunk, nem rombolni. *Origo*, 2020. augusztus 12. <https://www.origo.hu/itthon/20200812-vidnyanszky-attila-interju-szfe.html>

³⁴ *Visszhang*, 2020. szeptember 12.

A jobboldali megszólalásokban a tehetetlenség motívuma két szinten jelenik meg. Az egyik szerint azért szinte lehetetlen bármit tenni a kultúrában, mert a közgondolkodás a sok évtizedes baloldali és liberális előbb diktatúra, majd hegemonia okán csak az onnan származó művekre nyitott.³⁵ Sajátos ellentmondás, hogy egyfelől ezek az írások tele vannak megoldási javaslatokkal, cselekvésre buzdítással, másfelől mivel 2010 óta³⁶ szinte ugyanazokat a fordulatokat és buzdításokat ismételtetik, és még a látéletük sem igen változott, ez összegésében azt sugallja, hogy a jobboldal tehetetlen, hiszen eszerint tíz éve mintha tapodtat sem mozdult volna előre az ügy.³⁷

A másik szint a személyek elleni támadásoké, tudniillik azoké az íróké, amelyekben egy-egy jobboldali kultúrpolitikus, például Prőhle Gergelyt, azért támadnak³⁸, mert még mindig nem adott teret az általa vezetett intézményben a jobboldali alkotóknak. Ezekben a bírálatokban ott a néha explicit, néha implicit állítás, hogy az ilyen jobboldaliak is belenyugodtak a balliberális hegemoniába, tehetetlenek lévén az ellene folyó harcban.

A baloldali tehetetlenségérzést a leginkább azok a megszólalások szolgálhatják, amelyek azt ismételtetik, hogy a jobboldal folyamatosan tör előre a kultúra megszállásában,³⁹ sőt, tulajdonképpen már most is minden a kormányoldalé, de mivel övük a parlamenti többség, a pénz és a hatalom, ezért nem lehet tenni semmit. Különösen akkor nem, ha maga a szakma, sőt, annak a balliberális része is megosztott.⁴⁰

...én egyáltalán nem gyűlölök senkit. Neheztelni sem a hatalom katonáira neheztelek, hanem azokra a barátokra, ismerősökre, akik óvatosságból cserbenhagynak. Valójában ők azok, akik fenntartják a rendszert.

- Kikre gondol?

Azokra, akik pozíciójukból kifolyólag ilyenkor kiállhatnának mellettünk. Megmutathatnák, hogy nem lesznek a boszorkányüldözés eszközei, hogy a munkánk számít, nem a politikai véleményünk, és ha velünk így bánnak, akkor ők felborítják az asztalt. De nem borogatnak semmit, hallgatnak, és inkább valaki mással dolgoznak tovább. És ezzel valóban a NER fenntartóivá válnak⁴¹

Ez egyedül az SZFE hallgatóinak a hatására változik meg, ugyanis a 2019-es őszi választások budapesti eredményét még csak üdvözli a tábor,⁴² de nem tekinti a kulturális szféra vívmányának, az SZFE viszont a kultúrából nő ki és sugároz szét pártpolitikai tanulságokat. Ebben az értelemben a hallgatóinak az akciói zavarba ejtők a baloldal számára is, hiszen azt sugallják,

³⁵ Czopf Áron: A konzervatív tudat dekolonizációja. *Kommentár*, 2018/5-6.

³⁶ Egy korai darab a sorozatból: Máthé Áron: A kultúrharc mellett. *Konzervatorium*, 2011. január 3.

³⁷ Hasonló panasz az orbáni kultúrpolitikát illetően: Lancea Regis díjat kapott Szakács Árpád. *Magyar Nemzet*, 2020. augusztus 16.

³⁸ Nincs kulturális diktatúra. *Magyar Idők*, május 3.

³⁹ „A korlátlan hatalom előbb-utóbb visszarúg” – Mohácsi János Kaposvárról és a színművészetiről. *168 óra*, 2020. augusztus 16. <https://168ora.hu/kultura/mohacsi-janos-szinhaz-es-filmmuveszeti-egyetem-kaposvar-189063>

⁴⁰ "Gyűlölöm, hogy negatív vagyok, hogy nem tudok megoldást" - interjú Alföldi Róberttel. *Magyar Narancs*, 2019. február 1. <https://magyarnarancs.hu/szinhaz2/munkal-a-csak-azert-is-115994>

⁴¹ A magyar Rambo. Székely Csaba kultúrharcról és NERőlegényekről. *168 óra*, 2018. szeptember 6.

⁴² „Elvben most jön majd az aranykor”. *Magyar Narancs*, 2019. december 14. <https://magyarnarancs.hu/szinhaz2/elvben-most-jon-majd-az-aranykor-124507>

hogy lehetne tenni valamit, s ezt a zavart az a visszatérő megnyilvánulás enyhíti, mely szerint a mozgolódásból úgy sem lesz semmi, hiszen nem is lehet semmi.⁴³

A zavar jól érzékelhető Máté Gábornak, a Katona igazgatójának az alábbi soraiból:

Álmatlan éjszakák, dühök és kétségbeesések, óránként megváltoztatott álláspontom ellenére és következtében, továbbá azzal együtt, hogy a hallgatók céljaival egyetértek, 27 év szolgálat után, mint az SZFE habilitált egyetemi tanára beadom felmondásomat.⁴⁴

Színlelési kényszer

A jogos érzések, például a felháborodás megmutatásának a tilalma visszatérő motívum Bayer Zsolt írásaiban.

A nem tűrésnek első lépése pedig az, hogy nem akarunk megfelelni az eddigi kánónírók és emlékezetpolitikusok elvárásainak. Vagyis felállítjuk mindazon szobrainkat, amelyeket fel akartunk állítani, de valami ostoba megfelelési kényszer és túrhetetlen félelem miatt mégsem állítottunk fel, vagy felállítottuk ugyan, de nem mertük felavatni. ... Emlékezzünk bátran...⁴⁵

A kormánykritikus oldalon, például Karafiáth Orsolyánál, az fogalmazódik meg, hogy mind többen kénytelenek rejtőzködni a kormányzati elnyomás és paranoia miatt.

A paranoia idehaza immár alapállapot lett. Válaszként pedig az ország egy része, a történelmi hagyományoknak megfelelően, a rejtőzködők sorába lépett. A falnak is füle lett, számos munkahelyen és társaságban nem szabad, vagy legalábbis nem érdemes felfedni, mit is gondolunk valójában....

És megjelentek az álarcosok is.

Az első csoportba a konformisták tartoznak, legfőbb eszközük az idomulás, bármi áron. A második csoportba a láthatatlanok tartoznak, azok, akik észrevehetetlenné próbálják változtatni magukat. ... Van még az egyre szélesedő harmadik csoport, melynek tagjai nyíltan agitálnak a hatalom oldalán... A rendszer eminens kiszolgálói mímelik a nyílt behódolást, és földig, porig hajlásuk csak eszköz, a hatalommegtartás eszköze....

Épül az egymástól rettegők társadalma. És az az ország, ahol rejtőzködni kell, nem egészséges. A felgyült árulások, megtagadások, álarcok eltorzítottak bennünk valamit. Annyi lett az engesztelhetetlen harag, a visszafojtott indulat, hogy az egymásra rakódott, erodált rétegeket nehéz lesz majd, ha egyáltalán, javítani, megújítani.⁴⁶

⁴³ Verebes István: Semmiben nem értek egyet Vidnyánszkyval, de a fiaink együtt dolgoznak, és ebben látom a reményt. <https://24.hu/kultura/2020/09/11/verebes-istvan-nagy-zsolt-interju-szfe-vidnyanszky-attila-szinhaz-politika-egyetemfoglalas/>

⁴⁴ Kis magyar színháztörténet. https://hvg.hu/kultura/20200904_mate_gabor_szfe_szinmuveszeti

⁴⁵ Bayer – Szakács (2019): *A kultúra diktatúrája*. Idézett mű, 92.

⁴⁶ Karafiáth: „Közlegény! Nem láttam a reggeli álcázási gyakorlaton!” „Köszönöm, uram!” *24.hu*, 2020. február 10. <https://24.hu/belfold/2020/02/10/karafiath-orban-ner-paranoia/>

Összehasonlítás

Szakács Árpád cikksorozata részletes adatok alapján hasonlítja össze a két oldal alkotóinak állam általi támogatottságát mind finansiális, mind erkölcsi szempontból, az utóbbi alatt azt értve, hogy kik jutottak megszólalási lehetőséghez magas presztízsű helyeken és fórumokon. Gyakorlatilag az összes művészeti ág adatait végig nézve például a könnyűzene területén a következő összehasonlítást teszi:

... Tóth Vera nem balliberális sztár, és nem is akart az lenni. ...

A mostszol.hu oldal 78 rádió összes lejátszott számát mutatja több mint hat évre visszamenőleg. Nemcsak a kereskedelmi adókat látjuk itt, hanem ott van például az adófizetők pénzéből működő, igen jelentős hallgatottsággal bíró Petőfi rádió is. Vajon itt milyen a kiegyensúlyozottság? Nézzük először a már említett Tóth Verát. A Petőfi rádióban az elmúlt hat évben összesen 14 alkalommal játszottak le három számot. Nem elírás: 14!

Nézzük ugyanitt a közismerten balliberális 30Y zenekart. A csapat 81 számát összesen 3525 alkalommal játszották le. Ez sem elírás. Pedig a 30Y-t összesen 85 ezren kedvelik a Facebookon, feleannyian, mint Tóth Verát.⁴⁷

A baloldal főleg a művészeti szervezetek 2010 utáni támogatására és a kulturális politika irányító pozícióinak a betöltőire nézve folytat összehasonlítást.

A hatalom és annak mostani színházi letéteményesei úgy vélték, most bizony ők jönnek, az ő embereik, az ő döntéseik. Mondták azt is, harminc évig ti határozatok meg mindent, ez eddig tartott, most ennek végét vetünk. Tették ezt politikai felhatalmazással, erővel, ha úgy tetszik, erőszakkal.⁴⁸

Egy másik helyen:

Nincs már olyan terület a kultúrában, tudományban, amelynek intézményeit a rezsim el nem foglalta vagy meg nem semmisítette volna, és lám, a hatalmi pozícióból mégis mindig a sértettség hangja hallatszik, hogy itten a jobboldal a liberális megfélemlítő terrorbrigádok zsarnokságának ártatlan áldozata.⁴⁹

Bármi történik, mindkét oldalon azonnal azt mérik és számolgatják, hogy megint mekkorát lépett előre a kultúra jobboldali megszállása, illetve hogy darabra számolva mennyire uralja a még mindig a balliberális oldal a területet.

Legyinthetünk tehát, mondván, minket hidegen hagynak a különféle elektronikus zenei irányzatok, a bölcsészek világmegváltó gyülekezőhelyei meg a metál is – csak hogy botorság volna az underground kultúrát, a modern könnyűzenét nem az egyetemes kultúra részeként kezelni. Ebben az esetben viszont az, ami történik, egyértelműen a

⁴⁷ Bayer – Szakács (2019): *A kultúra diktatúrája*. Idézett mű, 253-255. Lásd ehhez még: Tóth Vera leteremtette a Magyar Idők legfőbb kultúrharcosát, amiért belekeverte ebbe az egész agymenesbe. *444.hu*, 2018. augusztus 25. <https://444.hu/2018/08/25/toth-vera-leteremtette-a-magyar-idok-legfobb-kulturharcosat-amiert-belekeverte-ebbe-az-egesz-agymenesbe>

⁴⁸ Balogh Gyula: *Elfoglalták. Népszava*, 2020. szeptember 2.

⁴⁹ Mátyás Győző: *Az üldözött főkurátor. 168 óra*, 2020. augusztus 16.

kultúrharc része: a helyzet aggasztóan közelít a rendszerváltás előtti állapothoz: amikor már annak is örülünk, ha egy klub eldőzerolása mögött nem ideológia, „csupán” a gátlástalan haszonszerzés áll.⁵⁰

Csoportos összetartozás

Valahányszor a kommunikátor nem csak saját magát, hanem egy szélesebb csoportot, „közösséget” állít be fenyegetettnek, az igazságtalanság áldozatának és a tehetetlenségérzés elszenvedőjének, ezzel mindig utal arra, hogy sokan osztoznak ugyanazokban a kellemetlen élményekben és érzésekben.

... amit jobboldaliként mondasz, annak minden szavát meg kell fontolnod, patikamérlegesen súlyoznod, rettegned kell a Világ közvéleményétől.⁵¹

Elsősorban az SZFE körül történtek, a külföldi és hazai művészek vonatkozó nyilatkozatai éreztethették nagyon intenzíven a baloldali szimpatizánsokkal, hogy nincsenek egyedül.

A közvélemény ugyan szívesebben figyel arra, hogy Cate Blanchettől Salman Rushdie-n át Helen Mirrenig milyen nemzetközi hírességek állnak ki a Színmű függetlenségéért, magyar szempontból azonban mégiscsak fontosabb, hogy a Fideszhez hagyományosan közelebb sorolt művészek sora is felemelte a hangját a Vidnyánszky-módszer ellen.⁵²

Ezt követően a szerző hosszan sorolja azoknak a nevének, akik jobboldaliak ugyan, mégsem értenek egyet az Egyetem modellváltásával, vagy legalábbis annak levezénylésével, következőképpen, valójában a kormánykritikus oldallal értenek egyet. Hasonlóképpen számos összeállítás szólaltatja meg az utca SZFE-hallgatók mellett kiálló emberét.

– A hülyékkel nem tudsz mit csinálni – tárta szét a karját egy idősebb férfi, aki többed-magával a kormány lépéseit kommentálta. „Közel áll a szívünkhöz a színjátszás, szolidaritást vállalunk az egyetemmel” – indokolta jelenlétét a Solymáron élő középiskolás lány. Törökbálinti bartánője bólogatott. „Azért jöttem, mert igazságtalanság érte a színművészeti egyetemet. Mindennek van határa!” Ezt már egy huszonéves angoltanárnő mondta lapunknak. Egy 70 éves újpesti asszony azért állt be az élőláncba, mert nagyon fontosnak tartja a fiatalok jövőjét. „Nekem is vannak egyetemista unokáim” – magyarázta.⁵³

Jól látszik, hogy a csoportos összetartozás a baloldali napilap előadásában kiterjed a legkülönbözőbb korosztályi, nemi és lakóhelyi csoportba tartozókra, a szövegben a magányos férfihez a cikkhez tartozó képen két további csatlakozik.

Önellentmondás: tagadás és beismerés

⁵⁰ Torzuló jövőkép. *Népszava*, 2018. július 30.

⁵¹ Kovács Gergő: A meseírás monopóliuma. Mandiner.hu, 2020. december 11. https://mandiner.hu/cikk/20201212_a_meseiras_monopoliuma_szerk_alatt

⁵² Stumpf András: Tud a kormány, ha akar: ezért igazán kínos Vidnyánszky Színmű-foglalása. *Valaszonline.hu*, 2020. szeptember 8. <https://www.valaszonline.hu/2020/09/08/szfe-mome-modellvaltas/>

⁵³ Tízszáz chartastaféta. *Népszava*, 2020. szeptember 7.

Az önellentmondás nagyszabású megjelenése Békés Márton több száz oldalas munkássága a kultúrpolitikai teendőkről.⁵⁴ A szerző visszatérően fejtegeti azt, hogy a választásokon csak akkor nyerhet a jobboldal, ha a rá jellemző kultúra kerül hegemón helyzetbe, ugyanakkor azt is megállapítja ugyanott, hogy a jobboldal immár háromszor győzött, és pedig úgy, hogy kétharmadra tett szert az Országgyűlésben. Például a Rendszer és korszak című esszé először leszögezi, hogy „Orbán Viktor bizonyosan korszakot ír,” ahol is

A korszak szélesen értelmezett kultúra: a társadalmi szokások, kollektív meggyőződések és a világnézet összessége, szellemi miliő – tehát maga a tartalom, a kulturális klíma.

Majd néhány oldallal később ezt olvassuk:

A jobboldali politikai rendszer szilárdnak és kiépültnek tekinthető, az ennek természetes keretet biztosító konzervatív kulturális korszak megteremtésére van szükség: rendszerváltoztatás után korszakváltásra.⁵⁵

Hasonlóképpen egy 2019-es cikkében megállapítja:

A magyar társadalom túlnyomó többsége... jobboldali kulturális értékrendet vall, társadalompolitikai és gazdasági értelemben pedig a ma populistának nevezett értékrendhez áll közel.⁵⁶

Vagyis Orbán Viktor hosszú, immár négy ciklusos kormányzása a negyedik ciklusra eljutott oda, hogy korszakot hozott létre, tehát teljes kulturális és szellemi miliőt alakított ki, különben meg sem nyerhette volna a választásokat, mégis később a szerző a korszak megteremtését még feladatnak minősíti. Az ellentmondás feloldhatatlan, de a gesztus segíthet annak, aki a jobboldalon egyszerre szeretné (politikai) győztesnek és (kulturális) vesztesnek tekinteni magát.

A baloldalon is számos példája van az önellentmondásnak. Az egyik az, amikor a baloldali megszólalók szinte mindegyike a szakmaiság kizárólagos fontosságáról beszél, ugyanennek a megszólalói körnek egy másik részéből viszont néha kibukik, hogy a baloldali kulturális vezetők is pártpolitikai támogatással működtek, ugyanúgy funkciókat halmoztak fel, mint a 2010 után kulcspozícióba került jobboldaliak.

Nem szerencsés, ha egy színházi embernek ekkora a hatalma, de nem példa nélküli. Mondhatnám Major Tamásét az ötvenes években, és halkan megjegyzem, a barátomé, Babarczy Lászlóé is ilyen volt – rektorként a színművészetin, közben vezette az Objektív Stúdiót, igazgatta a kaposvári színházat, majd később tanszéket alapított a kaposvári egyetemen.⁵⁷

⁵⁴ Békés (2020): *Kulturális hadviselés...*, idézett mű.

⁵⁵ Békés Márton: Rendszer és korszak. *Kommentár*, 2018/3-4. 49. és 53. oldal.

⁵⁶ Békés Márton: Új jobboldal. *Kommentár*, 2019/1. 7.

⁵⁷ Bálint Andrást idézi Kristóf 2018: 46.

Az önellentmondás cselekvésese esete az, hogy az SZFE vezetőinek és tanárainak egy köre egyszerre mond fel az intézménynek, és áll az Egyetem épületének erkélyén őrséget immár kívülről, holott belülről is tehetne volna.⁵⁸ Mivel például Máté Gábor nem indokolja a felmondást,⁵⁹ ezért végül is nem derül ki a külső szemlélő számára, hogy miért távozik, ha az új vezetés általi elküldése nem fenyegeti, az SZFE százötvenéves hagyományának a fenntartását pedig fontosnak tartja. Ráadásul a felmondott oktatók mindig elmondják, hogy megértik, és támogatják az Egyetem hallgatóit, és egyáltalán nem ítélik el a maradékat, ahogyan egyébként a maradók sem a távozókat.

Hibáztatás

A megszólalók általában személyes felelősöket definiálnak. A jobboldaliak meg is nevezik a baloldali és a saját táboron belüli felelősöket és bűnösöket, a baloldaliak a jobboldalról szólva néhány kiemelkedően negatív figurát jelölnek meg, de inkább a rendszer, a NER egészére utalnak, a saját táboron belüli felelősök pedig szinte kizárólag névtelenül minősülnek opportunistáknak, az ellenállás gyengítőinek.

A baloldal számára a kevés számú megnevezett jobboldali általában démoni figura, vagyis tehetséges, de a tehetségét rossz ügyekre használó ember. Ráadásul mivel az alkotók közül való, ezért tettei a művészet, a kultúra elárulásával érnek fel. Mindenki hibás, aki a jobboldal részéről részt vesz a kultúrharcban, és pedig kormányzati támogatással a háta mögött. Elsősorban Vidnyánszky Attila és Demeter Szilárd tartozik ebbe a körbe. Ugyanakkor – mint feljebb láttuk, és még látunk erre példát – a megszólalók a saját táborukban is találnak hibáztatható szereplőket, akik tehetnének valamit, ellenállhatnának, elutasíthatnák a jobboldalról érkező ajánlatokat, de nem teszik, és ezzel erősítik a rendszert.

Tanulságos megnézni azt a képi világot, amelyet Demeter Szilárd köré teremt meg a baloldal.⁶⁰ A PIM igazgatója hol fenyegető oldalpillantással méregeti a kép szemlélőjét karba tett kézzel, ami a zártság testbeszéde, hol sötét alakként jelenik meg, akinek a jobb arca sötétbe burkolózik, és sem a jobb, sem a bal szeme nem látszik, tehát a figura megint csak fenyegető, még azt sem tudni, hová néz.

Vidnyánszky Attila inkább szöveges támadásokat kap. Azt ugyan többen bevallják, hogy a rendező nem alap nélkül beszél a magyar színházi életet illetően belterjességről, és nem ok nélkül viselkedik sértett félként, a fő gond vele mégis az, hogy akarnokként rohanja le a ma-

⁵⁸ Énekszóval búcsúztatták az SZFE előtt Máté Gábort volt és jelenlegi tanítványai. *Népszava*, 2020. szeptember 6.

⁵⁹ Máté Gábor is otthagyja az SZFE-t. *Népszava*, 2020. szeptember 4. Különösen telített önellentmondásokkal Máté Gábor egyik interjúja: Máté Gábor: „Átverték a szakmát”. *168 óra*, 2020. december 11.

⁶⁰ <https://24.hu/poszt-itt/2020/01/27/karafiath-demeter-szilard-terey-posztitt/>, <https://24.hu/bel-fold/2020/02/03/karafiath-ne-a38-vidnyaszky-attila/>. Nem érdektelen Orbán Viktor montázsos ábrázolása például itt: Nem a törvényt, az igazságot kell tisztelni. *Népszava. Visszhang*, 2020. szeptember 12. 2. o.

gyar színházi életet, nem egyeztet senkivel. Érthető persze, hogy ilyen otromba, ugyanis külföldről érkezett, nem igen volt a része a hazai színházi életnek,⁶¹ és nem érti a pesti polgári kultúrát, amely végső soron zsidó.

Általában is átszövi a vitát az antiszemitizmus vádja Vidnyánszky Attilát illetően, merthogy – a bírálók szerint – antiszemita megjegyzést tett az őt kritizáló egyik megszólalóra.⁶² Sándor Erzsi ambivalens abban a tekintetben, hogy vajon Vidnyánszky Attila megjegyzése és tevékenysége antiszemita-e,⁶³ de végül inkább arra hajlik, hogy igen, mivel a rendező

legnagyobb baja az, amiről még csak nem is tehet, hogy tényleg nem tudja mit beszél, ugyanis nem beszéli azt a nyelvet, amelyet anyanyelvként használ.... Vidnyánszky nem ért budapestiül, városiul, diákul, humorul és ez mind elég ok, hogy Vidnyánszkyra akármikor rá lehessen sütni a zsidózás bélyegét, mert éppen úgy beszél, mint egy olyan ember, aki zsidózik. ...Hogy mér akar kultúr pápa lenni valaki aki ennyire nem érti éppen azt a kultúrát amelynek pápájául keni föl magát, fel nem fogom. ...

és akkor azt még le sem írtam, hogy a az a bizonyos városi polgári kultúra alaposan és jelentősen zsidó.⁶⁴

Vizuális lejárattal a jobboldal sem fukarkodik. Például a Gothár-ügy és a Katona József Színház elleni támadásokra felettebb szenvedélyesen reagáló Nagy Ervinről kellően kedvezőtlen kép jelenik meg a Magyar Nemzetben.⁶⁵ Vörös háttér előtt látjuk a színész láthatóan felerősítetten vörös arcát és fenyegető pillantását.

A jobboldal talál más rettegett figurát is átellenben:

Radnóti Sándor nyilatkozott a Népszavának – a kultúrharcról. Fölragyogott a nap. Mely nap – természetesen – a nagy esztéta ánuszából bukkant elő. Mint tudjuk, a meszter a tápláléklánc legtetetjén tenyészik, oly magasan, ahonnan már a mucsai tömegek – az olvasók – nem látszanak, csak a liberális kulturális elit – de még az is homályosan –, melynek megszűrésében és átpasszírozásában a Lukács-óvodában kiképzett, SZDSZ-es gondolkodónak is jelentős szerepe volt. No nem az életművének köszönhetően ..., hanem azért, mert rettegtek tőle.

Életemben nem találkoztam olyan íróval, aki dicsérte volna őt; utálták, mint a kukoricagöldönt, és rettegtek tőle.⁶⁶

Ebben a szövegben ráadásul a rettegés nem a jobboldalra jellemző, hanem a megnevezett esztéta saját politikai és kulturális oldalára. Ez nem csak azt jelzi, ki a hibás a liberális kulturális

⁶¹ Alföldi Róbert: Nyílt levél Rátóti Zoltánnak, az SZFE-t felügyelő kuratórium tagjának. 2020. szeptember 1. <https://www.facebook.com/notes/alfoldi-robert/nyilt-level-ratoti-zoltannak-az-szfe-t-felugyelo-kuratorium-tagjanak/4556781454339454/>

⁶² Vidnyánszky: Annyi a felelősségem, hogy meg mertem lépni azt, amit eddig senki. *Népszava*, 2020. szeptember 10.

⁶³ <https://www.facebook.com/serzsi/posts/10218676279839485>

⁶⁴ https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=10218676279839485&id=1273064086 (A nyelvhelyességi hibák az eredetiben.)

⁶⁵ <https://magyarnemzet.hu/belfold/domotor-csaba-nagy-ervin-a-kultura-vedelmere-hivatkozva-kepzdomenyezik-es-pocegodrozik-7602605/>

⁶⁶ Orbán János Dénes: Félelem és rettegés Literatúrában. *Magyar Idők*, 2018. augusztus 3.

elit és így az általában vett elit hibás kiválasztásában, hanem azt is, milyen viszonyok uralkodnak azon a térfélen, amelyik pedig a kedvezményezettje az esztétának.

Összeesküvés-elmélet

Nem hiányzik a szövegekből az utalás arra, hogy az ellentábor összeesküvésen alapul. A jobboldal egyrészt ilyet lát a külföldi színészek SZFE melletti kiállása mögött, hogy tehát olyan művészek, akiknek aligha van fogalmuk a valós magyarországi történeésekről, vezényszóra kinyilvánítják szolidaritásukat, másrészt – mint a fenti idézetben olvasható – a „kánongyártók” mögött az SZDSZ-t vagy a Demokratikus Koalíciót sejtik.⁶⁷ Az alábbiakban a szerző Vidnyánszky Attilát idézve jelzi a nemzetközi összeesküvés hazai forrásait.

„...Félelmetes erők. Rá kell nézni, ez egy hadsereg, amely az interneten leledzik, ez egy nemzetközi csapat. Színházi kollégáim jeleznek külföldről, hogy már megkapták az információt. Természetesen egy bizonyos forrásból kapják meg.”

Ez a forrás igen gazdag. Itthoni lekötelezettjei persze hogy írtak egy kiáltványt az alkotóművészi, a vélemény- és úgy általában az emberi szabadság és a színművészeti egyetem védelmében. A nevek árulkodnak. Mintha 1990-ben vagy az azóta eltelt évek bármelyikében járnánk.⁶⁸

A megszólalók tehát gyakran említik azt, hogy az ellenük irányuló támadások és bírálatok mögött hazai és külföldi erők nemzetközi összeesküvése tapintható ki. A jobboldali szókincsben ezt gyakran a „háttérhatalom,” „háttérerő” szavak alkalmazásával fejezik ki. Az alábbi idézetben az SZFE körüli harcról és megszólalásokról van szó.

Az a háttérerő, ami a konfliktus mögött áll, elvárja az efféle megszólalásokat. Úgy működik ez, mint egy gépezet, amelynek hajtóereje az igazodási és megfelelési kényszer és a gyűlölet.⁶⁹

A baloldal számára pedig szinte kimondásra sem érdemes az, hogy minden jobboldali lépés mögött Orbán Viktor áll, neki vannak vele lelki alkat szempontjából is azonos végrehajtó emberei, akik egyike Vidnyánszky Attila.

Nem a siker érdekli, hanem a hatalom, a bosszú, a leszámolás, arra vágyik, hogy ott állhasson diadalittasan az általa kinevezett ellenség kivéreztetett teteme felett. De persze ez a fajta hatalom- és bosszúvágy soha nem tud kielégülni, hiszen az ilyen emberek soha nem elégednek meg egy-egy újabb áldozat skalpjával, egy-egy újabb hatalmi pozíció megszerzésével, mindig kielégületlenek maradnak és új ellenséget keresnek. Ezt hívjuk gonoszságnak - amikor kizárólag a pusztítás öröméért pusztít valaki, nincsen semmi más célja annak, amit csinál. És a hatalomra azért van szüksége, hogy kiélhesse

⁶⁷ Megint megszólalt Gyurcsány Ferenc a Színművészetivel kapcsolatban, megint megpróbálja a diákokat használni. *Origo.hu*, 2020. szeptember 7.

⁶⁸ Dippold Pál: Ótvar. *Magyar Hírlap*, 2020. szeptember 7.

⁶⁹ Építeni akarunk, nem rombolni. *Origo.hu*, 2020. augusztus 12. <https://www.origo.hu/itt-hon/20200812-vidnyanszky-attila-interju-szfe.html>

gyilkos szándékát. ... És mivel ugyanolyan motivációk mozgatják, mint Orbán Viktort, ezért ismerte fel Orbán benne a megfelelő embert a kényes feladatra.⁷⁰

Önviktimizáció

Az egyik legeklektásabb eset az, amikor 2019 decemberében három fővárosi színház és független társulatok szervezésében tüntetés szerveződik egy olyan kormányzati előterjesztés ellenében, amelynek a valóságában és jövőbeni hatályba lépésében csak azért biztosak a szervezők, mert bármire is törekszik a kormányzat, annak a szféra csak az áldozata lehet. A tüntetésen felszólaló Pintér Béla is zavarban van attól, hogy a rendezvény tulajdonképpen okafogyott, mert a kormány „mégsem fogja lemeszárolni a színházakat”. Végig olyan hangsúllyal beszél, mint aki valójában nem tudja elhinni, hogy nem történt és nem fog történni végzetes merénylet a független színházak és a szerinte szükségképpen ellenzéki színjátszás ellen.⁷¹

Az egyik SZFE-hallgató így reagál arra, hogy Zsámbéki Gábor Vidnyánszky Attilának érkezésének hírére azonnal felmondott:

Elképesztően hirtelen jött, és nagyon megrendítő volt. Színész szakon az ember szoros bizalmi kapcsolatot épít ki az osztályfőnökeivel. Zsámbéki távozása fáj, és ilyenkor nehéz nem olyan kérdéseket feltenni, hogy miért én vagyok büntetve.⁷²

A megszólaló, vagy az általa képviselt áldozat volta akkor a legnyilvánvalóbb, ha az elkövető erőszakkal lép fel. Janisch Attila SZFE-vel kapcsolatos publicisztikáján végighúzódozó motívum a másik oldal általi erőszak és agresszivitás.

Természetesen sem tanárok, sem hallgatók nem engedelmeskedtünk a kényszeredetten erőszakos, törvénytelen és oktatásellenes intézkedésnek, hanem továbbra is megtartjuk az óráinkat a hallgatók teljes létszáma előtt, ... Az egyetem új vezetői ekkor egy minden eddiginél agresszívebb intézkedéssel kizárták az SZFE tanárait és hallgatóit – és egyes opcióit tekintve az Oktatásszervezési Osztály munkatársait is – a NEPTUN program használatából.⁷³

Vidnyánszky Attila is úgy látja, hogy ő személy szerint a másik oldal megszólalásainak immár csak az áldozata lehet. Amikor szembesítik a külföldiek SZFE melletti kiállításával, így válaszol:

...legalább ilyen illusztris aláírási lista született, amikor idejöttem a Nemzetibe. Ha most először történne ez meg velem, akkor a szívemhez kapnék.⁷⁴

⁷⁰ Vásárhelyi Mária Facebook-bejegyzése 2020. augusztus 31-én. <https://www.facebook.com/vasarhelyi.maria/posts/10221169705004909>

⁷¹ A színházi tüntetés legjobb beszédét Pintér Béla mondta – videó. *Hvg.hu*, 2019. december 9. https://hvg.hu/kultura/20191209_Pinter_Bela_Megijedtettek_hogy_kipeckelt_szemmel_nezitek_a_pokolban_Balazs_Peter_rendezeseit

⁷² Urfi Péter: Jött a hatalom sértett embere, és elfoglalt egy egész egyetemet. *444.hu*, 2020. augusztus 30. <https://444.hu/tldr/2020/08/30/jott-a-hatalom-sertett-embere-es-elfoglalt-egy-egesz-egyetemet>

⁷³ Janisch Attila: Miért olyan fontos a kuratóriumnak és a kormánynak az SZFE-n zajló félév érvénytelenítése? *Magyar Narancs*, 2020. november 22. <https://magyarnarancs.hu/publicisztika/janisch-attila-publicisztika-135121>. Lásd még: Simon Zoltán: Állatorvosi ló(láb). *Népszava*, 2020. szeptember 12.

⁷⁴ Vidnyánszky: Annyi a felelősségem, hogy meg mertem lépni azt, amit eddig senki. *Népszava*, 2020. szeptember 10.

A rendező azt sugallja, hogy nincsen semmi rendkívüli a történetekben, mert őt csak ilyenek érhetik a másik oldal felől.

Bognár Zsolt pedig így ír az SZFE-konfliktus kibontakozásakor:

...hat évvel ezelőtt, amikor írni merészelttem, azonnal felsorakozott a balliberális nehéztüzérség és voltam én minden: „Kossuth-díj várományos”, „s*ggnyaló”, „tehetségtelen senki” stb. Most ugyanez történik. A kilövési tűzparancs adott, jelenleg a „Wanted” felirat célszemélyei Vidnyánszky Attila, Rátóti Zoltán és a többi kuratóriumi tag. Mindig azok, akik másképp gondolják, mint Önök.⁷⁵

A panasz illeszkedik abba a jobboldalon általánosan és visszatérően jelenlevő felfogásba, hogy a liberálisok/baloldaliak mindenkit kirekesztenek, aki nem ért egyet velük.⁷⁶ Ilyenformán minden kívül levő a baloldali támadások áldozatává válik.

Kiengesztelhetetlenség

Ide sorolható az, hogy a baloldal nem hajlandó tudomásul venni sem a kultúrára fordított állami pénzek jelentős növekedését, sem az SZFE támogatásának a megemelését, sem pedig azt az ígéretet, hogy az új vezetés senkit nem fog kitenni az Egyetemről.⁷⁷ A *Szinhaz.hu* újságírója hiába kérdez rá az online beszélgetésben⁷⁸ arra, hogy mi a megszólaltatott oktatók viszonya ahhoz, amit a Kuratórium ígér, hogy csak bővíteni akarja a kínálatot, egyikük sem reagál, hanem csak a saját és a hallgatók áldozat voltát hangsúlyozza, meg a fenyegetettséget. Stílszerűnek is mondható, hogy Othello-szindróma (Crichton 1996, West 1968) sejlik fel a háttérben, hiszen az SZFE oktatói és hallgatói, főleg az előbbieket, inkább segítik elő az Egyetem és a hagyományai halálát, és ezzel tulajdonképpen a saját egyetemi létezésük végét, mint hogy osztozzanak az új vezetéssel és az általa meghívni szándékozott színházi szakemberekkel.

Karafiáth Orsolya a talán leghevesebb támadója a mások által esetleg pozitívnak tekintett kormányzati lépéseknek.

Legutóbb a Térey-ösztöndíj körüli történések sokkoltak. A laikus számára szépnek tűnhet az idea: támogassunk magyar írókat egy fizetésnyi ösztöndíjjal, annyi ideig, ami valóban kell egy nagyszabású mű létrehozásához. Csakhogy a valós szándék ismét csak a megosztás, esetünkben a magyar irodalom megosztása, hiteles hangok hitel-lenítése, annak bizonyítása, hogy a morál bajnokai is öltre mennek a koncert.⁷⁹

Hasonló Péterfy Gergely véleménye az ösztöndíjról:

A Térey-ösztöndíj máris elért néhány dolgot: sikerült az író társadalmat még megosztottabbá tenni, sikerült embereket feloldhatatlan erkölcsi válságba lökni és sikerült a

⁷⁵ Bognár Zsolt: Nyílt (válasz)levél Karsai Györgynek. *Mandiner.hu*, 2020. augusztus 14. https://mandiner.hu/cikk/20200814_nyilt_valasz_level_karsai_gyorgynek

⁷⁶ Apáti Bence: Dühödten sulykolt baloldali toposzok. Az SZFE tanára szerint definiálni kellene a magyarság és a kereszténység fogalmát. *Magyar Nemzet*, 2020. augusztus 16.

⁷⁷ „Ezzel még dolgom van”. *Népszava*, 2020. szeptember 10.

⁷⁸ Az SZFE modellváltásáról - egyetemi oktatók. 2020. nov. 16. https://www.youtube.com/watch?v=vGWTEvoduU&feature=emb_logo

⁷⁹ Karafiáth: Kapituláltunk, szégyenteljesen gyorsan. *24.hu*, 2020. január 27. <https://24.hu/posztitt/2020/01/27/karafiath-demeter-szilard-terey-posztitt/>

kultúrharcban elvérzett és elhasználódott klientúrát végkielégíteni (illetve ez már három volt, bocsi).⁸⁰

Ami pedig a jobboldalt illeti, Szakács Árpád, Bayer Zsolt és Orbán János Dénes hosszú cikksorozata át van itatva azzal, hogy hiába a többéves jobboldali kormányzás, a táborba sorolható alkotók jelentős támogatottsága, a helyzet nem javult – legalábbis az esetleges javulásról nem esik szó, hanem csak a hátratételek legkülönbözőbb változatairól és árnyalatairól.

Az értékek átértékelése

Az eljárás előfeltevése az, hogy létezik kánon, vagyis a kulturális tevékenységek és termékek széles körben elfogadott rangsora. Elvileg ennek a kánonnak a háttérben konszenzus bújjik meg azt illetően, hogy mi értékes és mi értéktelen, egyáltalán: mi az érték a kultúrában. A kánon létezése általában azok számára sérelmes, akiknek a teljesítménye vagy alacsony helyezkedik el a rangsorban, vagy fel sem került az értékelendők listájára. A helyzet elfogadása azonos azzal, hogy az alkotók vagy a híveik szembenéznek a saját teljesítmény leértékeltségével, és ezzel egyben meg is erősítik a kánont. Ezen az alapon lehetséges volna megpróbálni olyan művekkel állni elő, amelyek a kánon és a kanonizálók szerint érdemesek az értékelésre, és azon belül a magasra értékelésre. Lehetséges azonban az is, hogy az alacsonyra értékelt köre igazságtalannak és tévesnek, például idejétmúlnak, esetleg politikailag is elfogultnak nyilvánítja a kánont, és vagy bármiféle kánon létezése ellen küzd, vagy pedig azért, hogy saját kánont, saját mércét hozzon létre.

2009-ben Orbán Viktor messzemenően politikai alapon viszonyul a kánon kérdéséhez. A kötcsei beszédben azt mondja, hogy Magyarországon nem alakult ki autonóm kulturális értékelés, ezért a művek megítélése végsősoron az alkotók megítélésének a függvénye, ez pedig attól függ, hogy az alkotók által preferált politikai erőknek milyen az állampolgári támogatottsága. Másképpen fogalmazva: egy alkotói kör értéke ugyanúgy a választásokon dől el, mint egy politikusi köré. 2009-ben tehát a későbbi miniszterelnök úgy látja, hogy az alkotók annyira nyilvánvalóan kötődnek politikai pártokhoz, hogy velük emelkednek vagy bukhatnak.⁸¹

Ez természetesen figyelmeztetés is a saját kulturális hátszágának: nem érdemes bírálni a jobboldali pártokat és a majdani kormányt, nem lenne szerencsés immár a jobboldalon belül folytatni értékvitákat, mert úgyis a pártok népszerűsége és támogatottsága a perdöntő a kulturális teljesítmény értékességét illetően is. Ezért, szólhat a következtetés, a kultúra embereinek olyan erőfeszítéseket kell kifejteniük, amelyek egybevágóak a jobboldali pártok és kormány politikájával. Ugyanakkor a kánon mibenlétének az ilyesfajta értelmezése utat nyit annak a gondolatnak, amelyik szerint, ha a jobboldal alulmarad is a kulturális harcban, még mindig tekintheti magát győztesnek a politika területén – ez pontosan az, amit Nietzsche nyomán az értékek átértékelésének szokás nevezni. Szeretnék ugyan a kultúrában több tekintélyt, de mivel ezt

⁸⁰ Péterfy Gergely: Hexametervadász: "Orbán János Dénes Térey János-díjas". 2020. január 22. <https://gergelypeterfy.com/2020/01/22/hexametervadasz-orban-janos-denes-terey-janos-dijas/#comments>

⁸¹ Ennek a gondolatmenetnek a közvetett megerősítése az, amit Gyurcsány Ferenc ír 2020-ban: "Vidnyánszky és társai addig maradnak, amíg Orbán. Utána bukhatnak. Sőt! Minden értelemben földönfutók lesznek." A Facebook-bejegyzés ma már nem érhető el, de számosan idézik a megjelenését követően.

képtelen vagyok elérni, és a becsvágyamat sem tudom feladni, ezért olyan értékrendet választok magamnak, ahol a kiválóságom tagadhatatlan: a jobboldali közösség számára ez a pártpolitikai siker.

A kultúrában és a kultúrpolitikában tevékenykedő jobboldali megszólalók számára azonban létezik más útja is a régi kánon kétségbevonásának: a kanonizálók elleni kritika, és a kánon által magasra értékelt művek és alkotók leértékelése – függetlenül a politikai baloldal sikerétől vagy inkább kudarcától. Az előbbi esetben elegendő lehet a kanonizálók pártpolitikai beágyazottságának a felmutatása, az utóbbi esetében ezt a politikai elfogultságot ki kell egészíteni maguknak a művek által kultivált értékeknek a kritikájával. Az utóbbihoz pedig az is szükséges lehet, hogy a megszólaló valamilyen alternatív, a bevett felülmúló értékrendet határoz meg. Ahogyan feljebb jeleztem, az alternatív értékrend forrása lehet a jövő (utópia) vagy a múlt (nosztalgia), tehát lehet egy a mainál jobb jövőbeli berendezkedés értékrendje, vagy a mainál jobb múltbeli értékrend.

Mint alább látjuk, a Kulturkampf során mindegyik eljárásra találni példát.

A másik oldal értékeinek a leértékelése

Mivel a jobboldali megszólalók meggyőződése, hogy létezik a baloldali alkotók és értékek iránt elfogult kánon, ezért a tábor törekvéseinek két szintje van. Az egyik olyan szövegek találhatóak, melyek szerint a baloldali művek nem is értékesek. Vagy azért nem azok, mert a magyar emberek számára érthetetlenek és élvezhetetlenek,⁸² vagy azért, mert a baloldal által hirdetett európaiság és liberalizmus már idejét múlt,⁸³ tehát az ennek a szellemiségében keletkezett művek elvesztették frissességüket és relevanciájukat, sőt, az ellentétükbe fordultak.

...amikor a politikai korrektség szabályai mentén kell alkotnod, akkor meggondolod, hogy írjal-e szerelmes-erotikus verset, vagy mennyire engeded szabadon a humorodat, és egyáltalán, milyen témát választasz. Úgy írni, élni, hogy ha tévedsz, ha beletenyerepsz valamibe, kiközösítenek, és szűkülnek a publikációs és anyagi lehetőségeid, bizony nem leányálom egy művésznek.⁸⁴

Hasonló problémák vannak a jobboldali publicista szerint Alföldi Róbertnek, az egyik visszatérő célpontnak a rendezéseivel:

Az öncélú, unalmas, idejétmúlt rendezői egoszínjátás emblemikus figurája, a balliberális propagandistaként is hírhedt, a szerencsére kimúlt Heti hetes című prolisshow-ban évekig gyűlölködő Alföldi Róbert...⁸⁵

Látható, hogy Alföldi Róberttel nemcsak a kánonban a magas kultúrához sorolt teljesítménye vonatkozásában van gond, hanem azért is, mert részt vett a nagyon is a populáris kultúrához tartozó Heti Hetesben.

⁸² Pihál Tamás: Végre! Liberális hullókeltetőből nemzeti intézmény lesz a színművészeti! *Pestisracok.hu*, 2020. augusztus 10. <https://pestisracok.hu/veg-re-liberalis-hullokel-tetobol-nemzeti-intezmeny-lesz-a-szinmuveszeti/>

⁸³ Békés Márton: Új jobboldal. *Kommentár*, 2019/1.

⁸⁴ Orbán János Dénes: A baloldal végtelen gögje. *Magyar Idők*, 2018. július 23.

⁸⁵ Ágoston Balázs: Őrségváltást a tudatformálásban! *Magyar Idők*, 2018. június 14.

A másik szint szerint, ha a művek értékesek is, a kritikáikon keresztül kanonizáló tevékenységet is folytató alkotók pártpolitikai kiállása beárnyékolja őket, például Esterházy Péter és Nádas Péter 2006-ban Gyurcsány Ferenc mellett.⁸⁶ De az alkotókat például olyan módon is lehet győzni, ha súlyos morális vétségben találjuk őket bűnösnek. Ilyen volt az úgynevezett Gothár-ügy, amellyel a baloldali kultúra reputációját lehetett csökkenteni egy szexuális molesztálás okán.⁸⁷

Van, hogy a két támadási felület, tehát az esztétikai érték és a politikai szerepvállalás, összecsiszódik. Szakács Árpád egész cikksorozata azt a logikát követi, hogy a jobboldali kultúrafinanszírozás még mindig olyanoknak juttat támogatást, akik súlyosan rontják Magyarország és ezen belül a magyar jobboldal és Orbán Viktor hírét a világban. Prőhle Gergellyel, a Petőfi Irodalmi Múzeum utóbbi leváltott vezetőjével folytatott vitájában ezt írja:

...nem a balliberális oldal jelenlétét kértem számon, hanem azt a brutális túlsúlyt, amely a balliberális rettegők javára billenti a mérleget, és amely szerintem egyszerűen indokolatlan. [Elrettentő példa Kiss Tibor, a Quimby együttes énekese.] Neki fantasztikus irodalmi költeményei vannak. Emlékszik, nemrég mit üzent a konzervatív oldalnak? „Miért basszátok szét az országomat, /Miért rúgjátok hasba az ápolót, /Miért ültetitek számpadba a tanárokat, /Miért szarjátok szájba az álmodót?” Prőhle úrnak lehet, hogy izgalmas ez a kulturális légkör, számunkra viszont unalmas.⁸⁸

A politikai szerepvállalás miatti esztétikai leértékelés logikája megjelenik a baloldalon is. Eszerint Vidnyánszky Attila valaha nagyon tehetséges színházművész volt, de mióta igénybe veszi kormányzati politikai támogatást, sőt, az egyik végrehajtójává lett a jobboldali kultúrpolitikának, azóta már nem értékesek a rendezései.⁸⁹ Hasonlóképpen írnak például Szócs Gézáról is:

Nagy költő maradhatott volna a Főnök, ha nem akar Főnök lenni sok-sok kicsi főnököt maga alá és maga fölé húzva. Lett volna neki akkor is udvara, akár Orbán János Dénes is ott lehetett volna abban a másik udvartartásban, az irodalmiban.⁹⁰

A jobboldali kultúrpolitikai és kultúrharcos megnyilvánulások elleni egyik szokásos globális kritika kétségbe vonja azt, hogy van-e egyáltalán a jobboldalnak, illetve szűkebben a Nemzeti Együttműködés Rendszerének kultúrája.⁹¹ Az egyik legtöbbet idézett cikk Péterfy Gergelyé:

⁸⁶ Orbán János Dénes: A baloldal végtelen gögje. *Magyar Idők*, 2018. július 23.

⁸⁷ Éles lőszer a kultúrharcban. Zaklatástól térfoglalásig. *Népszava*, 2019. december 5. A legelszántabb kormánykritikusok is vad kormánypártiak lettek. *Index.hu*, 2020. szeptember 17. <https://index.hu/kultura/2020/09/17/kalomista-szerint-vad-kormanypartiak-lettek-a-legelszantabb-kormanykritikusok-az-szfe-ugyeben/>

⁸⁸ Szakács Árpád: Válasz Prőhle Gergelynek – a tényekkel fölösleges vitatkozni. *Magyar Idők*, 2018. május 3. Kiss Tibortól más is idézi e sorokat: Ágoston Balázs: Őrségváltást a tudatformálásban! *Magyar Idők*, 2018. június 14. Szakács Árpád utóbbi megbánta a támadások erejét: Szakács Árpád a 888-nak: a szabadkőművesek szerepét a Soros-szervezetek vették át. *888.hu*, 2020. augusztus 3. <https://888.hu/csak-neked-csak-most/szakacs-arpad-a-888-nak-a-szabadkomuvesek-szerepet-a-soros-szervezetek-vettek-at-4264992/>

⁸⁹ Karsai György: Minket, a "libernyák bagázst" hagyják békén a "hüllőkeltetőben". *Hvg.hu*, 2020. október 8. https://hvg.hu/360/202041_karsai_gyorgy

⁹⁰ Kőrössi P. József: A Főnök. *Élet és Irodalom*, 2017. augusztus 25.

⁹¹ Babarczy Eszter: Hol van a NER filozófiája? *Mandiner.hu*, 2018. szeptember 19. https://mandiner.hu/cikk/20180919_babarczy_eszter_hol_van_a_ner_filozofiaja; Babarczy Eszter: Mi a szellemi for-

A NER – forradalmi kormányzáshoz méltóan – kiépíti saját intézményhálózatát, ahol a forradalmi ideológia a kötelező, s ahol a bohócosztályt tették meg arisztokráciának. Ebben a NER-féle párhuzamos univerzumban, amely akadémiák, egyetemek, kutató-intézetek és folyóiratok hálózata – amelyek bőséges pénzforrásaikkal lassan csakugyan megfojtják a demokratikus és európai hagyományú intézményeket – felfüggesztik azoknak a diszkurzusoknak az érvényét, amelyeket ma a világ épeszű része folytat...

A NER-nek nincs komolyan vehető írója, logikus volt, hogy előbb-utóbb jön valaki, aki azzal házal, hogy feltalálta a NER-kompatibilis író algoritmusát, és rövid határidőre szállítást is vállal.⁹²

Még ennél is globálisabbnak tekinthetjük a jobboldal feletti baloldali kritikának azt a fajtáját, amelyik az általában vett jobboldali és újjobboldali eszméket tekinti nem autentikusnak, nem eredetinek. Ennek az a formája gyakori, amikor a jobboldali nézeteket az amerikai alt-right erő eszméi szolgái átvételének minősítik.

...a mai magyar hivatalos politikai szellemnek három alapja az etnonacionalizmus, a politikai kereszténység és a rasszizmus. De eredeti megjelenési helyén, ahol Donald Trump elnökségével félig-meddig győzött, beleütközik az intézmények és a polgári öntudat erejébe, s ezért megőrzi szubverzív energiáit. Magyarországon ezzel szemben – független intézmények és polgári öntudat híján – a szubverzív energia egy politikailag teljes mértékben legyőzött, s ugyanakkor jelentős, eleven, tartalmas kultúrára irányul: nem nagy dolog a (politikailag) döglött oroszlánt rugdosni.⁹³

A baloldal számára a másik tábor értékeinek a leértékelése a legmélyebb szinten annak az értéknek az elvetésével vagy legalábbis megkérdőjelezésével jár, amelyikkel mérve a jobboldal sokkal erősebb, mint a baloldal, vagyis a pártpolitikai, a választási sikeresség. Nem arról van szó, hogy a baloldali megszólalók bármikor is kétségbe vonnák a saját oldali politikai erők győzelmének az értékességét, de legalábbis a jobboldal vereségének a kívánatosságát, ugyanakkor a politikával, a politizálással kapcsolatos kétely mégis jelen van, és pedig két szinten is. Az egyik szinten a közírók arra panaszkodnak, hogy az ellenzéki politikusok és szervezetek nem képesek megfelelő ajánlatokkal közeledni a választók felé, ugyanis a kommunikációjuk csupa olyan elemből áll, amelyik idegen a magyar emberektől.⁹⁴ Ez utóbbi a kétségbeesés másik szintje: a magyar társadalom egyszerűen nem olyan, ahol érdemes lenne a nyugati, az európai értékek és elvek szerint politizálni.

Babarczy Eszter klasszikus módon fogalmazza meg a súlyos baloldali gondok mindkét szintjét, ráadásul jelzi a magyarországi helyzet zsigeri elfogadhatatlanságát, a pszichoszomatikus reakciót is:

Olyan gondolatok kínoztak a karantén alatt, amelyeket senkinek nem kívánok. Kitérítettek a hitemből, üldöztek, már az arcomat marcangoltam kétségbeesésemben, de csak

radalom tartalma? – Válasz Szilvay Gergelynek. *Mandiner.hu*, 2018. szeptember 21. https://mandiner.hu/cikk/20180921_babarczy_eszter_mi_a_szellemi_forradalom_tartalma_valasz_szilvay_gergelynek

⁹² Péterfy Gergely: Foximaxi. *Élet és Irodalom*, 2017. szeptember 8. Lásd még ehhez: Nyáry Krisztián: Nem igazán számít, mit akar a hatalom. *444.hu*, 2018. augusztus 13. <https://tldr.444.hu/2018/08/13/nyary-krisztian-nem-igazan-szamit-mit-akar-a-hatalom>

⁹³ „Nem nagy dolog a döglött oroszlánt rugdosni”. *Népszava*, 2018. július 28. Lásd még: Kóla, data, Finckelstein. *Népszava*, 2019. december 14.

⁹⁴ Bándy Sándor: Orbán gatyája, avagy ki akar itt gondolkodni? *Népszava*, 2018. augusztus 25.

nem hagytak békén. Mi, akik korruptnak tartjuk a kormányt, és naponta felháborodunk, rossz platformon várjuk a vonatunkat. Nem az a probléma, hogy az emberek nem tudják, hogy a kormány nagy hatékonysággal csatornázza a pénzeket a neki tetsző emberekhez. Hanem azt gondolják, ez a politika. Ez már csak ilyen. ... Ez a politika. És ezt az ország népének nagy része – örülünk neki vagy sem – elfogadta. Mert nem látja az alternatívát, mert biztos benne, hogy az ellenzék sem csinálna mást, mert megkötötte a maga békéjét, mert konszolidálták, beintegrálták, neresítették.⁹⁵

Majd ezt követően áttekinti az ellenzék különböző erőinek a programját az „egyre inkább marxizáló baloldali közbeszédetől” a liberálisokon át a zöldekig, és azt állapítja meg, hogy:

Nyilván leegyszerűsíttem a dolgot, nem egy oka van annak, hogy a baloldali, zöld és liberális ellen-narratívákban kevesen (nem elegendően) hisznek, de a tény mégis tény. A Fidesz... felülről, politikailag sikerrel integrálta Magyarországot, és ez Magyarországnak nincs ellenére.

Nála is és másoknál is megtalálható a panasz, amit Magyarország megválthatatlanságának nevezhetnénk. Ez vezet el sokakat ahhoz, amit utópikus gondolkodásnak címkéztem feljebb.

Akárhogy is, de szerintem úgy áll a dolog, hogy aki nem lép le ebből az országból, úgysem ússza meg, hogy bele ne keveredjen valami morális kényelmetlenségbe. A nyugdíj vagy a családi pótlék adóforintjai nem sokban különböznek a Térey-díj adóforintjaitól. Az sem igazi érv ez ellen, hogy „nem mindegy, hogy ezt az adópénzt ki adja”; Magyarország lényegében nem más, mint Orbán Viktor magánbirtoka, végső soron minden adó-újraelosztás mögött az ő személye áll. A családi pótlékot és a nyugdíjat is ő és bojárjai osztják, akármilyen akadémiai jogcím legyen is rá írva. Búzlík minden adóforint, némelyiknek csak bukéja van, némelyikért könyéig kell nyúlni a trutyiba – de a fekália akkor is fekália.⁹⁶

A saját oldal értékeinek a felértékelése

Ennek a gesztusnak elsősorban a jobboldalon van tétje, hiszen azt ez a tábor sem kérdőjelezi meg, hogy a baloldalinak számító alkotók nem csekély része értékes művekkel szokott előállni.⁹⁷ A feladat inkább az, hogy felhívja a saját közönségének a figyelmét arra, hogy nemcsak a baloldali művészek jók, hanem a jobboldalon is vannak jelentős alkotók, s meggyőzze arról, hogy a jobboldali alkotások is legalább olyan értékesek, mint a Nyugat és a hazai kánon által

⁹⁵ Babarczy Eszter: Végre eljutottam a fodráshoz. *Merce.hu*, 2020. október 11. <https://merce.hu/2020/10/11/babarczy-eszter-veg-re-eljutottam-a-fodraszhoz/>

⁹⁶ Péterfy Gergely: Hexametervadász: “Orbán János Dénes Térey János-díjas”. 2020. január 22. <https://gergelypeterfy.com/2020/01/22/hexametervadasz-orban-janos-denes-terey-janos-dijas/#comments>

⁹⁷ Apáti Bence: Még a Kádár-rendszerben sem fenyegették így a máshogy gondolkozókat, mint Gyurcsány Ferenc. *Origo.hu*, 2020. szeptember 1. <https://www.origo.hu/itthon/20200830-apati-bence-intervju-operettszinhaz-kemenymag-baloldal-szinetar-dora-gyurcsany-ferenc.html>

ajnározott baloldaliak.⁹⁸ De persze ezek a művek egy más rangsor szerint számítanak értékesnek.

A jobboldalra szavazók rádöbbenek, hogy mennyi balliberális művész is kapja napi betevőjét a kormánytól, miközben a jobboldali értékeket értékeknek tekintők vagy azokkal egyetértő alkotók hangját viszont alig lehet hallani. Nem születnek darabok a hazafiasságról, a trianoni tragédiáról, nem jelennek meg sem a fősodorban, sem a magasművészetben a hagyományos családot pozitív színben bemutató alkotások.⁹⁹

Mint látjuk, a jobboldali megszólalók gyakran mintegy a visszajáról mutatják be azt, hogy melyek is a saját értékeik, tudniillik úgy, hogy hiányolják ezek jelenlétét vagy az ezek jegyében keletkező művek állami támogatását:

A XX. század materializmusa, a nemes eszmék és eszmények kétségbe vonása, a transzcendencia, a szakralitás tagadása, ez a nihilbe vivő szellemiség jelenik meg ezekben az átértelmezett, meghamisított, adott esetben a mítoszt, a vallást, a szerelmet, a legendát is kicsúfoló színházi produkciókban.¹⁰⁰

Ezért botrányos, hogy a magyar állam még mindig gyakran az ellenségeit jutalmazza és tünteti ki, miközben továbbra sem jut pénz és akarat a magyar történelem dicső fejezeteinek megfilmesítésére, a magyar sorsszínházat megvalósító társulat egyik napról a másikra élve folyamatos létbizonytalanságban alkot, segítség híján megszűnik az elmúlt hetven év egyetlen konzervatív, nemzeti szemléletű történelmi magazinja, az utóbbi időszak legnézettebb magyar filmje, a Lovasíjász pedig nem fér be a filmhétre.¹⁰¹

Békés Márton pedig így fogalmazza meg a jobboldali értékeket:

Új alap a következőkből épülhet: hit az emberfölöttiben, erős állam, integráló nemzeti közösség, áldozathozatal, hősiesség, felelősségvállalás, hagyományelvűség. Hitszomjas, közösségkereső, technológiacsömörlött várakozásban töltjük napjainkat.¹⁰²

A baloldal nem küzd kisebbségi érzéssel, mert szerinte kulturális elit úgyis csak egyetlen egy van, azt pedig baloldaliak alkotják. A vitában többször idézik Réz Pált, a *Holmi* című folyóirat vezetőjét, aki egyszer leszögezte, hogy Magyarországon úgy alakult az irodalom története, hogy a jelentős művek zöme a politikai baloldalon keletkezett.¹⁰³

Szinte teljesen egységes a baloldal abban, hogy a kultúrát nem lehet leváltani, nem lehet politikai és kormányzati hatalommal jelentős alkotóvá vagy fontos művé tenni senkit és semmit.

⁹⁸ A kultúrharc végső soron arról szól, hogyan lehet élni a kétharmadok országában. *444.hu*, 2018. szeptember 25. <https://tldr.444.hu/2018/09/25/a-kulturharc-vegso-soron-arrol-szol-hogyan-lehet-elni-a-ketharmadok-orzagaban>

⁹⁹ Apáti Bence: Kultúrharc és sztárstátus. *Magyar Idők*, 2019. január 3.

¹⁰⁰ Boros Attila: Színház vagy erőszak? *Magyar Idők*, 2018. március 26. Lásd még például: Szarvas József: Van remény a kultúránk megvédésére. *Echo Tv*, 2019. március 18. <https://magyarnemzet.hu/belfold/szarvas-jozsef-van-remeny-a-kulturank-megvedesere-6089807/>

¹⁰¹ Ágoston Balázs: Őrségváltást a tudatformálásban! *Magyar Idők*, 2018. június 14.

¹⁰² Békés Márton: Mi magunk. A '20-as évek konzervatív stratégiája. *Kommentár*, 2020/1.

¹⁰³ „Elég jó lap volt, azt hiszem” - Réz Pál a Holmiról. *Magyar Narancs*, 2014.09.20. Lásd ehhez Radnóti Sándor szavait: Kultúrharchoz kultúra kell. *168 óra*, 2018. július 26. és „Nem nagy dolog a döglött orosz-lánt rugdosni”. *Népszava*, 2018. július 28.

A kultúrát... leváltani nem lehet, bár mindig kérdés, hogy hosszú távon milyen torzulások történhetnek, a kultúracsere réme azért mégsem valószerű.¹⁰⁴

Ebben az idézetben jól megmutatkozik némi bizonytalanság is: nem kizárt, hogy hosszú távon el lehet torzítani a kultúrát, ha leváltani nem lehet is. Úgy tűnik, a magabiztosság elvékonyodott, ezért kell rendszeresen bizonygatni a leválthatatlanságot a közönségnek.

Utópia

Mint a kultúra leválthatatlanságának motívuma mutatja, a baloldal magabiztossága azon alapulna, hogy a szakmaiság mindenekfelett való, és ez tartja életben a kulturális és művészeti status quo-t, ám ez kétségesnek mutatkozik, ha a művek mégis csak összekapcsolhatók a politikai oldalakkal. Márpedig nem egy megszólalás szerint a kultúra autentikus létezéséhez másfajta politikai és pártpolitikai körülményekre lenne szükség. Nem egy alkotó fogalmaz úgy, hogy olyan országban szeretne élni, ahol másmilyenek a viszonyok.

Nagy Zsolt szerint az ilyen esetekben mindig fontos lenne a szélesebb körű szolidaritás, aminek kevés jelét látja. Örömmel venné, ha nem csak a színészek állnának ki a jelenlegi ügyben, hanem akár a Mercedes- vagy Audi-gyár dolgozói is, hiszen itt az ő gyerekeik jövőjéről is szó van. Ő is részben azért támogatja az SZFE-ért küzdő fiatalokat, mert négy fia van. „Olyan országban szeretném nevelni a gyerekeimet, ahol van vitakultúra, ahol lehet nemet mondani, ahol nem kell gyűlölni valakit azért, mert fideszes vagy épp liberális gondolkodású.”¹⁰⁵

Az „Olyan országban szeretnék élni, ahol...” formula azért is sokatmondó, mert nem arra utal, hogy az ország állítólagos tönkre tevői, a miniszterelnöktől Vidnyánszky Attiláig és Demeter Szilárdig, hogyan kellene, hogy viselkedjenek, meg hogyan viselkednek, hanem arról, hogy az ország egésze elviselhetetlen. Ez valóban utópisztikus, tudniillik abban az értelemben is, hogy az illető egy globálisan másik világba, létállapotba, politikai elrendezésbe szeretne valahogyan belekerülni.

Sajátos önfelértékelési gesztus az őrség az SZFE tetején¹⁰⁶, mintha csak a *Trónok harcá*bán állnának őrt az Éjjeli Őrség minden politikai harcból kimaradó alakjai. Ez kettős szimbólum: védelem a Másokkal, tudniillik a kormányoldali politikusokkal és kultúrpolitikusokkal szemben, valamint autonómia a királyok pártharcai közepette. A király, vagyis az állam ne akarjon semmit se megváltoztatni a kultúra működésében, csak gondoskodik a fenntartásról!

Ez olyan lett, mint egy kegyhely... egy szent hely... csak így idejönnek emberek, hogy megnézzük... szimbólum lett...¹⁰⁷

¹⁰⁴ Az irodalom működik. Krusovszky Dénes a kultúrkampf káráról és hatáiról. *168 óra*, 2019. január 10.

¹⁰⁵ Verebes István: Semmiben nem értek egyet Vidnyánszkyval, de a fiaink együtt dolgoznak, és ebben látom a reményt. <https://24.hu/kultura/2020/09/11/verebes-istvan-nagy-zsolt-interju-szfe-vidnyanszky-attila-szinhaz-politika-egyetemfoglalas/>

¹⁰⁶ <https://olkt.net/galvolgyi-janos-es-molnar-piroska-orseget-alltunk-az-szfe-epulet-tetejen/>, [noÁr - Őrségben a 2010-es Ács-Gálffi osztály, köztük... \(facebook.com\)](#)

¹⁰⁷ [noÁr - Őrségben a 2010-es Ács-Gálffi osztály, köztük... \(facebook.com\)](#)

A feljebb olvasható jobboldali idézetek tanúbizonysága szerint az az oldal is olyan jövőbeli és tökéletes állapotot szeretne elérni, amelyben csak a politikamentes szakmaiság érvényesül, hiszen, ahogy láttuk, akkor nem a valaha az SZDSZ-hez és általában a baloldalhoz kapcsolódó esztéták és más kanonizálók döntenének, hanem az esztétikai érték.

Nosztalgia

Némely baloldali megszólaló szerint még a Kádár-rendszerben is jobb volt, mint manapság:

Ez a rendszer azt hiszi, hogy a tehetséget ki lehet nevezni. Velük ellentétben Kádárék noha elismerték, hogy a tehetség ellenük van, mégis bizonyos mértékű teret adtak neki.¹⁰⁸

Mások csak a rendszerváltás időszakáig mennének vissza értékekért:

...vissza kell menni az alapokig. Például ahhoz, ami 29 évvel ezelőtt, Nagy Imre és társai újratemetésének pillanataiban rövid ideig megélhető élmény és remény volt. Hogy ez valamennyiünk közös országa, és vannak meghatározott minimumok az oktatásban, az egészségügyben, a lakhatásban vagy a szociális kérdésekben. Most újra ezeket kell egységbe rakni, átgondolni.¹⁰⁹

Sajátos nosztalgia található abban a szövegben, amelyik Vidnyánszky Attila életútját mutatja be:

Kíváncsi lennék, mit mondana a kilencvenes évek elején Zsámbékon sétáló, egy beregszászi vendégházra készülő ifjúkori önmagának a mai Vidnyánszky Attila. Annak a fiatalembernek... akinek tekintete éles volt, és elszánt. ... [Később] azokat a beregszászi, szakmailag áldott időket nem sikerült rendezőileg elérni.¹¹⁰

A jobboldali kulturális nosztalgia nagyon jelentős mértékben a sok száz évvel ezelőtti időkbe nyúl vissza.¹¹¹ Bogár László immár több, mint húsz kötetes munkásságának megalapozó gondolata az, hogy a baloldal által is ápolta kultúra a civilizációt fenyegető talán legfőbb veszély. A szerző a televíziós szerepléseikor és a *Magyar Hírlapban* megjelenő publicisztikáiban rendszeresen visszatér ehhez a kiinduló ponthoz, a valahai szakralitás elvesztéséhez, és a világ ebből következő romlásához.

A mai kultúrharc egyik oldalán a nyugatias modernitás deszakrális civilizációjának ügynökei próbálják a káosz felé vezető létszerveződési módjukat végsőkéig védeni, a „szabadság” nevében, ami esetükben a korlátlan továbbpusztítás szabadságát jelenti. A másik oldalon pedig azok, akik még reménykednek abban, hogy ez a pusztítás visszafordítható. A kultúra tehát eredendően szakrális létértelmezés, és erre épülő létbe rendezkedés ugyan, de, mint minden, ami az anyagi-fizikai létbe van belevetve, egy

¹⁰⁸ Kardos Sándor: „Nem hagyják a szakmai értéket érvényesülni”. *Népszava*, 2020. november 16.

¹⁰⁹ Nem akarok idióta lenni. *Népszava*, 2018. szeptember 26.

¹¹⁰ A remény színháza sem segít. *Vas utcai polgárok. A Népszava melléklete a Színház- és Filmművészeti Egyetemről*, 2020. október 3.

¹¹¹ Orbán János Dénes: Robban a latin nyelvi bomba. *Magyar Idők*, 2018. július 20.

idő után elfárad, kiüresedik, megmerevedik, élősdivé válik, s innentől már nem kultúra többé, hanem civilizáció.¹¹²

Vannak közelebbre visszatekintő megszólalások is. Van, hogy Klebelsberg Kunót állítják követendő példának,¹¹³ van, hogy csak a józanészhez¹¹⁴ vagy a normalitáshoz¹¹⁵ való visszatérést ajánlják. Van, aki a Horthy-rendszerig nyúl vissza:

A Horthy-korszakban erős volt a nemzettudatunk, ma azt látom a legnagyobb gondnak, hogy ez iszonyúan fellazult. ... A második világháború utáni rendszerek tudatromboló korszakai után nemzeti önbecsülésünk soha nem érte el azt a szintet, amelyen a Horthy-korszakban volt. Gyermekkoromban belénk valóságosan sulykolták az optimizmust, és nem csak az iskolában. Győzelemtudatra neveltek minket, és arra, hogy sikeresek lehetünk, csak küzdenünk kell. Ez sok nemzedék életszemléletét határozta meg.¹¹⁶

Békés Mártonnál pedig bekövetkezik az, amit az utópia és a nosztalgia találkozásának nevezhetünk, tehát a jövőendő értékek és a múltbeliek összeolvadása:

Új konzervatív konszenzus alakul ki, amely az új kihívásokra a régi értékekkel válaszol (Isten, haza, család, nemzet, munka, otthon); s ennek nyomán új társadalmi koalíció körvonalazódik a kozmopolita elit ellenében.¹¹⁷

Szégyen és büntudat

Az értékek átértékelésének az egyik lehetséges következménye a vert helyzetből történő fölülkerekedés a másikon, és mindazokon, akik továbbra is a korábbi értékeket követik. Nekik ettől kezdve szégyent és büntudatot kellene érezniük, és vagy távozniuk kellene a pozíciójukból, vagy azon kellene serénykedniük, hogy kijavítsák hibáikat. Ezek a másikkal tartozhatnak a saját táborba is, de jobbra a túlfélen folytatják téves pályájukat.

A szégyen és a vele gyakran együttjáró öngyűlölet alatt érthetjük azokat a megszólalásokat, amikor valaki saját magát globálisan marasztalja el a legkülönbözőbb morális vétségei, ügyetlenségei és tehetetlenségei okán, és érthetjük azt is, amikor a politikai vagy kulturális tábor egyik része marasztalja el éles hangnemben a másikat. Mindkettőre van példa.

A baloldalon a Térey-ösztöndíj körüli konfliktus volt ilyen. A kulturális kormányzat, pontosabban a Petőfi Irodalmi Múzeum létrehozott egy ösztöndíjat, és számos baloldalinak számító író is részesített benne. Az ösztöndíjat visszautasította ugyan a kedvezményezettek egy kis

¹¹² Lásd például: Kultúrkampf, *Magyar Hírlap*, 2018. augusztus 7. Hasonló gondolatmenet: Grandpierre Atilla: Történelemszemléletünk jelentősége. Az életközösség-központú világnézet kimeríthetetlen erőforrást biztosít a magyarságnak. *Magyar Nemzet*, 2020. augusztus 10.

¹¹³ Orbán János Dénes: Takarítás Augiász istállójában. *Magyar Idők*, 2018. július 13.

¹¹⁴ Hegedűs Zoltán: Két korszak határán. *Kommentár*, 2018/5-6.

¹¹⁵ Orbán János Dénes: Takarítás Augiász istállójában. *Magyar Idők*, 2018. július 13.

¹¹⁶ Fellazult a nemzettudatunk. Szalay Károly: Arra neveltek minket, hogy sikeresek lehetünk. *Magyar Nemzet*, 2019. december 2.

¹¹⁷ Békés Márton: Mi magunk. A '20-as évek konzervatív stratégiája. *Kommentár*, 2020/1.

része,¹¹⁸ de a túlnyomó rész elfogadta azt, és ezzel nagyon éles kritikát vont magára a tábor nem díjazott része felől.

Kőbányai János nem használja ugyan a szót: szégyen, de amire buzdítja a kanonizálókat, az a szégyen alá sorolható. A *Népszavában* megjelent cikkében nemcsak elismeri azt, hogy létezik irodalmi kánon, hanem erősen kritizálja is azt, és a kanonizálókat.

...ha egy országban egy száz éve várt Nobel-díjas mű született, s azt a magyar kultúra kánonképzői nem vették észre, akkor a Nobel-díj után illetet volna sűrű bocsánatkérés közben önként távozniuk.¹¹⁹

Kőbányai nem arra tesz javaslatot, hogy a kanonizálók tegyék jóvá a hibájukat például azzal, hogy átírják a kánont, hanem szó szerint az eltűnésüket javasolja.

De az öngyűlölethez, tudniillik a saját társak elmarasztalásához sorolhatjuk például Reményi József Tamás alábbi sorait is.

Látom, nem is olyan lassan a pénzzel együtt egyre többen elfogadjátok majd, hogy a Tóletek elvett és egy bábukézből megnövelt összegeket, mindazt, amit a Ti kivérezte-tett írószervezeteitől, pályázó társaitoktól, kiadóitoktól, lapjaitoktól, Tóletek magatoktól zároltak, megcsapoltak, megvontak, immár megjuhászodva itt visszakaphatjátok.¹²⁰

Itt Reményi József Tamás arra utal, hogy a társak feladják régi énjüket, és pedig azért, hogy visszakapjanak valamit, amit tőlük vettek el. A szerző tehát tulajdonképpen kettős szégyenről ír: az egyik miatt adják fel azt az énjüket, amely ellen kellene, hogy álljon az elvonásnak, a másik szégyen pedig abból fakad, és oda vezet, hogy ráadásul a társak meg is juhászodnak, és pedig csak azért, hogy visszanyerjenek valamit. A tettük és sodródásuk tehát kettős szégyen, amely miatt valójában egy harmadik megsemmisítő szégyent kellene érezniük.

A leghatározottabban és legexplicitebben Alföldi Róbert jelzi mind a személyére, mind az alkotói közösségére irányuló szégyenérzetét és öngyűlöletét. Az alábbi szövegrészben a tao-ügy kapcsán fakad ki, és bár azt mondja, hogy az ügy nem része a kultúrharcnak, az interjú további részei mégis arról szólnak, hogy a kormányoldal hogyan teszi tönkre a kultúrát és az országot.

Szégyenteljesen viselkedtünk. ... Kussolás van, és mindenki sütögeti a pecsenyét. ... Ez totális lerochanása a szakmának. Csak úgy védhetnénk ki, ha összezárnánk, de nem ez történik... Igazi nagy szégyen ez.... És gyűlölöm, hogy negatív vagyok, gyűlölöm, hogy nem tudok megoldást.¹²¹

Krusovszky Dénest kevésbé hatja át a szégyen és öngyűlölet, mert úgy látja, hogy miközben az irodalmi szervezetek és bizonyos írók hajlamosak magukat becsapni, ami a kormánnyal kötött kompromisszumokban mutatkozik meg, például abban, hogy elfogadják korrumpáló

¹¹⁸ Bartók Imre nem veszi át a Térey-ösztöndíjat, nem áll be Orbán Viktor kulturális trollapparátusába *Népszava*, 2020. január 21. Újabb művész utasította vissza a Térey-ösztöndíjat. *Népszava*, 2020. január 25.

¹¹⁹ Kőbányai János: Öngyilkos kultúrkampf. *Népszava*, 2018. szeptember 1.

¹²⁰ Nyílt levél az író társakhoz. *Élet és Irodalom*, 2017. július 21.

¹²¹ "Gyűlölöm, hogy negatív vagyok, hogy nem tudok megoldást" - interjú Alföldi Róberttel. *Magyar Narancs*, 2019. február 1. Lásd még például: A Gálvölgyi. *168 óra*, 2018. augusztus 29.

ösztöndíjakat, a fiatal írók igenis ellenállnak a kormányzati nyomulásnak,¹²² amiképpen a külföldi magyar irodalmi szervezetek is.¹²³ Ha tehát a tábor egészének van szelkje, akkor annak nem az egésze semmisül meg, hanem csak egy része, csak azok, akik kompromisszumot kötnek. Minthogy pedig Krusovszky megnevezi, hogy mi a specifikus bűn, amit a tévúton járók elkövettek, ezért lehetőséget nyújt arra is, hogy a behódolók a büntudattól ösztönözve hozzá lássanak a jóvátételhez.

Az SZFE-hallgatók mozgalma hasonló hatást látszik gyakorolni a megszólalókra. Nem elkerülhetetlen a szégyenletes passzivitás, csak le kell küzdeni a félelmet, és – megint a büntudat közvetítésével – az eddig hallgatók felocsúdíhatnak, és tehetnek a kulturális szféra, sőt, az egész magyar politikai élet megjavításáért.

Szakács Árpád és Orbán János Dénes nem egyszer marasztalja el a jobboldali kormánytényezőket és általában a 2010 óta folyó jobboldali kultúrpolitikát, hogy az nem tett meg mindent, sőt, esetleg semmit sem tett, vagy, még rosszabb, kifejezetten káros lépéseket tett a kultúra területén. Továbbra is a politikai baloldal iránt elkötelezett alkotókat támogatják, az ő műveiket fordítják le idegen nyelvre, őket sztárolják Nyugaton. Ez olyannyira globális károkozás a magyar kultúrának, hogy csak az illetékesek távozásával javulhat a helyzet, ahogyan ez utóbb be is következik a Petőfi Irodalmi Múzeum élén bekövetkezett személycserével.

Az önutálat szólal meg az alábbi sorokban is:

Harminc éve hagyjuk, hogy rendes virtigli kommunisták, karrierlovagok, közöttük tömegével a különböző titkos kommunista hálózatok emberei neveljék a gyerekeinket, döntő hatással legyenek a történelem és irodalom oktatásra, a teljes vizuális kultúrára, a színházakra, mindenre, ami tömegkommunikáció. Vagyis gyakorlatilag az ország teljes hangulatára.... Az ősbűnt mi is elkövettük, hagytuk, hogy ezek neveljék fel a következő nemzedékeket. Szembe kell néznünk ezzel a hibával, mert különben semmi nem marad a kultúránkból és a nemzetünkből, a magyarságból.¹²⁴

De a megszólaló a szégyen helyett a büntudat alternatíváját kínálja fel, hiszen felsorolja a nemtörődömség összetevőit, amelyeken felül lehetne és kellene kerekedni. Van, aki felül is kerekedik rajtuk. Az alábbi szövegben a szerző Szakács Árpádot dicséri:

Sajnos a nemzeti-konzervatív értelmiségi még mindig attól fél, hogy ha közzéteszi a véleményét, és kitör a ballib sivalkodás és hisztéria, akkor összedől a világ. Pedig de-hogy dől össze. Az óvatos, megfelelési kényszerben szenvedő kultúrkörből egy újságíró vette végül a bátorságot, hogy ezt a témát bedobja a közbeszédbe...¹²⁵

¹²² A kultúrharc végső soron arról szól, hogyan lehet élni a kétharmadok országában. *444.hu*, 2018. szeptember 25. <https://tldr.444.hu/2018/09/25/a-kulturharc-vegso-soron-arrol-szol-hogyan-lehet-elni-a-ketharmadok-orzagaban>

¹²³ Az irodalom működik. Krusovszky Dénes a kultúrkampf káráról és hatáiról. *168 óra*, 2019. január 10.

¹²⁴ Bálint Botond: Az 1990-ben elmaradt elitváltás tragikus következményei. *Pestisrácok.hu*, 2020. szeptember 6. <https://pestisracok.hu/az-1990-ben-elmaradt-elitvaltas-tragikus-kovetkezmenyei/>

¹²⁵ Takarítás Augiász istállójában. *Magyar Idők*, 2018. július 13. Orbán János Dénes egy másik helyen is félénknek és gyávának minősíti a nemzeti konzervatív értelmiséget. L. Simon: Nem tudom, hogy miben szocializálódtatok Erdélyben, de ne menjünk el ebbe az irányba! *444.hu*, 2018. július 26. <https://444.hu/2018/07/26/l-simon-nem-tudom-hogy-miben-szocializalodtatok-erdelyben-de-ne-menjunk-el-ebbe-az-iranyba>

Látjuk, hogy a nemzeti-konzervatív értelmiségi körrel nem globálisan van probléma, hanem specifikusan, tudniillik a nemtörődömség és a félelmük a gond. A félelmet azonban le lehet küzdeni, ebben mutatott példát Szakács Árpád, és akkor megindulhat a helyzet széles körök által történő helyrehozatala.

Gyűlölet

Ha gyűlölet alatt azt értjük, amikor valaki nem az egyes tetteket, hanem – bármit tegyenek is – az elkövetők személyét támadja, és pedig felhevülten, és azzal az üzenettel, hogy az illetőknek el kellene tűnniük a színről, akkor kevés kivétellel mást sem látunk a vitában, mint gyűlöletet.

Se szeri, se száma a baloldali megszólalók Orbán János Dénest, Demeter Szilárdot vagy Vidnyánszky Attilát, és persze Orbán Viktort a személyében támadó szövegeinek, melyek mind arra futnak ki, hogy a kormányhatalom végrehajtó embereinek távoznuk kellene a posztjukról, hiszen rengeteg bűnt követtek el máris, még többre készülnek a jövőben, és úgy sem képesek pozitív változásra. Ahogyan az a jobboldal ellenében szokásos: gyakran szerepelnek párhuzamok a nemzeti szocializmussal, de néha a sztálini berendezkedéssel is.¹²⁶

A jobboldal elleni kommunikációs támadások Magyarországon megszokott egyik mintája az antiszemitizmus vád, ami kétszeresen társul a gyűlölködéshez. Az egyik irány, hogy az antiszemita nem pusztán a zsidók tetteit utasítja el, hanem magukat a zsidókat, tehát a fenti meghatározásunk szerint is gyűlöletet érez és kelt a zsidók iránt. A másik irány arra támaszkodik, hogy aki 1944-et követően Magyarországon antiszemita, annak szintén nem csak valamely cselekedete utasítandó el, hanem globálisan az egész személy, tehát megint a gyűlöletnek nevezett beállítódással van dolgunk. Nos, ahogyan feljebb láttuk, Vidnyánszky Attila személyesen is antiszemitanak minősül a baloldali megszólalások egy szakaszában, és Demeter Szilárd is erre a sorsra jut egy Soros Györgyről szóló cikke következtében.¹²⁷

Az egyik vád szerint nem másról van szó kultúrharc címszó alatt, mint bizonyos jobboldali figurák hatalom- és pénzvágárról:

Valójában pénzről van szó, semmi egyébéről. ... Itt nem esztétikai, művészetszociológiai, hermeneutikai, elit- és tömegkultúrára vonatkozó felvetések kapnak hangot, hanem a jó- és jobb lét utáni vágyódás agyakat végképp elhomályosító, maradék morált légbuborékként a semmibe eresztő jellegzetes tünetei. Egy kis ország kevés pénzecskéjének és pozíciócskájának a történelemből jól ismert, tradicionális újraelosztásáról van szó.¹²⁸

¹²⁶ Lendvai Ildikó: Egy kis könyvégetést? *Népszava*, 2018. június 23. Friss Róbert: Népi-urbánus téglahalom. *Népszava*, 2018. július 25. Avar János: Soros a soros. *Népszava*, 2019. február 16.

¹²⁷ Soros György a liberális Führer. *Origo.hu*, 2020. november 28. https://mandiner.hu/cikk/20201128_soros_gyorgy_a_liberalis_fuhrer; a recepcióhoz lásd például Tóth Csaba Tibor: Demeter Szilárd cikkével elismerte: a kormányzati sorosozás valóban antiszemita kampány. *Merce.hu*, 2020. november 28. <https://merce.hu/2020/11/28/demeter-szilard-cikkevel-elismerte-a-kormanyzati-sorosozas-valoban-antiszemita-kampany/>

¹²⁸ Gábor György: Az eltűnt idők nyomában. *168 óra*, 2018. július 19.

A jobboldalnak az ellentáborral szembeni kritikájából sem hiányzik a nemzeti szocializmussal vont párhuzam, de még gyakoribb a kommunistákhoz hasonlítás. Az alábbi szövegrészletben mindkettő megjelenik:

Már Lenin is felismerte azt, hogy mekkora ereje van a filmnek és általában a kultúrának. Tudta, hogy oktatószerepük van, mintát mutatnak, és formálni képesek az emberek gondolkodását. Tudta ezt Goebbels is, és nagyon jól tudják ezt korunk liberálfasisztái is. Nem véletlen, hogy teljesen zárt közösséget alkotnak, és nem engednek be maguk közé senkit, aki kicsit is másképpen látja a világot.¹²⁹

Bayer Zsolt különösen gyakran veszi célba a történesek helyett az általa definiált elkövetőket, és jósolja az eltüntetésüket a föld színéről:

...az erkölcstelenség és ostobaság rendíthetetlennek tűnő fellegvára baloldali. Ilyen mai, ilyen modern, ilyen progresszív baloldali. Amely baloldal csupa flagellánsból áll. ...A kultúrharc lényege ennek a fellegvárnak a felperzselése és e furcsa flagellánsok eltüntetése a föld színéről.¹³⁰

Cselekvésre buzdítás: harag és remény

2020 nyarán és őszén az Index munkatársainak és az SZFE oktatóinak és hallgatóinak az ellenállása szinte azonnal a szabadságért és a demokráciáért való kiállítás példájának és mintaképének minősül a baloldali értékelésekben,¹³¹ szépen vizualizálja ezt az utóbbiak felettébb hosszú árnyéka az egyik róluk szóló cikk illusztrációján.¹³² Gábor György előbb egy nem kevesebb, mint 181 szavas mondatban sorolja fel, mi minden „az övék”, vagyis a jobboldalé, és ezért mi mindent „csinálnak ki”, majd arra hívja fel a figyelmet, mi az egyedüli kiút ebből a felháborító helyzetből. A szöveg szerkezete jól jelzi, hogy a baloldal immár nem érheti be a történeket, a jobboldali térfoglalás etapjai feletti kesergéssel vagy háborgással, hanem tenni, cselekedni kell.

Most tehát a kegyenceken a sor, végre a kultúrát is megkapják Orbán uruktól... Mi lenne, ha itt állítanánk meg őket? Mi lenne, ha ezt már nem hagynánk? A mai kegyencek elődei, a Szabolcska Mihályok sosem voltak képesek legyőzni az Adykat, s ez az, amit ők is tudnak. Minden galádságot, aljasságot és embertelenséget elkövethetnek, ám még a frissen vásárolt német tankjaikkal sem lesznek képesek bevenni a kultúrát.

Kizárólag a kollektív fellépés lehet a megoldás. Legyen példa az Index, vagy a Színház- és Filmművészeti Egyetem Hallgatói Önkormányzatának nyilatkozata: sem az Index, sem a Hallgatói Önkormányzat esetében az együttes megmozdulás nem volt a hatalmasok által bekalkulálva. ...

¹²⁹ Nagy Dóra: Az egyetemfoglalósi margójára. *Magyar Hírlap*, 2020. szeptember 7.

¹³⁰ Bayer Zsolt: Sztálintól Pol Potig és tovább. *Magyar Idők*, 2018. október 13.

¹³¹ Lásd például Donáth Anna 2020. szeptember 1-i Facebook-bejegyzését (<https://www.facebook.com/donathannajulia.momentum/posts/915605225595200/>) és Kunhalmi Ágnes szeptember 2-i posztját (<https://www.facebook.com/kunhalmiagnes/photos/a.976596745689134/3992589864089792/?type=3>). Nem politikusi vélemény: A behódoltak művei kétségesek. *Népszava*, 2020. november 2.

¹³² <https://444.hu/2020/09/07/ha-nem-is-lesz-kezzelfoghato-eredmenye-a-vasarnapi-elolancnak-a-masik-magyarorszag-ezzel-bemutatkozott-es-talan-mindent-megvaltoztat>

Csak a kollektív fellépés segíthet, minden más halálra ítélt illúzió, gyáva és ostoba megfutamodás.¹³³

És legalább ideig-óráig úgy tűnik, hogy van üdvözölni való további megmozdulás is, tehát a minta követőkre talált.

Főhajtás jár a Petőfi Irodalmi Múzeum azon munkatársainak, akik felemelték szavukat főigazgatójuk minősíthetetlen, antiszemita megnyilvánulása ellen. ... Sokan mondják, hogy ha nincs az SZFE története, akkor ez a tiltakozás sem történt volna meg. A Színház-és Filmművészeti Egyetem története talán azt mutatja meg, hogy nem szabad a hatalom önkényének szó nélkül engedelmeskedni. Igen, felütötte a fejét a felelős állampolgári gondolkodás.¹³⁴

... át kellene venni ezt az ellenállási attitűdöt a csönd helyett.¹³⁵

A jobboldal rokonszenvvel ír arról a haragról, amelyik előbb a 2008-as válság, majd a 2015-ben elkezdődött migráció hatására alakult ki szerte a nyugati világ választóiban, s ez a harag és düh, lassanként lázadássá alakult át:

Egyre inkább a demokratikus lázadók és a progresszív elitizmus közötti harc határozza meg a politikát. ... az oktatási és kulturális életben a lázadó oldal pozíciói mindenhol erősek a nyugati világban. ... a lázadó oldal legjelentősebb ellenfelei nem is az *establishment* pártjai, hanem a sajtó és a kultúra hadállásai vagy az egyetemi világ.¹³⁶

Az írások egy másik része inkább szűk és meghatározott köröket buzdít cselekvésre, és pedig a baloldali kánon és mérce, a balliberális kulturális hegemonia ellen. Az alkotók ne a baloldali ítéseknek akarjanak megfelelni, állítsanak saját mércét, építsenek saját kánont, a kormány és az általa döntési helyzetbe hozott tisztségviselői támogassák jobban a jobboldali kultúrát és kevésbé azokat az ellenoldaliakat, akik rendszeresen igaztalanul szidalmazták a hazai helyzetet a médiában, a színházi előadásaikban és – nem utolsó sorban – külföldön.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az előbbieken megkíséréltem megmutatni, hogy a ressentiment fogalmának a középpontba állításával érthetőbbé válnak a magyarországi Kulturkampf folyamatai és mozgatórúgói. Fel

¹³³ Gábor György Facebook-bejegyzése 2020. augusztus 3-án.

¹³⁴ Nem szabad szó nélkül engedelmeskedni - interjú Karsai Györggyel. *Népszava*, 2020. december 15. https://nepszava.hu/3102750_nem-szabad-szo-nelkul-engedelmeskedni-interju-karsai-gyorggyel

¹³⁵ [noÁr - Őrségben a 2010-es Ács-Gálffi osztály, köztük... \(facebook.com\)](#)

¹³⁶ Hegedűs Zoltán: Két korszak határán. *Kommentár*, 2018/5-6.

lehetett fedezni a ressentiment minden összetevőjét a nyilvános megszólalásokban: az igazságtalanságok miatti tehetetlen háborgást, mely a ressentiment magvát alkotja; a következményeket is a szégyentől a hibáztatáson és összeesküvés-elméleteken át az önviktimizációig, a kiengesztelhetetlenségig, az értékek átértékeléséig és a gyűlöletkeltésig, melyhez cselekvésre vonatkozó ajánlatok társultak.

Láttuk, hogy a részes felek mindegyikére legalább egyféle ressentiment jellemző.

A szövegek és gesztusok vizsgálata nyomán arra jutottam, hogy a jobboldalnak is, mint mind-egyik politikai tábornak, szüksége van olyan területekre, amelyeken átélheti és felmutathatja saját nem politikai, hanem morális felsőbbbőségét, úgy, hogy közben elnyomottnak tekintheti magát. A jobboldal az elmúlt évtizedeket, de azon belül az elmúlt tíz évet tekintve is a kultúrát, főleg a magas kultúrát olyan területnek percipiálta, amelyen sorozatos igazságtalanság és méltánytalanság éri. Habár jelentős alkotói vannak, a balliberális meghatározottságú kánon miatt ezek az emberek és a műveik nem részesülnek a méltó fogadtatásban sem idehaza, sem külföldön. Ráadásul a rendszeres próbálkozásai ellenére tehetetlennek és sikertelennek bizonyult a helyzet megváltoztatásában is, holott olyan politikai felhatalmazással, sőt, mandátummal, tehát megbízással, rendelkezik, amelyik szerint tehetne valamit és kellene is tennie valamit.¹³⁷ Ahogy néha megfogalmazzák: a kulturális területen is olyan sikert kellene a jobboldalnak aratnia, amilyent a politikában és immár a gazdaságpolitikában elért.¹³⁸ Ebben a tekintetben tehát a kultúrában 2010 óta történtek inkább szégyenre, mint büszkeségre adnak okot. Ez a szégyen és tehetetlenségérzés azonban nem vállalható, még akkor sem, ha néha áttör a háritáson, ezért hibáztathatókat és összeesküvőket kell találni, lehetőleg a másik oldalon és külföldön, de esetleg a saját táborban is.

A széles értelemben vett kultúrával jóval ritkábban foglalkoznak a jobboldal megszólalói. Mintha a kultúrának ezt a szintjét sem más, mint a magas kultúra lecsorgó mintái, sőt, néha személyei, például Alföldi Róbert, határoznák meg, ezért a legegyszerűbb következtetés és egyben félelem az, hogy a magas kultúra feletti baloldali uralom előbb-utóbb a jobboldal politikai vereségéhez is el fog vezetni, hiszen az állampolgárok az alapján szavaznak, ami a fejükben van. Ez a kultúrafelfogás kibékíthetetlen ellentmondásban áll ugyan a valós pártpolitikai helyzettel, de az ellentmondást az igazságtalan vereség múltba és jövőbe vetítésével át lehet hidalni. A múltban, és félő, hogy a jövőben is, igazságtalanság jutott és jut a jobboldalnak osztályrészül, mert a valós, jóllehet a baloldaltól eltérő kulturális értékei és korszerűsége ellenére, pusztán a baloldal kulturális uralma és nyugati támogatottsága miatt az ellenoldal a politikát is dominálta és dominálja. Ezt pedig akkor is és a jövőben is tehetetlenül kellett és kell majd elviselni látva a baloldali tömegkultúra politikát meghatározó erejét, holott morálisan a jobboldal a tisztább, amit mutat a jelen politikai felhatalmazás.

A baloldal kultúra alatt a leggyakrabban a magas kultúrát érti, már csak azért is, mert ezen a területen még a jobboldali megszólalók szerint is fölényben van. Bár a tiszta szakmaiságot ál-

¹³⁷ L. Simon: Nem tudom, hogy miben szocializálódtatok Erdélyben, de ne menjünk el ebbe az irányba! *444.hu*, 2018. július 26. <https://444.hu/2018/07/26/1-simon-nem-tudom-hogy-miben-szocializalodtatok-erdelyben-de-ne-menjunk-el-ebbe-az-iranyba>; Pilhál György: Sarkunkra kell állni. *Magyar Nemzet*, 2019. december 28.

¹³⁸ Békés Márton: Új jobboldal. *Kommentár*, 2019/1. 6. Uó: Mi magunk. A '20-as évek konzervatív stratégiája. *Kommentár*, 2020/1.

lítja a középpontba, rendre kimutatja annak tudatát, hogy nincsen pártpolitikai kötődések híján.¹³⁹ Legfeljebb felrémlik az, hogy a kulturális megítélés megváltozhat, és immár nem a hagyományosan nagyra értékelt baloldali alkotók állnának az élén, de – ha másért nem, akkor saját maguk biztatása végett – a tábor szakmailag magabiztosnak mutatja magát. Tőlük tehát a baloldali érzelmű állampolgár a leginkább abban kap kulturális ressentimentre késztetést és gyógyírt, hogy jobb, ha ignorálja, és nyugodt szívvel ignorálhatja ezentúl is a kultúra jobboldali alkotásait, mert az ottaniak politikailag elkötelezettek, tehát értéktelen, sőt, tehetségtelen alkotók lettek. Hogy működnek hatalmi pozíciót biztosító kulturális kánon, az a baloldalon csak olyan megszólalásokban merül fel, amelyek elégedetlenek ennek létezésével például a magyar Nobel-díj bizonyította vaksága okán.

Ezzel szemben az össznépi mentalitás és viselkedés értelmében vett kultúra tekintetében a helyzet tragikusnak mutatkozik az erről egyáltalán megnyilatkozó baloldaliak előadásában. Ebből pedig inkább politikai és pártpolitikai ressentiment adódik. Bár a baloldal magát tekinti a politikai győzelemre egyedül méltónak, hiszen ő az európaiság és a kulturáltság megtestesítője, ő az elit, mégis tehetetlennek bizonyul a nála erősebb jobboldallal szemben, ami egyben arra is utal, hogy a magyar állampolgárok is inkább fogékonyak a másik tábor üzeneteire és értékeire, még ha a magas kulturális, a művészi ízlésük az egyedüli elit felé húz is.

Mindkét tábor a saját ressentimentjének megfelelően percipiálja a történéseket. A baloldal csak pártpolitikai háttérű jobboldali nyomulást lát, mely úgy jelenik meg, mint vagy eleve értéktelen vagy azzá silányuló karrieristák vagy sértett bosszúállók cselekvése. Azt nem látja be, még az elszórt beismerések ellenére sem,¹⁴⁰ hogy mintha a jobboldali alkotókkal szemben igenis működnek kánon és kirekesztés. A jobboldal pedig azt hajlamos nem észrevenni, hogy vannak lehetőségei és fórumai a kulturális szférában, van kulturális támogatottsága az állampolgárok részéről is. A jobboldal inkább csak azt látja, hogy a balliberális hazai és külföldi kulturális minták a végromlásba fogják taszítani vagy legalábbis súlyosan károsítják mindazt, ami magyar, keresztény és hagyományos értelemben európai, és hogy ezzel a dominanciával vagy hegemóniával szemben szinte tehetetlen, legalábbis kulturálisan, ha pártpolitikai szinten még nem is.

A tehetetlenségérzés pedig a ressentiment fogalmi kerete által sugallt reakciókat hozza létre: az értékek átértékelését. A jobboldal leértékeli azt a kultúrát és értékrendet, amelyet szerinte a baloldal és a liberálisok hoztak létre és tartanak fenn, valamint azt a nyugati elismertséget is, hiszen így érthető a saját sikertelensége. Felértékeli ezzel szemben azt, aminek a mércéjével mérve sikeresnek mondható: a családi, nemzeti és keresztény értékeket. A baloldal pedig egyrészt leértékeli a jobboldali alkotók és általában a jobboldali hétköznapi és magas kultúrát és az az által ápolt értékeket, hogy ezzel is a saját egyedülvalóságát támassza alá, továbbá leértékeli az állampolgárok többségének a kulturáltságát is, beleértve azok politikai értékeit és európaiságát is, hogy így kevésbé váljék értékessé a politikai hatalom. Ugyanakkor felértékeli a

¹³⁹ Emlékeztet az, hogy 2019 decemberében a főpolgármester felszólalt a színházakkal kapcsolatos tüntetésen: Karácsony politikai döntést hozott kulturális területen. *Hír TV*, 2019. december 11. A Katona József Színház igazgatója pedig az aranykor eljövételét várta a 2019 őszi fővárosi politikai fordulatot követően: <https://magyarnarancs.hu/szinhaz2/elvben-most-jon-majd-az-aranykor-124507>. A korábbi időszakról lásd Kolosi Tamás megszólalását: Kultúrharchoz kultúra kell. *168 óra*, 2018. július 26. 46.o.

¹⁴⁰ Lásd például a Koltai Tamástól közölt idézetet: Urfi Péter: Jött a hatalom sértett embere, és elfoglalt egy egész egyetemet. *444.hu*, 2020. augusztus 30. <https://444.hu/tldr/2020/08/30/jott-a-hatalom-ser-tett-embere-es-elfoglalt-egy-egesz-egyetemet>. Lásd még: Nagy Gergely Miklós: Önmagával vívja - Vidnyánszky Attila pályaképe. *Magyar Naranacs*, 2013. július 21.

nyugati elismertséget, a piaci sikert, és hangoztatja, hogy valójában a jobboldaliak is a baloldal dicséretére vágnak.

Közben pedig mindkét tábor titokban vágyik is arra, amit szánakozással mutat be. A baloldal parlamenti többséget szeretne a rokonszenves erőinek, a jobboldal pedig el akarja érni azt, amit szerinte a baloldal már birtokol: a saját kánont, a nyugati és a piaci sikert.

A dolgozat tehát azt próbálta megmutatni, hogy mindkét oldal kommunikációjában jelen vannak a ressentiment építő elemei, és hogy ezek időnként mindkét fél számára a politikai, más-kor szintén mindkét fél számára a kulturális érzékenység területén képesek hatást gyakorolni. Az utóbbin azt kell érteni, hogy a kommunikátorok úgy használnak ressentiment építőköveket és olyanokat alkalmaznak, hogy mindkét közönség politikai és kulturális percepcióit és ressentiment igényeit is ki tudják elégíteni. Ez egyben azt is igazolni látszik, hogy a ressentiment globális affektív stílus Magyarországon, vagyis jelen van mind a jobboldalon, mind pedig a baloldalon, ezért folyamatosan kihasználható, s ahogy a dolgozat be is bizonyítja: a politikailag érdekelt felek ki is aknázzák a benne rejlő potenciált.

Már csak azt a kérdést érdemes feltenni, hogy van-e kiút a ressentimentből.

A legmélyebb szinten természetesen nincsen. Ha Nietzschének hiszünk, akkor a zsidó-keresztény kulturális alap, ha Schelernek, akkor a demokrácia egyenlőség ideológiája és kultúrája a termékeny táptalaja a háborgásnak, a tehetetlen irigységnek és bosszúvágnak. Mindig lesznek, akik többre jutnak, szebbek, tehetségesebbek, gazdagabbak és hatalmasabbak, mint a többiek, s egyelőre nem igen látszanak olyan kulturális változások, amelyek az ebbe való belenyugvást ösztökélnék. Ráadásul a Nyugat utolérése Magyarországon hasonlóan fontos hagyomány, mint a zsidó-keresztény erkölcs, és valószínűleg fontosabb, mint a demokratikus ideológia, és mivel ez az utolérés felettébb kétes, ezért továbbra is vonzó a nyugati értékek leértékelése és a nemzetiek vele szembeni felértékelése, például a globalizmussal szemben a szuverenizmus. És hát, Freud óta szokás azt gondolni, hogy a ressentimentre is jellemző elfojtás nemcsak neurózishoz és pszichózishoz, hanem szublimációhoz is vezethet, vagyis jelentős kulturális újításokhoz és vívmányokhoz; kár lenne tehát felszámolni.

Ha most a kérdést nem ennyire átfogóan tesszük fel, hanem a kultúrharc témakörére specifikáljuk, akkor sem látszik közelinek a háborgás elcsitulása. És nemcsak azért nem, mert kultúrharcok más országokban is szoktak folyni, hanem azért sem, mert Magyarországon a kultúrharc nagy hagyományú, ismert terep. A táborok felkészültek, rendelkezésre állnak a verbális, vizuális és szakpolitikai eszköztárak az újabb és újabb ütközetekhez, amelyekből mindenki a maga frusztrációjával vonulhat vissza az övéi közé, hogy ott újra meg újra megerősítse a maga morális felsőbbbségét gerjesztő ressentimentjét.

IRODALOMJEGYZÉK

- Angelusz Róbert (2000): „A rejtőzködéstől a megnyilatkozásig. A látens közvélemény természetrajzához”. In uő: *A láthatóság görbe tükrői*. Budapest: Új Mandátum.
- Apró István (2014): „Média és nemzeti identitás” In Uő. szerk. *Média és identitás*. NMHH Médiatanács Médiatudományi Intézete.
- Aubry, T. & Travis, T. (Ed.). (2015): *Rethinking therapeutic culture*. Ed. by: Timothy Aubry and Trysh Travis. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Baumeister, R.F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (1998): Ego depletion: is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1252–1265.
- Bellow, Gregory (1986): Self Psychology and Ego Psychology: A Historical Perspective. *Clinical Social Work Journal*, Vol. 14, No. 3, Fall.
- Braun, Virginia – Clarke, Victoria (2013): *Successful Qualitative Research. A Practical Guide for Beginners*. Los Angeles: Sage.
- Brown, Wendy (1995): *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Burrin, Philippe (2007): *Ressentiment et apocalypse. Essai sur l'antisémitisme nazi*. Éditions du Seuil, Párizs.
- Brustier, G. (2013): *La guerre culturelle aura bien lieu... L'occidentalisme ou l'idéologie de la crise*. Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Campbell, Bradley – Jason Manning (2018): *The Rise of Victimhood Culture. Microaggressions, Safe Spaces, and the New Culture Wars*. Palgrave Macmillan.
- Capelos, Tereza – Nicolas Demertzis (2018): Political action and resentful affectivity in critical times. *Humanity and Society*, 42(4), 410–433.
- Capelos, Tereza – Alexia Katsanidou (2018): Reactionary Politics: Explaining the Psychological Roots of Anti Preferences in European Integration and Immigration Debates. *Political Psychology*, Vol. 39, No. 6. doi: 10.1111/pops.12540
- Chapman, Roger (2010): *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and Voices*. Ed. by: Roger Chapman. M.E.Sharpe.
- Childers, J. P., Bird, C. C. (2019): The rise of comforter-in-chief: Presidential responses to violence since Reagan. In Heidt, S. J., Stuckey, M. E. (Eds.): *Reading the presidency: Advances in presidential rhetoric* (pp. 106-125). Peter Lang.
- Chouliaraki, Lilie (2020): Victimhood: The affective politics of vulnerability. *European Journal of Cultural Studies*, DOI: 10.1177/1367549420979316.
- Crichton, Paul (1996): Did Othello have 'the Othello Syndrome'? *The Journal of Forensic Psychiatry*, 7:1, 161-169, DOI: 10.1080/09585189608409924
- Clark, Christopher – Wolfram Kaiser (szerk.) (2009): *Culture Wars. Secular-Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. Cambridge University Press.
- Cramer, Phoebe (1991): *The Development of Defense Mechanisms: Theory, Research and Assessment*. New York, NY: Springer-Verlag.
- Curran, James – Ivor Gaber – Julian Petley (2019): *Culture Wars. The Media and the British Left*. Milton Park: Routledge.

- Csepeli György – Örkény Antal (1990): *Az alkony. A mai magyar értelmiség ideológiai-politikai optikája a '80-as évek végén*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.
- Davidson, Richard J. (1998): Affective style and affective disorders: perspectives from affective neuroscience. *Cognition and Emotion*, 12, 307–320.
- Davidson, Richard J. – Sharon Begley (2012/2013): *Az agy érzelmi élete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Deleuze, Gilles (1988/1999): *Nietzsche és a filozófia*. Gond Alapítvány Kiadó – Holnap Kiadó,
- Diangelo, Robin (2018): *White Fragility. Why it's so hard for white people to talk about racism*. Beacon Press, Boston.
- Dolger Stefan (2016): The praise of resentment: or, how I learned to stop worrying and love Donald Trump. *New Political Science*, VOL. 38, NO. 3, 354–370, DOI: 10.1080/07393148.2016.1189030
- Douglas, Karen M. – Joseph U. Uscinski – Robbie M. Sutton – Aleksandra Cichocka – Turkey Nefes – Chee Siang Ang – Farzin Deravi (2019): Understanding Conspiracy Theories. *Advances in Political Psychology*, Vol. 40, Suppl. 1. doi: 10.1111/pops.12568
- Engeli, Isabelle – Christoffer Green-Pedersen – Lars Thorup Larsen (szerk.) (2012): *Morality Politics in Western Europe. Parties, Agendas and Policy Choices*. Palgrave Macmillan
- Fassin, Éric (2017): *Populisme: le grand ressentiment*. Párizs: Éditions Textuel.
- Ferro, Marc (2007): *Le ressentiment dans l'Histoire. Comprendre notre temps..* Odile Jacob, Párizs.
- Fleury, Cynthia (2020): *Ci-gît l'amer. Guérir du ressentiment*. Gallimard, Párizs.
- Garai Nikolett (2019): Ismételt és másodlagos viktimizációs kutatások a kriminológia területén. *Themis*, május.
- Götz, Norbert – Georgina Brewis – Steffen Werther (2020): *Humanitarianism in the Modern World. The Moral Economy of Famine Relief*. Cambridge University Press.
- Greenfeld, Liah (1992): *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Harvard University Press.
- Halperin, David M. – Valerie Traub (2009): Beyond Gay Pride. In: Uők. (eds.): *Gay Shame*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Hesová, Zora (2021): New Politics of Morality in Central and Eastern Europe: Actors, Discourse, and Context. *Intersections. EEJSP*, 7(1): 59-77. DOI: 10.17356/ieejsp.v7i1.661
- Hochschild, Arlie Russell (1983): *The managed heart: commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (2012): *The outsourced self: Intimate life in market times*. New York, NY: Metropolitan Press.
- Hofmann, Stefan G. – Todd B. Kashdan (2010): The Affective Style Questionnaire: Development and Psychometric Properties. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, June. DOI: 10.1007/s10862-009-9142-4
- Hofstadter, Richard (1966): *The paranoid style in American politics and other essays*. Harvard University Press, Cambridge.

- Howitt, Dennis (2019): *Introduction to Qualitative Research Methods in Psychology. Putting Theory into Practice*. Harlow: Pearson.
- Hunter, James Davison (1991): *Culture Wars. The Struggle to Define America*.
- Ibañez, A. G. (2020): *La guerra cultural: Los enemigos internos de España y Occidente*. Córdoba: Editorial Almuzara.
- Ibos, Caroline – Aurélie Damamme – Pascale Molinier – Patricia Paperman (2019): *Vers une société du care. Une politique de l'attention*. Le Cavalier Bleu, Párizs.
- Illouz, Eva (2008): *Saving the Modern Soul. Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. University of California Press.
- Kelly, Casey Ryan (2019): Donald J. Trump and the rhetoric of resentment. *Quarterly Journal of Speech*, <https://doi.org/10.1080/00335630.2019.1698756>
- Kenny, Michael (2017): Back to the populist future? Understanding nostalgia in contemporary ideological discourse. *Journal of Political Ideologies*, Vol. 22, No. 3, 256–273. <https://doi.org/10.1080/13569317.2017.1346773>
- Kirk, Marshall – Madsen, Hunter (1989): *After the Ball. How America Will Conquer Its Fear & Hatred of Gays in the '90s*. Doubleday, New York.
- Kiss Balázs – Szabó Gabriella – Antal Anna (2014): Politikai nagygyűlések, mint interakciós rituálék. 2013. október 23. a Hősök terén, a Deák téren és a Műegyetem előtt. *Politikatudományi Szemle* XXIII/2. 7–29. pp.
- Kiss Balázs – Szabó Lilla Petronella – Farkas Xénia (2021): Ki lehet áldozat? Viktimizáció a 2017-es magyar metoo-vitában. *Politikatudományi Szemle*, 1.
- Kohut, Heinz (1971/2001): *A szelfanalízise*. Animula, Budapest.
- Kristóf Luca (2018): Az elitcsere korlátai. Kultúrpolitika és reputáció a magyar színházi mezőben. *Szociológiai Szemle* 28(1): 33–59.
- Kristóf Luca (2021): *Kultúrcsaták. Kulturális elit és politika a mai Magyarországon*. Gondola Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Lahire, Bernard (2020): Sociology at the individual level, psychologies and neurosciences. *European Journal of Social Theory*, Vol. 23(1) 52–71. DOI: 10.1177/1368431018809548
- Lazarus, Richard S. (1999): *Stress and Emotion*. New York: Springer.
- León, Ramón – Cecilia Romero – Joaquín Novara – Enrique Quesada (1988): „Una escala para medir el resentimiento.” *Revista Latinoamericana de Psicología*, vol. 20, número 003.
- Levitas, Ruth (1990/2010): *The Concept of Utopia*. Peter Lang.
- Lukianoff, Greg – Jonathan Haidt (2018): *The Coddling of the American Mind. How good intentions and bad ideas are setting up a generation for failure*. Penguin Press, New York.
- Majtényi György (2012): *Vezércsel. Kádár János mindennapjai*. Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Malan, David H. (1979/1990): *Individual Psychotherapy and the Science of Psychodynamics*. Butterworth, London.
- Mannheim Károly (1929/1996): *Ideológia és utópia*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

- Marx, Paul (2020): Anti-elite politics and emotional reactions to socio-economic problems: Experimental evidence on “pocketbook anger” from France, Germany, and the United States. *The British Journal of Sociology*, DOI: 10.1111/1468-4446.12750
- Melleuish, Gregory (1998): *The Packaging of Australia. Politics & Culture Wars*. University of New South Wales.
- Mooney, Christopher (2001): *The public clash of private values: the politics of morality policy*. Chatham House Publishers.
- Nielsen, Julie (2018): The effect of affect: How affective style determines attitudes towards the EU. *European Union Politics*, Vol. 19(1) 75–96.
- Nietzsche, Friedrich (1887/1996): *Adalék a morál genealógiájához*. Holnap Kiadó.
- Nussbaum, Martha C. (2016): *Anger and Forgiveness. Resentment, Generosity, Justice*. Oxford University Press, Oxford.
- Prooijen, Jan-Willem – Nils B. Jostmann (2013): Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, 43, 109–115. DOI: 10.1002/ejsp.1922
- Reddy, William M. (2001): *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge University Press.
- Rényi Ágnes (2008): Érzelmes kutatás. *Replika*, 62, szeptember.
- Révész Sándor (2013): Egy könyv, ami lesz - Majtényi György: Vezércsel. Kádár János mindennapjai. *Mozgó Világ*, 39. 3. 7-13.
- Sadler, Neil (2022): *Fragmented Narrative. Telling and Interpreting Stories in the Twitter Age*. London and New York: Routledge.
- Salice, Alessandro – Alba Montes Sánchez (2016): Pride, Shame, and Group Identification. *Frontiers in Psychology*, 7:557. doi: 10.3389/fpsyg.2016.00557
- Salmela, Mikko – Christian von Scheve (2017): Emotional roots of right-wing political populism. *Social Science Information*, Vol 56, Issue 4, doi: 10.1177/0539018417734419
- Salmela, Mikko – Christian von Scheve (2018): Emotional dynamics of right- and left-wing political populism. *Humanity & Society*, 42(4).
- Scheff, Thomas J. (1990): *Microsociology. Discourse, Emotion, and Social Structure*. The University of Chicago Press.
- Scheff, Thomas J. (1994/2019): *Bloody Revenge. Emotions, Nationalism, and War*. Routledge, London and New York.
- Scheler, Max (1912/2018): *Ressentiment*. <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf>
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1993): Queer Performativity: Henry James's *The Art of the Novel*, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 1. no. 1: 4, 2-14.
- Sennett, Richard (1974/1998): *A közéleti ember bukása*. Budapest: Helikon.
- Smith, Eliot R. – Diane M. Mackie (2015): Dynamics of Group-Based Emotions: Insights from Intergrated Emotions Theory. *Emotion Review*, July. DOI: 10.1177/1754073915590614

- Smith, Eliot R. - Charles R. Seger - Diane M. Mackie (2007): Can Emotions Be Truly Group Level? Evidence Regarding Four Conceptual Criteria. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 93, No. 3, 431–446 DOI: 10.1037/0022-3514.93.3.431
- Sturm, Virginia E. (2014): Emotions. In: Michael J. Aminoff and Robert B. Daroff (eds.): *Encyclopedia of the Neurological Sciences*. Academic Press, Elsevier.
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest: L'Harmattan.
- Szabó Miklós (1981): Nemzetkarakter és ressentiment. *Világosság*, 6. szám, 358-362.
- Szőnyi Gábor – Füredi János (szerk.) (2008): *A pszichoterápia tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Tangney, June Price – Dearing, Ronda L. (2002): *Shame and Guilt*. The Guildford Press, New York, London.
- TenHouten, Warren D. (2007): *A general theory of emotions and social life*. London: Routledge.
- TenHouten, Warren D. (2018): From *Ressentiment* to Resentment as a Tertiary Emotion. *Review of European Studies*; Vol. 10, No. 4;
- Tilly, Charles (2008): *Credit and Blame*. Princeton University Press.
- Wallas, Graham (1926/1945): *The art of thought*. London: C.A. Watts & Co. Ltd, 1945.
- West, Louis Jolyon (1968): The Othello Syndrome. *Contemporary Psychoanalysis*, 4:2, 103-110, DOI: 10.1080/00107530.1968.10745133
- Wimberly, Cory (2018): Trump, Propaganda, and the Politics of Resentment. *The Journal of Speculative Philosophy*, January DOI: 10.5325/jspecphil.32.1.0179